

NÁZORY OBČANOV NA BUDÚCNOŠŤ SLOVENSKA

Ján BUNČÁK, Roman DŽAMBAZOVIČ,
Marián HRABOVSKÝ, Ján SOPÓCI

Bratislava 2009

Názory občanov na budúcnosť Slovenska boli spracované v rámci projektu **Vízia a stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti** schváleného vládou SR uz. č. 906 z 25. októbra 2006.

Gestor projektu:

prof. Ing. Milan ŠIKULA, DrSc., Ekonomický ústav SAV

Autori:

doc. Mgr. Ján BUNČÁK, PhD.

Mgr. Roman DŽAMBAZOVIČ, PhD.

PhDr. Marián HRABOVSKÝ, CSc.

prof. PhDr. Ján SOPÓCI, PhD.

Recenzenti:

PhDr. Ľudmila BENKOVIČOVÁ, CSc.

predsedníčka Štatistického úradu SR

PhDr. Bernardína BODNÁROVÁ, CSc.

Inštitút pre výskum práce a rodiny

prof. PhDr. Martin POTŮČEK, CSc., MSc.

vedúci Centra pre sociálne a ekonomické stratégie, Praha

Jazyková úprava: PhDr. Katarína RYBANSKÁ

Technické spracovanie: Silvia RÉMAYOVÁ

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2009

Tlač: REPRO-PRINT Bratislava

ISBN 978-80-71144-172-4

OBSAH

Úvod	5
Charakteristika respondentov výskumu	7
1. Hodnotenie stavu spoločnosti Slovenskej republiky občanmi a ich predstavy o budúcnosti	9
2. Hodnotové orientácie občanov Slovenskej republiky	25
3. Sociálna súdržnosť a rodina na Slovensku	41
4. Ľudia ako faktor modernizácie a prechodu k znalostnej spoločnosti	57
Záver	71
Literatúra	82
Príloha: Dotazník použitý vo výskume	83

ÚVOD

Stratégia vývoja spoločnosti by bola neúplná bez poznatkov o tom, čo si o svojej budúcnosti a budúcej podobe slovenskej spoločnosti myslia obyvatelia Slovenska. Ľudia uvažujú o budúcom vývoji spoločnosti, lebo tvorí rámec, v ktorom budú uskutočňovať svoje individuálne životné plány. Ich predstavy o budúcnosti a názory na žiaduci vývoj spravidla ovplyvňujú ich subjektívne skúsenosti a pocity, ktoré sa môžu i veľmi odlišovať od názorov odborníkov. Bolo by však chybou domnievať sa, že takýto rozdiel je len na škodu laikov, lebo odborníci dokážu lepšie posúdiť trendy dlhodobého vývoja. Ak existuje hlboký rozdiel medzi tým, čo si myslia odborníci a mienkou väčšiny ľudí, je to vždy aj na škodu tých, ktorí sa riadia mienkou odborníkov. Realizácia ich strategických zámerov sa v takom prípade stretáva s nepochopením a odporom verejnosti. Historická skúsenosť nás poučila, že uskutočňovanie strategických zámerov, ktoré sú v rozpore s názormi a osobnými plánmi ľudí, je neefektívne a ak si ani dlhodobo nedokážu získať podporu ľudí, takáto stratégia zlyhá. Dobrú víziu a stratégiu dlhodobého rozvoja musí verejnosť akceptovať.

Tvorcovia stratégie vývoja slovenskej spoločnosti by preto mali vedieť, ako obyvatelia hodnotia súčasný stav vývoja Slovenska i vlastnú životnú situáciu, ako aj to, aké sú ich predstavy o optimálnom budúcom vývoji našej spoločnosti a života v nej. Umožní im to nielen brať zreteľ na predstavy obyvateľstva SR o budúcnosti, ale ukáže aj špecifické možnosti a príležitosti, a na druhej strane i riziká a ohrozenia realizácie strategických zámerov. Sú to predpoklady a obmedzenia, ktoré vyplývajú z charakteristických hodnôt, mentality a hlboko zakorenených postojov ľudí. Odlišné vlastnosti, mentalita a postoje ľudí patria spolu s prírodnými a ekonomickými podmienkami medzi základné skutočnosti, z ktorých vyplýva nevyhnutnosť vlastnej národnej stratégie rozvoja spoločnosti.

V našom výskume *Názory občanov na budúcnosť Slovenska* sme sa zamerali predovšetkým na zisťovanie toho, ako hodnotia obyvatelia SR súčasný stav vývoja našej spoločnosti i svoju osobnú životnú situáciu, ako si predstavujú optimálny vývoj slovenskej spoločnosti i svoju budúcnosť a čo sú ochotní urobiť pre naplnenie týchto predstáv. Na Slovensku je to prvý empirický výskum zameraný na zisťovanie predstáv obyvateľov o ich budúcnosti; takýchto výskumov sa uskutočnilo veľmi málo aj v zahraničí. Pri jeho koncipovaní sme nadväzovali na *Dlhodobú víziu rozvoja slovenskej spoločnosti* (Šikula a kol., 2008), a čiastočne sme sa inšpirovali výskumom *Češi na cestě za vlastní budoucností*, ktorý uskutočnilo Centrum pre

sociálne a ekonomické stratégie Univerzity Karlovej v Prahe v roku 2002 (Potůček a kol., 2003). V rozhodujúcej miere sme však postupovali podľa vlastnej úvahy, aby sme čo najlepšie zaznamenali reálne podmienky na Slovensku.

Názory občanov a ich predstavy o budúcnosti, ako aj príležitosti a obmedzenia, ktoré pre stratégiu rozvoja slovenskej spoločnosti vyplývajú z ich postojov, skúmame zo štyroch hľadísk. Prvé hľadisko (spracoval Ján Sopóci) sa zameriava na skúmanie toho, ako ľudia hodnotia súčasný život na Slovensku a čo očakávajú v budúcnosti. Zisťovali sme, s ktorými zo súčasných spoločenských javov sú ľudia nespokojní, čo im prekáža pri realizácii ich životných cieľov a čo sú ochotní urobiť na ich dosiahnutie v budúcnosti. Druhé hľadisko (spracoval Marián Hrabovský) sa sústreďuje na hodnotové orientácie našich občanov. Ľudia menia názory a neraz sú ochotní zmeniť i svoje správanie a konanie, ak je to, čo sa im ponúka, v súlade s ich hodnotovou orientáciou. Skúmali sme preto, ako sú usporiadané životné hodnoty ľudí a čo vyplýva z tohto usporiadania pre realizáciu rozvojovej stratégie SR. Tretie hľadisko (spracoval Roman Džambazovič) si všíma najmä sociálnu súdržnosť a život na mikroúrovni spoločnosti. Zisťovali sme, akú pomoc od spoločnosti ľudia očakávajú a do akej miery či akými spôsobmi sú ochotní pomáhať iným. Štvrté hľadisko (spracoval Ján Bunčák) sa sústreďuje na podmienky sociálnej modernizácie a vzdelávanie ako faktor rozvoja spoločnosti. Sociálno-ekonomické teórie zdôrazňujú význam vzdelania a životného štýlu, skúmali sme preto, v akej miere tieto skutočnosti utvárajú predstavy a konanie ľudí orientované na budúcnosť. Týmito hľadáskami nadväzujeme na hlavné problémové otázky stratégie rozvoja slovenskej spoločnosti. Vytváranie podmienok pre rozvoj vyžaduje motivovať ľudí ku konaniu, ktoré zodpovedá vyšším štádiám sociálno-ekonomického rozvoja. Úspešné motivovanie vyžaduje poznať hodnoty, ktoré sú dôležité pre ľudí, a hľadať možnosti ich zosúladenia s potrebami postindustriálnej spoločnosti.

Analytickým kapitolám predkladanej správy predchádza stručná súhrnná informácia o zložení respondentov a reprezentatívnosti výskumnej vzorky.

Charakteristika respondentov výskumu

Zloženie respondentov empirického výskumu *Názory občanov na budúcnosť Slovenska*, uskutočneného v máji 2008 v spolupráci s anketárskou sieťou Národného osvetového centra v Bratislave, zodpovedá štruktúre obyvateľov SR vo veku 18 a viac rokov vo všetkých základných demografických a sociálno-ekonomických znakoch. Výskumnú vzorku tvorilo 1 126 osôb a rozdelenie respondentov podľa základných sociálno-demografických a sociálno-ekonomických charakteristík bolo takéto:

Štruktúrny znak	Populácia SR*	Výskumná vzorka	Rozdiel
Pohlavie			
Muži	47,9	47,7	-0,2
Ženy	52,1	52,2	+0,1
Vek			
18 – 24 rokov	14,2	15,9	+1,7
25 – 34 rokov	21,3	19,7	-1,6
35 – 44 rokov	17,4	19,3	+1,9
45 – 54 rokov	18,6	15,2	-3,4
55 – 64 rokov	13,7	17,8	+4,1
65 a viac rokov	14,9	12,1	-2,8
<i>neodpovedal</i>	–	0,4	+0,4
Najvyššie ukončené vzdelanie			
Základné	24,0	25,3	+1,3
Stredné bez maturity	31,4	30,5	-0,9
Stredné s maturitou	34,1	33,2	-0,9
Vysokoškolské	10,5	10,8	+0,3
Národnosť			
Slovenská	86,2	89,3	+3,1
Maďarská	10,4	9,4	-1,0
Iná	3,4	1,3	-2,1
Veľkosť obce bydliska			
do 2 000	29,9	31,8	+1,9
2 001 - 5 000	13,8	12,0	-1,8
5 001 – 20 000	15,7	16,1	+0,4
20 001 – 50 000	15,7	15,8	+0,1
50 001 – 100 000	12,1	10,5	-1,6
100 001 a viac	12,8	13,7	+0,9
Kraj bydliska			
Bratislavský	11,8	12,9	+1,1
Trnavský	10,5	10,7	+0,2
Trenčiansky	11,4	11,5	+0,1
Nitriansky	13,4	12,1	-1,3
Žilinský	12,7	13,0	+0,3
Banskobystrický	12,3	11,3	-0,1
Prešovský	14,1	13,9	-0,2
Košický	14,0	14,7	+0,7

*Podľa:

- pohlavie: ŠÚ SR, Počet obyvateľov k 31. 12. 2006
- vek: ŠÚ SR, Počet obyvateľov k 31. 12. 2006
- veľkosť sídiel: ŠÚ SR, Počet obyvateľov k 31. 12. 2006
- krajské členenie: ŠÚ SR, Počet obyvateľov k 31. 12. 2006
- vzdelanie: ŠÚ SR, Cenzus 2001
- národnosť: ŠÚ SR, Cenzus 2001.

Výskumná vzorka je podľa uvedených štruktúrnych znakov reprezentatívna, vzhľadom na početnosť však nedovoľuje robiť viacstupňové triedenia.

Na informáciu uvádzame aj základné údaje o zložení respondentov podľa ekonomickej aktivity a čistého mesačného príjmu domácnosti.

Zloženie respondentov podľa ekonomickej aktivity

Kategórie hlavného zamestnania	Počet	%
Pomocný manuálny pracovník, bez kvalifikácie	88	7,8
Kvalifikovaný manuálny pracovník	212	18,8
Výkonný (stredoškolsky vzdelaný) odborný pracovník	191	17,0
Tvorivý (vysokoškolsky vzdelaný) odborný pracovník	81	7,2
Riaditeľ, námestník, politik...	4	0,4
Samostatne ekonomicke činný	91	8,1
Nepracujúci dôchodca	225	20,0
Študent	109	9,7
V domácnosti alebo na materskej dovolenke	30	2,7
Nezamestnaný	50	4,4
Iné	43	3,8

Zloženie respondentov podľa čistého mesačného príjmu domácnosti

Čistý mesačný príjem domácnosti	Počet	%
Do 4 600 Sk	7	0,6
4 601 – 7 800	35	3,1
7 801 – 10 000	68	6,0
10 001 – 15 000	105	9,3
15 001 – 20 000	182	16,2
20 001 – 25 000	172	15,3
25 001 – 30 000	188	16,7
30 001 – 40 000	153	13,6
40 001 – 50 000	87	7,7
50 001 a viac	69	6,1
Iná odpoveď	55	4,9
Bez odpovede	5	0,4

1. HODNOTENIE STAVU SPOLOČNOSTI SLOVENSKEJ REPUBLIKY OBČANMI A ICH PREDSTAVY O BUDÚCNOSTI

Pri koncipovaní vízie vývoja našej spoločnosti treba okrem poznatkov o objektívnych vývojových trendoch slovenskej spoločnosti a jej prostredia zohľadniť aj poznatky o tom, akú budúcnosť si želajú obyvatelia Slovenska. Je prirodzené, že nielen politici a prognostici, ale i radoví občania uvažujú o budúcom vývoji slovenskej spoločnosti, ktorý tvorí rámec ich individuálnych životných plánov. Pri koncipovaní vízie a stratégie vývoja našej spoločnosti preto treba poznať aj predstavy našich občanov o jej (najvhodnejšom) ďalšom vývoji. Tieto predstavy o budúcnosti Slovenska a názory obyvateľov na jeho žiaduci vývoj môžu, ale nemusia zodpovedať vízii a stratégii vývoja spoločnosti tvorenej odborníkmi. Pre tvorcov vízie a stratégie vývoja slovenskej spoločnosti je preto nevyhnutné poznať, ako obyvatelia hodnotia súčasný stav vývoja Slovenska i vlastnú životnú situáciu, ako aj to a tiež, aké sú ich predstavy o optimálnom budúcom vývoji našej spoločnosti a života jej obyvateľov. Tieto informácie im umožnia nielen brať zreteľ na predstavy obyvateľstva SR o budúcnosti pri tvorbe vízie a stratégie vývoja Slovenska, ale ukážu im aj možnosti a príležitosti, a na druhej strane i riziká a ohrozenia vyplývajúce zo súladu či nesúladu individuálnych predstáv o budúcnosti s víziou a stratégiou vývoja spoločnosti SR.

V našom výskume sme sa preto zamerali aj na zisťovanie toho, ako hodnotia obyvatelia SR súčasný stav vývoja našej spoločnosti i svoju osobnú životnú situáciu, ako si predstavujú optimálny vývoj slovenskej spoločnosti i svojej budúcnosti a čo sú ochotní urobiť pre naplnenie týchto predstáv.

Hodnotenie súčasného stavu spoločnosti občanmi

Východiskom každej úvahy o budúcnosti je zhodnotenie súčasného stavu vývoja spoločnosti, a to nielen z hľadiska objektívnych (vedeckých) kritérií, ale aj z hľadiska hodnotenia tohto vývojového stavu členmi spoločnosti. Dosiachnutý stav vývoja spoločnosti sa bezprostredne dotýka života jej členov, ktorí ho reflektujú a hodnotia najčastejšie vo forme vyjadrovania svojej spokojnosti so stavom spoločnosti alebo jej jednotlivých súčastí, stránok, subsystémov. O spokojnosti občanov so súčasným stavom vývoja našej spoločnosti vypovedajú odpovede respondentov výskumu na otázku, ako sú spokojní s jednotlivými oblasťami života na Slovensku.

Graf 1.1
Spokojnosť obyvateľov so stavom rôznych oblastí života na Slovensku (v %)

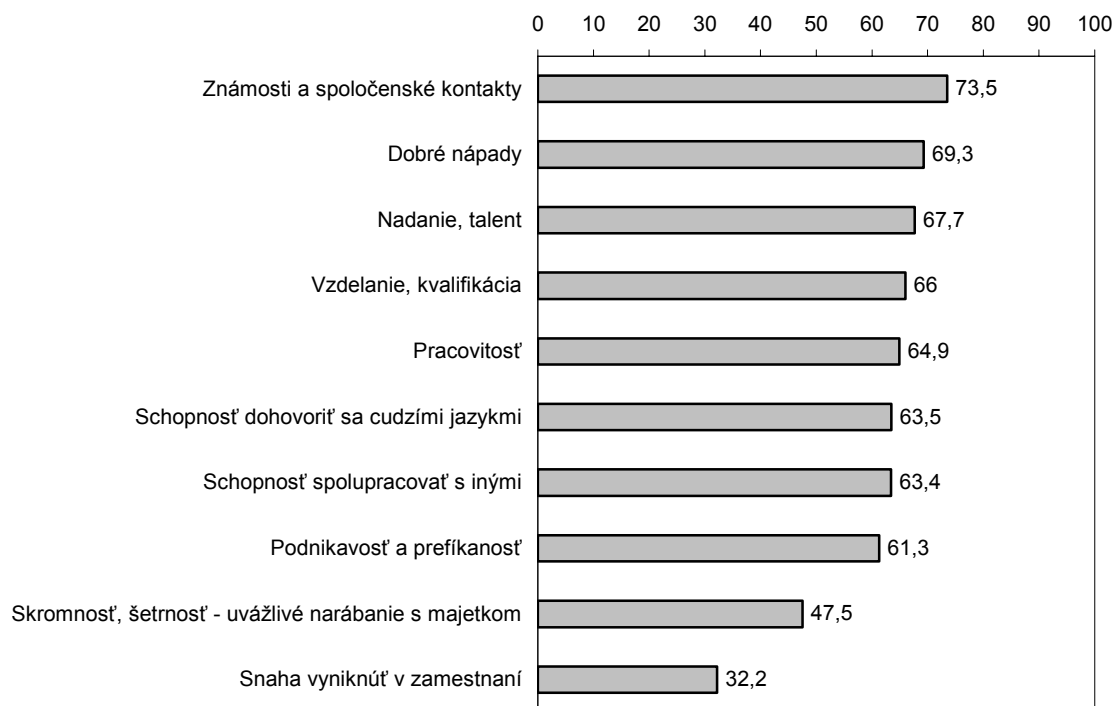
	Spokojný	Nespokojný
Stav hospodárstva, ekonomiky	20,8	50,1
Kultúrny, vedecký a intelektuálny život	20,4	60,4
Stav demokracie	19,3	49,4
Kvalita medziľudských vzťahov	7,1	41,2
Blahobyt, životná úroveň	6,7	37,8
Činnosť verejnej správy, úradov	5,3	45,8

Prevažujúci podiel respondentov nespokojných s väčšinou z uvedených oblastí života zodpovedá reálnej životnej situácii obyvateľov (podľa zistení nášho výskumu napríklad až dvom tretinám domácností na Slovensku ich príjem neumožňuje nič usporiť ušetriť, asi štvrtina domácností si môže dovoliť nakupovať len základné, najlacnejšie tovary a piatim percentám domácností ich príjem nestačí ani na nákup najlacnejšieho tovaru). Vypovedá aj o nízkej miere spokojnosti občanov s dosiahnutou situáciou našej spoločnosti na konci druhého desaťročia jej postkomunistickej transformácie a o výsledku ich porovnania existujúceho a žiaduceho stavu vývoja životnej úrovne, hospodárstva, fungovania štátu, stavu demokracie či kvality medziľudských vzťahov. Predstavy ľudí o optimálnej podobe našej spoločnosti sú teda v značnom rozpore so súčasnou realitou.

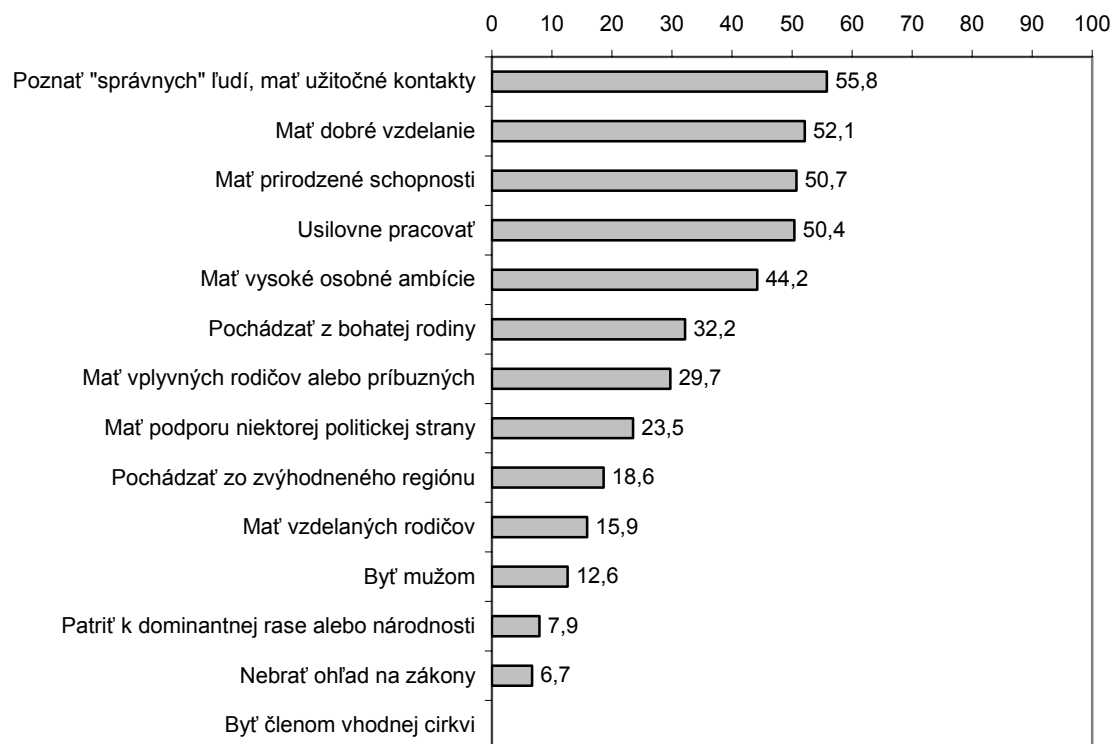
O nespokojnosti občanov s dosiahnutým stavom vývoja našej spoločnosti vypovedajú aj ďalšie zistenia nášho výskumu, týkajúce sa názoru respondentov na faktory dosiahnutia vysokej životnej úrovne a na faktory úspechu človeka v živote. Respondenti výskumu v oboch prípadoch prisúdili najväčší význam dvom okruhom skutočností:

- osobným a sociálnym charakteristikám jednotlivca,
- korupcii, klientelizmu a nepotizmu.

Graf 1.2
Faktory dosiahnutia vysokej životnej úrovne (v %)

Graf 1.3
Faktory úspešnosti človeka (v %)

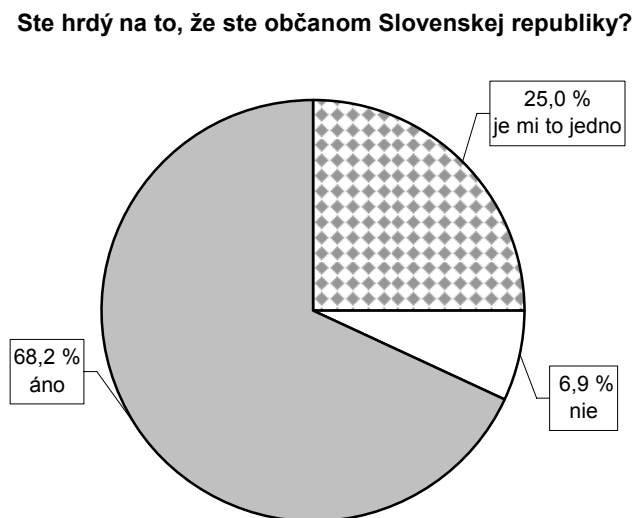
Podľa názoru obyvateľstva sú teda v súčasnosti na Slovensku dva rozhodujúce faktory úspešnosti v živote: vlastnosti, charakteristiky a výkon jednotlivca, ako sú vzdelanie, schopnosti, talent, nápaditosť a podnikavosť, usilovnosť, ambicióznosť, schopnosť spolupracovať s inými, uvážlivosť ap., a na druhej strane komplex navzájom prepojených negatívnych spoločenských javov, označovaných termínmi korupcia, klientelizmus, nepotizmus (známosti a spoločenské kontakty, vplyvní príbuzní a známi, podpora politickej strany ap.).

Pri tomto hodnotení pritom medzi základnými sociálno-demografickými kategóriami obyvateľstva SR neexistujú žiadne významné rozdiely – drvivá väčšina respondentov výskumu zhodne považuje tieto dva druhy skutočností za rozhodujúce faktory dosiahnutia úspechu v živote i vysokej životnej úrovne.

Na základe týchto zistení teda možno konštatovať, že obyvatelia SR považujú slovenskú spoločnosť (z hľadiska životných šancí jednotlivca) za spoločnosť fungujúcu na základe kombinácie princípov meritokracie a korupcie.

Napriek tomu, že obyvatelia SR dostatočne jasne vidia nedostatky a kriticky hodnotia dosiahnutý stav vývoja našej spoločnosti, viac ako dve tretiny z nich sú hrdí na to, že sú občanmi Slovenskej republiky.

Graf 1.4
Hrdosť na občianstvo SR

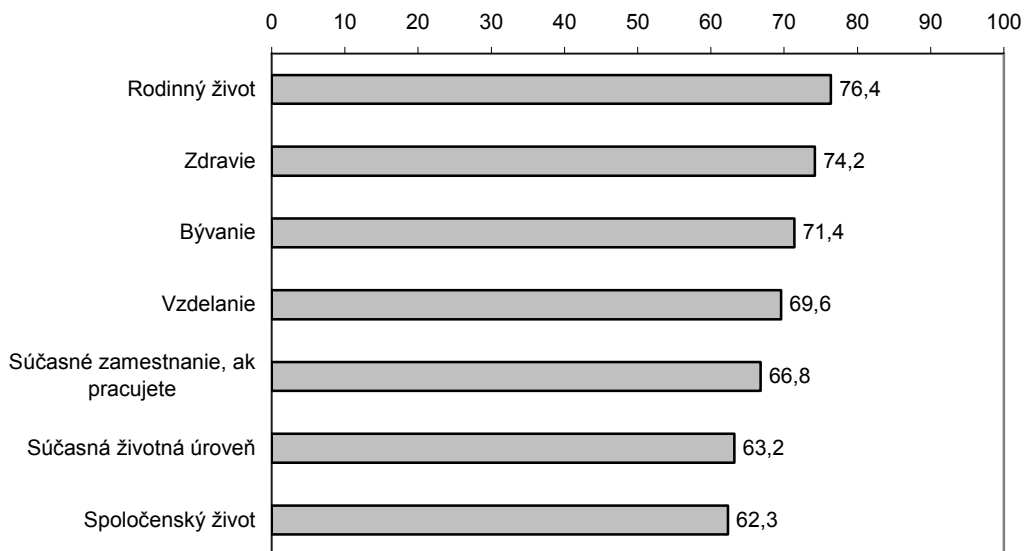
Hrdosťou na to, že sú občanmi Slovenskej republiky, sa v najväčšej miere vyznačujú vzdelanejší ľudia a starší obyvatelia slovenskej národnosti, najväčší podiel ľahostajných k občianstvu SR je medzi mladými ľuďmi, obyvateľmi s nižším vzdelaním a občanmi maďarskej národnosti.

Hodnotenie vlastnej životnej situácie občanmi

Poznatky výskumu, vypovedajúce o tom, ako naši občania hodnotia svoju súčasnú životnú situáciu, celkom nekorešponujú s ich hodnotením dosiahnutého stavu vývoja slovenskej spoločnosti. Obyvatelia SR sú prekvapujúco vcelku pomerne spokojní so svojím životom – respondenti nášho výskumu vyjadrili mieru spokojnosti so svojím životom v priemere 70 percentami. Najspokojnejší sú mladí ľudia, vzdelanejší a ekonomicky aktívni obyvatelia, najmenej spokojní sú ľudia s najnižším vzdelaním a dôchodcovia. Vysokkej miere celkovej spokojnosti zodpovedá aj priemerná spokojnosť respondentov s rôznymi stránkami svojej životnej situácie. Pri hodnotení stavu siedmich vybraných skutočností charakterizujúcich ich súčasnú životnú situáciu vyjadrili respondenti najmenšiu mieru spokojnosti so svojím súčasným zamestnaním, životnou úrovňou a spoločenským životom. Napriek tomu, že zistenia sociologických výskumov i štatistické údaje vypovedajú o vysokej miere rozvodovosti, nespokojivom zdravotnom stave nášho obyvateľstva, o problémoch spojených s bývaním a o nedostatkoch týkajúcich sa vzdelania populácie SR, naši ľudia sú so svojím rodinným životom, zdravím, s bývaním a so vzdelaním vcelku veľmi spokojní.

Graf 1.5

Spokojnosť obyvateľov so svojou súčasnou životnou situáciou (v %)

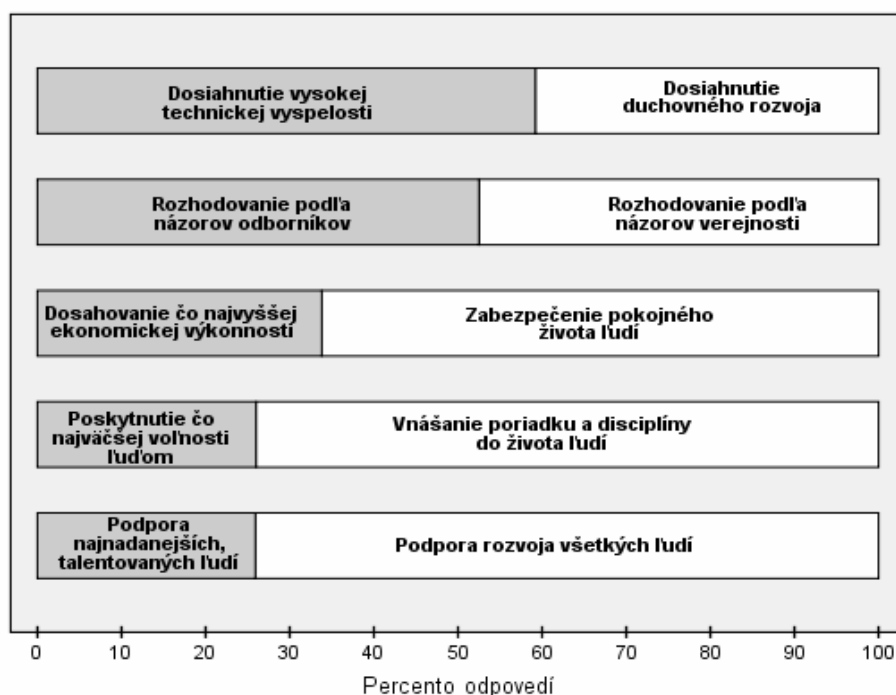
V súlade so svojím reflektovaním spoločenskej situácie na Slovensku pritom naši občania ako spôsoby zlepšenia svojej materiálnej životnej situácie, čiže zvýšenia svojej životnej úrovne najčastejšie využívajú podávanie vysokého pracovného výkonu, šetrnosť, sporenie, a prípadne aj investovanie usparených finančných prostriedkov, zvyšovanie alebo rozširovanie vzdelania a kvalifikácie – ako aj hľadanie, resp. budovanie si užitočných známostí a kontaktov.

Predstavy občanov Slovenskej republiky o ideálnej spoločnosti

Radoví občania – na rozdiel od odborníkov z radov vedcov či politikov, ktorí sa profesionálne venujú prognózovaniu budúcnosti – zväčša nemajú k dispozícii poznatky potrebné na vytváranie vízií a prognóz spoločenského vývoja. Napriek tomu dokážu na základe svojich životných skúseností a poznania sformulovať svoju predstavu optimálneho vývoja alebo žiaducej (ideálnej) podoby našej spoločnosti v budúcnosti.

Pri zisťovaní názorov obyvateľov SR na to, akými princípmi by sa mala riadiť naša spoločnosť (respondenti si vybrali po jednej z piatich dvojíc protikladných princípov týkajúcich sa riadenia spoločnosti), výskum zistil, že naši občania hodnotia predložené zásady a ciele diferencovane, pričom často preferujú i protikladné, resp. rozporné princípy riadenia spoločnosti.

Graf 1.6
Preferované princípy riadenia spoločnosti

Výrazná väčšina občanov SR sa zhodla na podpore, resp. preferovaní princípov rovnostárstva (podpora rozvoja všetkých ľudí), regulácie spoločenského života (vnášanie poriadku a disciplíny do života ľudí) a stability (zabezpečenie pokojného života ľudí). Najmenšiu mieru zhody výskum zistil v oblasti preferovaného rozhodujúceho subjektu riadenia (odborníci alebo verejnosť). Ako jediný spomedzi princípov zodpovedajúcich potrebám modernizácie

spoločnosti väčšina našich občanov preferovala technicistickú orientáciu (dosiahnutie vysokej technickej vyspelosti).

Predstava ideálnej, resp. žiaducej spoločnosti, vymedzenej rámcom uvedených princípov, je teda podľa väčšiny obyvateľov Slovenska takáto:

- je to spoločnosť, ktorá sa orientuje skôr na dosiahnutie vysokej technickej vyspelosti než na duchovný rozvoj,
- približne rovnaký podiel na rozhodovaní o verejných záležitostiach by v nej mali mať odborníci i laici,
- mala by sa skôr usilovať zabezpečiť ľuďom pokojný život, ako sa snažiť dosahovať maximálnu ekonomickú výkonnosť,
- mala by dbať skôr na zaistenie poriadku a disciplíny než na poskytovanie čo najväčšej voľnosti ľuďom,
- rovnomerný rozvoj všetkých občanov by mala uprednostňovať pred podporovaním najnadanejších ľudí.

Podrobnejšia a hlbšia analýza získaných údajov umožňuje konštatovať, že existuje pomerne významná súvislosť medzi technicistickou orientáciou a preferovaním riadenia spoločnosti odborníkmi, orientáciou na dosahovanie ekonomickej výkonnosti, na poskytovanie čo najväčšej miery voľnosti ľuďom a na prednostnú podporu talentovaných ľudí. Na druhej strane existuje súvislosť medzi preferovaním orientácie skôr na zabezpečenie pokojného života ľudí, duchovného rozvoja, poriadku a disciplíny a na rovnosť. Väčšia časť obyvateľstva SR pritom preferuje skôr princípy riadenia garantujúce pohodlnú, pevne regulovanú, rovnosť a pokojný život ľudí zabezpečujúcu a na názory verejnosti prihliadajúcu spoločnosť, ktorá je pritom i vysoko technicky vyspelá. Nositeľom orientácie viac vyhovujúcej potrebám modernizácie a vytvárania znalostnej spoločnosti, ktorá je na Slovensku menej početne zastúpená, je najmä mladšia, ekonomicky produktívna a vzdelanejšia časť populácie SR.

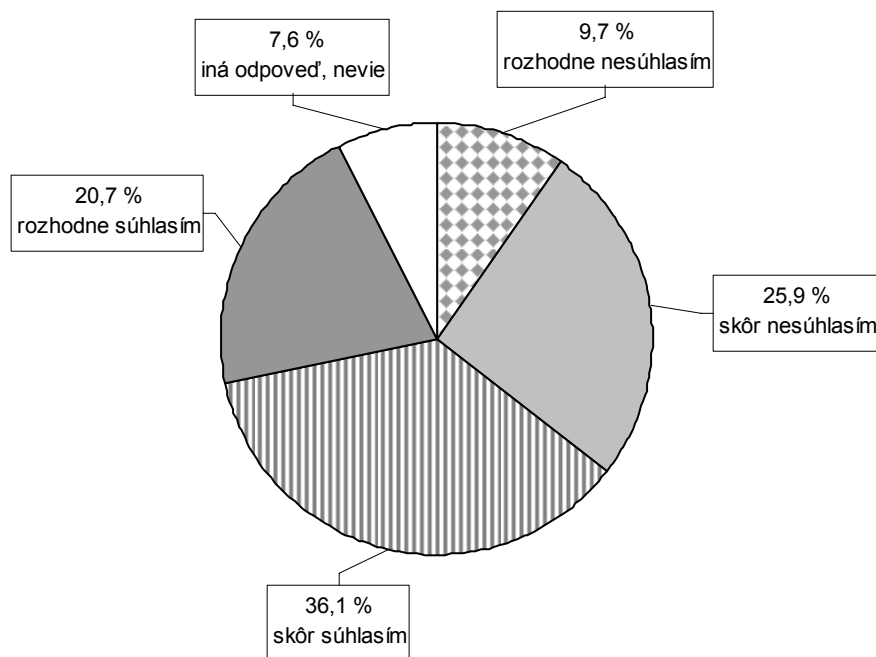
Ak však vezmeme do úvahy aj iné zistenia nášho výskumu, najmä zistenia o preferovaných individuálnych životných cieľoch, ideálom väčšiny obyvateľov SR je konzumná spoločnosť fungujúca na základe vysokej technickej vyspelosti, udržiavania poriadku a disciplíny, rovnosť a zohľadňovania názorov radových občanov pri rozhodovaní o verejných záležitostiach.

Odhliadnuc od otázky, či je tento model spoločnosti dosiahnuteľný, v súvislosti s ním je zaujímavé vedieť, aký podiel na jeho realizácii očakávajú občania od štátu a akú mieru svojej spoluúčasti na vytváraní takejto spoločnosti pripúšťajú. Určitú odpoveď na túto otázku nám poskytujú aj výsledky nášho výskumu získané na základe zisťovania miery súhlasu respondentov s názorom, že problémy občanov by mal riešiť predovšetkým štát, a nie ľudia samotní.

Graf 1.7

Kto by mal riešiť problémy občanov

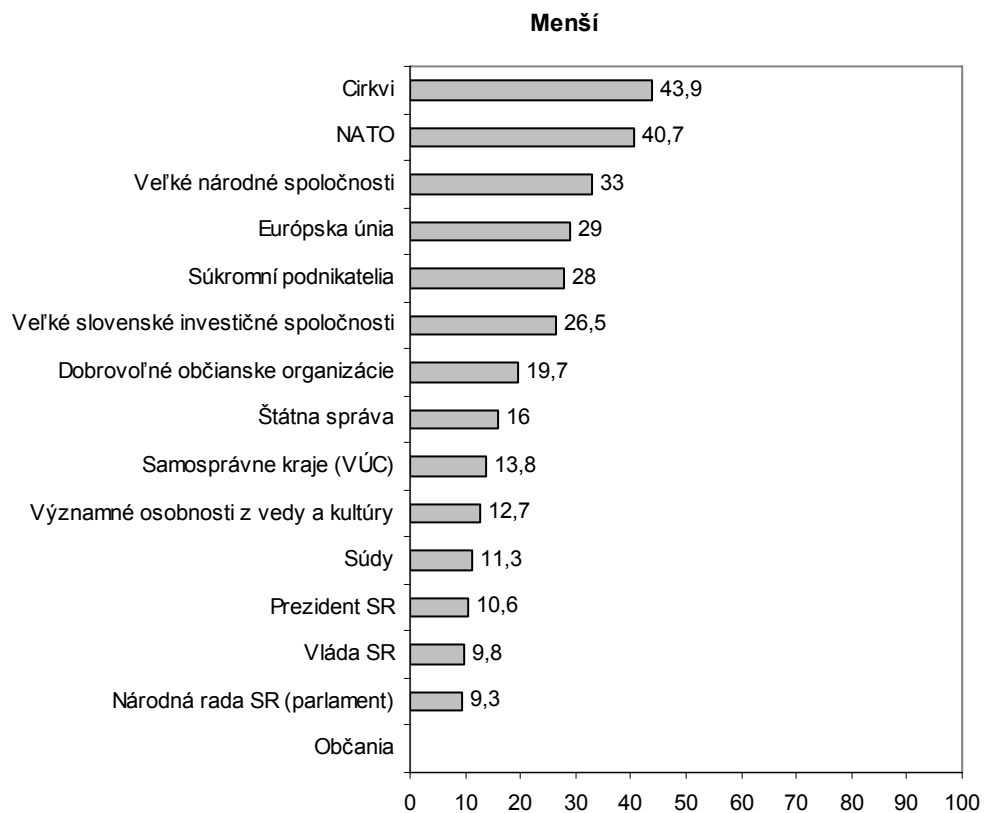
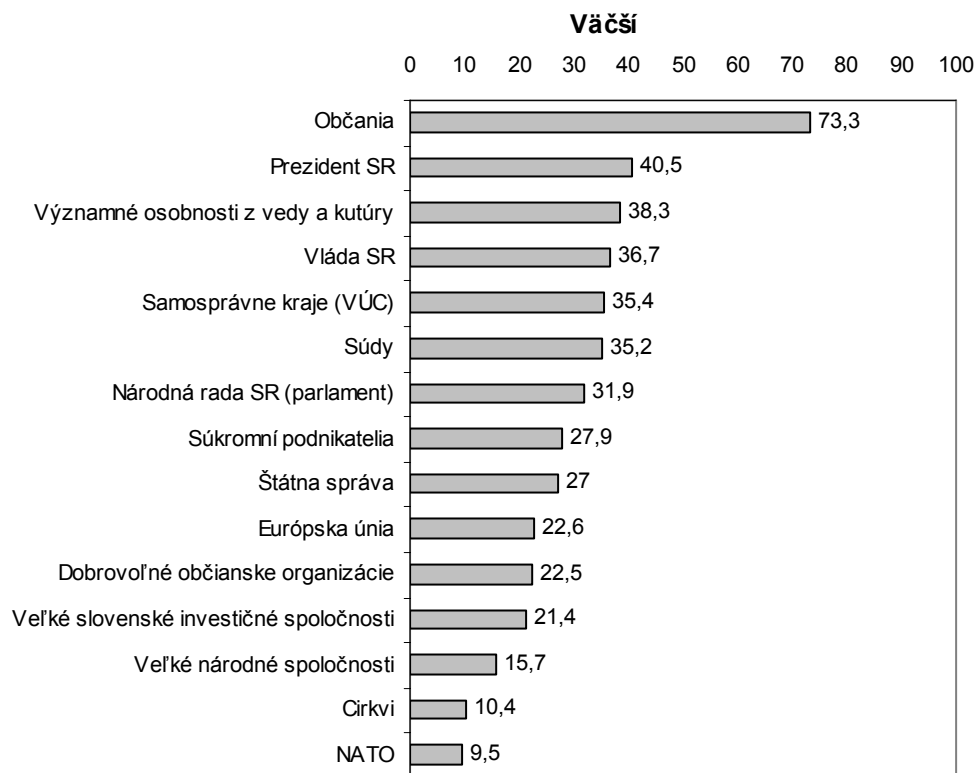
Súhlasíte, alebo nesúhlasíte s názorom, že problémy občanov by mal riešiť predovšetkým štát, a nie ľudia samotní?

Podľa názoru väčšiny občanov SR by sa teda štát mal postarať o svojich občanov, o ich budúcnosť, čiže aj o budúcnosť spoločnosti, v ktorej žijú. Pretrvávajúca ideológia štátneho paternalizmu v myslení väčšiny našich občanov jasne dokumentuje skutočnosť, že 56,8 % respondentov výskumu rozhodne alebo skôr súhlasí s názorom, že problémy občanov by mal riešiť predovšetkým štát. Popri sklone k rovnostárstvu je teda štátny paternalizmus ďalšou významnou súčasťou občianskej a politickej kultúry obyvateľstva SR. Viac ako tretina respondentov výskumu (35,6 %), ktorí vyjadrili opačný názor, však signalizuje, že iba malá časť našich občanov zaujíma protikladnú pozíciu založenú na individualizme, rátajúcu najmä s aktivitou a so zodpovednosťou jednotlivcov za svoj osud. Nositeľmi tejto pozície sú častejšie vzdelanejší, mladší a ekonomicky aktívni ľudia.

Štát teda podľa názoru väčšiny obyvateľov Slovenska zohráva v spoločnosti hlavnú úlohu, ktorú si – ako ukazujú ďalšie poznatky nášho výskumu – dokonca želajú posilniť. Vypovedajú o tom zistenia výskumu získané na základe odpovedí na otázku, aký vplyv na vývoj Slovenska by v budúcnosti mali mať rôzne subjekty.

Graf 1.8

Požadovaná miera vplyvu rôznych subjektov na budúci vývoj Slovenska (v %)

Z odpovedí respondentov na túto otázku vyplýva, že naši občania sú – paradoxne – aj za posilnenie vplyvu radových občanov (vrátane významných osobností vedy a kultúry), aj za posilnenie vplyvu štátu, resp. štátnych inštitúcií (prezident, vláda, parlament, štátna správa). Posilňovanie vplyvu občanov však pritom nespájajú s posilnením vplyvu občianskych organizácií a (ako vieme na základe zistení iných výskumov) ani vplyvu politických strán či svojej angažovanosti v orgánoch miestnej samosprávy (Sopóci, Hrabovská a Bunčák, 2006). V tejto oblasti treba teda rátať s paradoxom občianskej participácie – naši občania si na jednej strane želajú, aby sa viac rešpektovali ich potreby, požiadavky a názory na fungovanie a vývoj našej spoločnosti, na druhej strane však nie sú ochotní občiansky alebo politicky sa angažovať v prospech presadzovania svojich názorov a požiadaviek týkajúcich sa spravovania a vývoja verejných záležitostí. Silu pôsobenia tejto občianskej pasivity pritom ešte zdôrazňuje volanie občanov po posilnení vplyvu štátu pri správe verejných vecí a ovplyvňovaní budúcnosti našej spoločnosti.

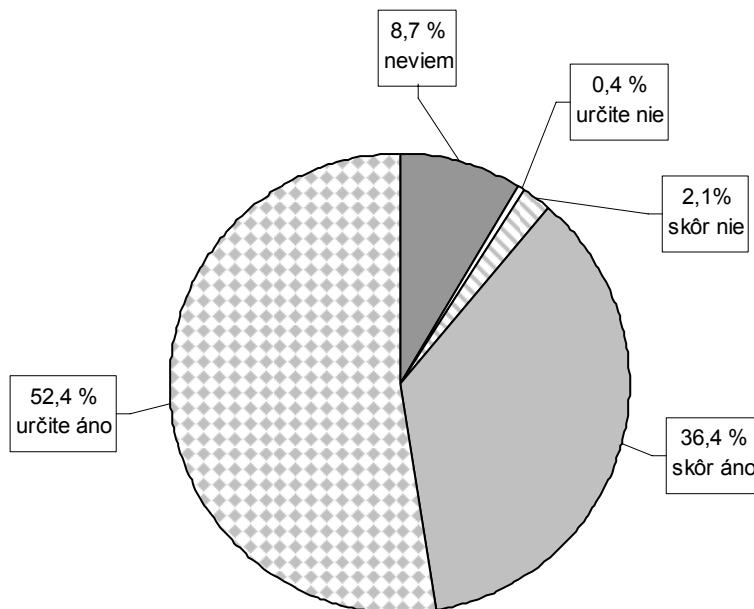
V tejto súvislosti zaujímavo vyznievajú i zistenia výskumu o tom, že naši občania sa najčastejšie vyslovovali za zmenšenie vplyvu cirkví, medzinárodných vojensko-politických zoskupení, resp. inštitúcií (Európska únia, NATO) a vplyvu domácich i zahraničných (transnacionálnych) korporácií a podnikateľov. Obyvatelia SR si teda, ako sme uviedli v predchádzajúcej časti, uvedomujú potrebu riešenia naliehavých spoločenských problémov (akými sú aj korupcia a klientelizmus, existujúce vo všetkých oblastiach života našej spoločnosti) ako predpokladu ďalšej modernizácie slovenskej spoločnosti, zrejme však nepovažujú tieto medzinárodné politické a ekonomické štruktúry za sily, ktoré by nám mohli pomôcť tieto problémy odstrániť alebo zmenšiť.

Veľká väčšina nášho obyvateľstva sa podľa zistení výskumu domnieva, že Slovensko by malo mať vypracovanú víziu, resp. predstavu svojho vývoja, s ktorou by sa mohli stotožniť. Nevyhnutné zmeny našej spoločnosti, vyplývajúce z celosvetového vývoja, z meniacich sa podmienok jej vonkajšieho i vnútorného prostredia a z nevyhnutnosti reagovať na tieto zmeny, by sa teda podľa drvivej väčšiny našich občanov mali uskutočňovať na základe obyvateľstvom SR široko akceptovanej vízie, ktorú by prijala za svoju väčšina ľudí.

Na základe uvedených i ďalších poznatkov nášho výskumu vyplýva, že naši občania si želajú, aby spoločnosť SR mala spoločnú, kolektívnu, resp. štátom vytvorenú a občanmi akceptovanú víziu svojho vývoja. Zistenia výskumu zároveň ukazujú, že jedným z hlavných ohrození, resp. rizík realizácie tejto vízie sa môžu stať niektoré negatívne črty občianskej a politickej kultúry obyvateľov SR, najmä také súčasti ich hodnôt, očakávaní, postojov a orientácií, ako sú štátny paternalizmus, rovnostárstvo a pasivita spájaná s nereálnymi očakávaniami od štátu a iných spoločenských subjektov.

Graf 1.9
Potreba vízie vývoja SR

Malo by mať Slovensko vypracovanú ucelenú predstavu svojho rozvoja, s ktorou by sa mohla stotožniť väčšina obyvateľov

Predstavy občanov o vlastnej budúcnosti

Okrem predstavy o optimálnom budúcom vývoji spoločnosti má každý človek, samozrejme, i predstavu svojej vlastnej, osobnej budúcnosti, pričom obe úzko súvisia. Poznanie a pochopenie predstáv ľudí o vlastnej budúcnosti môže pomôcť pochopiť ich predstavy o budúcnosti celej spoločnosti, ako aj ich ochotu alebo neochotu podieľať sa na realizácii určitých vízií a stratégií celospoločenského vývoja.

Zistenia nášho výskumu prinášajú aj informácie o predstavách obyvateľov Slovenska o ich vlastnej budúcnosti – o životných cieľoch našich občanov. Obyvatelia SR najčastejšie preferujú tri hlavné, navzájom sa podmieňajúce životné ciele: šťastie a pohodu v rodinnom živote, zdravie a dlhý život, finančné a materiálne zabezpečenie. Po týchto cieľoch s istým odstupom nasleduje dosiahnutie vysokej životnej úrovne, úspešná pracovná a profesionálna kariéra a zaujímavý a pestrý život. Medzi najmenej preferované životné ciele našich obyvateľov patrí: byť prospešným pre iných ľudí a pre spoločnosť, mať bohatý spoločenský život a dobré vzťahy s ľuďmi a dosiahnutie významného postavenia vo verejnom živote.

T a b u l k a 1.1
Životné ciele ľudí

Životný cieľ	Poradie
Šťastie a pohoda v rodinnom živote	1.
Zdravie a dlhý život	2.
Finančné a materiálne zabezpečenie	3.
Vysoká životná úroveň	4.
Úspešná pracovná a profesionálna kariéra	5.
Zaujímavý a pestrý život	6.
Byť prospešný pre iných ľudí a spoločnosť	7.
Bohatý spoločenský život a dobré vzťahy s ľuďmi	8.
Významné postavenie vo verejnom živote	9.

Drvivá väčšina obyvateľov Slovenska pritom pozná jednoduchý recept na zlepšenie svojej súčasnej životnej situácie: treba zvýšiť mzdy, resp. dôchodky a iné sociálne dávky a zvýšiť zamestnanosť. Iné možnosti a spôsoby zlepšenia svojej situácie (rôzne reformy a ďalšie opatrenia, najmä v politickej a ekonomickej oblasti a v oblasti verejnej správy, zdravotníctva a sociálnej starostlivosti) uvádzali respondenti nášho výskumu – pri odpovediach na otázku, čo by bolo treba urobiť na Slovensku, aby sa ľudia ako ste vy mali lepšie – oveľa zriedkavejšie.

Veľká väčšina obyvateľov Slovenska sa v súvislosti s uvažovaním o svojej budúcnosti najviac obáva novej choroby, staroby a nevládnosti, nedostatku finančných prostriedkov a straty zamestnania. Iných skutočností (napríklad dôsledkov zavedenia eura, rastu cien, rastu kriminality, terorizmu, prírodných a technických katastrof atď.) sa obáva oveľa menšia časť obyvateľstva.

Pripravenosť a ochota občanov plniť úlohy a požiadavky vyplývajúce z vízie vývoja Slovenskej republiky

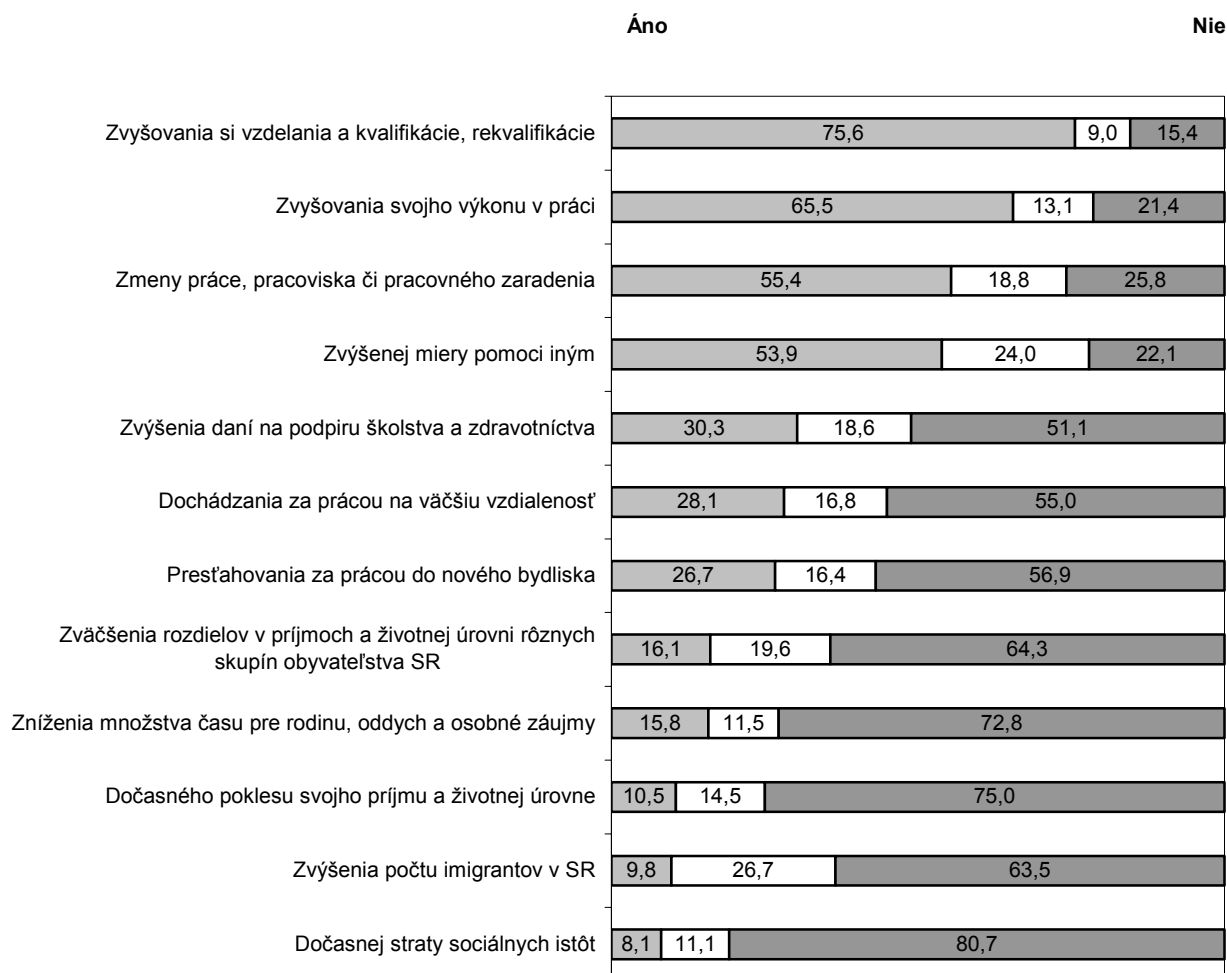
Úspešné uskutočnenie akejkoľvek kolektívnej stratégie si vyžaduje, aby jej realizátori verili v jej úspech, boli pripravení, resp. schopní ju realizovať a boli ochotní na jej uskutočnenie aj niečo obetovať. Všetky doteraz realizované analýzy ukazujú, že dosiahnutie cieľov vytýčených vo vízii a stratégii vývoja SR bude veľmi náročné a bude vyžadovať nielen zvýšené úsilie ľudí a zmeny v ich myslení a konaní, ale aj vyrovnávanie sa s javmi, ktoré naši občania už doteraz hodnotili veľmi negatívne a prijímali ich s nevôľou (strata sociálnych istôt, zvýšenie zodpovednosti za svoj osud, prehlbovanie sociálnych nerovností, nárast nezamestnanosti, vzrast počtu sociálno-patologických javov atď.). Pri úspešnom koncipovaní vízie a stratégie vývoja slovenskej spoločnosti preto treba brať do úvahy aj informácie o ochote obyvateľstva SR plniť úlohy a požiadavky i znášať nevyhnutné náklady spojené s realizáciou týchto plánov ovplyvňovania budúceho vývoja spoločnosti.

Zistenia nášho výskumu ukazujú, že väčšina obyvateľov Slovenska je (aspoň v deklaratívnej rovine) ochotná podporiť realizáciu vízie budúcej spoločnosti, resp. podieľať sa na nej, iba zvýšením svojej aktivity v oblasti ďalšieho vzdelávania a zvyšovania si kvalifikácie, zvýšením svojho pracovného výkonu, absolvovaním menších zmien vo svojej práci alebo na pracovisku, ako aj väčšou mierou pomoci iným.

Väčšina obyvateľov však nie je ochotná podporiť realizáciu tejto vízie, ak by si to od nich vyžadovalo absolvovanie väčších zmien v živote (dochádzanie za prácou na väčšiu vzdialenosť alebo presťahovanie sa za prácou do nového bydliska, menej času pre rodinu, oddych a záľuby), ekonomické obete (zvýšené dane, pokles príjmu a životnej úrovne, dočasná strata sociálnych istôt), zväčšenie sociálnych rozdielov a zvýšenie miery prisťahovalectva.

Graf 1.10

Ochota podporiť realizáciu vízie vývoja spoločnosti aj za cenu (v %)

Najväčším rizikom a ohrozením realizácie vízie a stratégie vývoja SR, vyplývajúcim z existujúcej miery pripravenosti a ochoty obyvateľov plniť úlohy a požiadavky vyplývajúce z tohto procesu, je teda rozhodné odmietanie možných negatívnych dôsledkov realizácie vízie a stratégie vývoja spoločnosti väčšinou obyvateľstva, najmä odmietanie straty sociálnych istôt a zníženia životnej úrovne, nárastu imigrácie a nutnosti zásadnejšie zmeniť svoj doterajší život. Za príležitosť, resp. šancu možno považovať deklarovanú ochotu väčšiny obyvateľov aktívne podporiť realizáciu vízie a stratégie vývoja SR svojím aktívnym prístupom k zvyšujúcim sa nárokom v oblasti práce a vzdelávania – pokiaľ to nespôsobí výrazné zmeny v spôsobe ich života a v životnej úrovni.

Ak porovnáme deklarovanú ochotu občanov podporiť realizáciu vízie budúcej spoločnosti, čiže ochotu podieľať sa na vytváraní modernej, znalostnej spoločnosti, s ich súčasnou činnosťou vykonávanou s cieľom zlepšiť si život, zistenia nášho výskumu nám umožňujú konštatovať značný rozdiel medzi vyjadrenou ochotou konať a aktuálnym konaním. Podľa zistení výskumu sa totiž v súčasnosti nejakým spôsobom vzdeláva, resp. vedomosti si rozširuje iba asi štvrtina respondentov – ochotu vzdelávať sa, zvyšovať si kvalifikáciu či rekvalifikovať sa však prejavili až tri štvrtiny z nich. Štvrtina respondentov v súčasnosti pre zlepšenie svojho (budúceho) života tvrdo pracuje – na realizáciu vízie je však ochotných zvýšiť svoj výkon v práci až 65 % z nich.

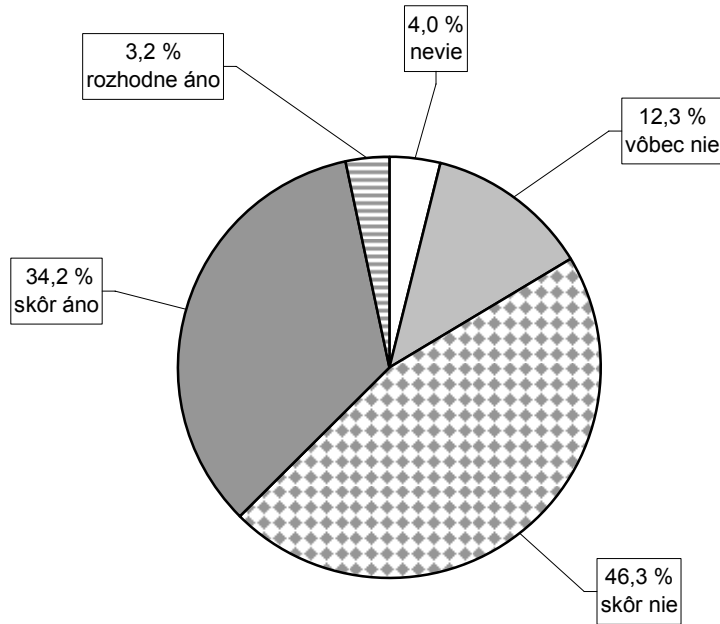
V súčasnosti u nás teda len asi štvrtina ľudí investuje do svojho intelektuálneho rozvoja, štvrtina sa orientuje najmä na pracovný výkon a pätina obyvateľov hlavne sporí, prípadne investuje zarobené peniaze pre zisk. Individuálne životné stratégie občanov Slovenska sú teda v súčasnosti najmä výkonové a úsporné (prípadne i uskromňovacie), stratégie investovania do seba, svojho osobnostného rozvoja je pomerne slabo zastúpená. Nositeľmi tejto stratégie sú najmä mladší a vzdelanejší, ekonomicky aktívni ľudia. Najmenej sú v slovenskej populácii zastúpené životné stratégie založené na inovátorstve a riziku (tvorba, vynálezcovstvo, podnikanie atď.).

Ochota podporiť víziu vývoja spoločnosti je podmienená aj dôverou k ostatným ľuďom, ktorí budú jej spolurealizátormi. Miera dôvery je v našej spoločnosti v súčasnosti pomerne nízka – iba 37,4 % respondentov výskumu sa nazdáva, že väčšine ľudí možno dôverovať. Touto charakteristikou slovenská spoločnosť zaostáva za spoločnosťami väčšiny európskych štátov (Fahey et al., 2004, s. 78).

Dôvera v ľudí súvisí s dôverou v spoločné činnosti, v ochotu ľudí pomáhať iným, v schopnosť ľudí spolupracovať a navzájom si pomáhať, teda so sociálnou súdržnosťou. Naše zistenia ukazujú, že len asi tretina občanov Slovenska verí aj v ochotu ľudí pomáhať iným – iba 34,3 % respondentov výskumu si myslí, že ľudia sa väčšinou snažia pomáhať iným.

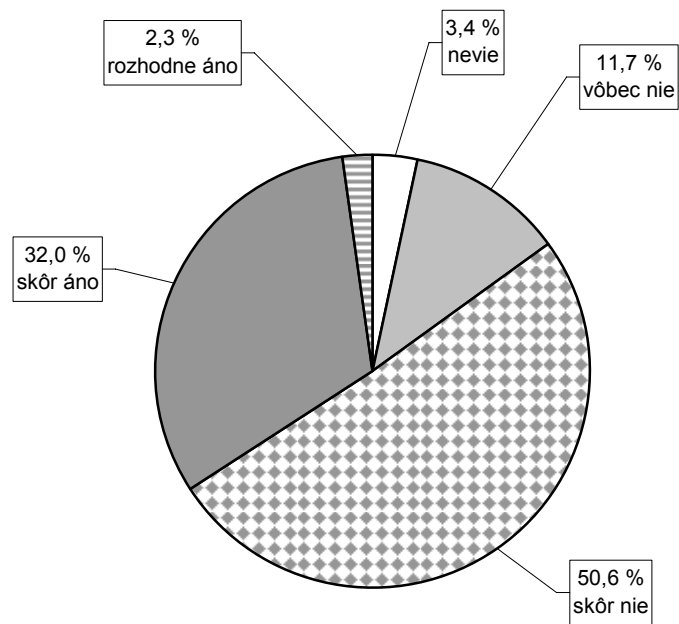
Graf 1.11
Dôvera v spoločnosti

Myslíte si, že vo všeobecnosti sa dá väčšine ľudí dôverovať?

Graf 1.12
Viera v ochotu pomáhať

Myslíte si, že väčšinou sa ľudia snažia pomáhať iným?

Možno teda konštatovať, že ani tieto časti politickej a občianskej kultúry obyvateľov Slovenska nepredstavujú priaznivejšie predpoklady na ich úspešnú participáciu na realizácii vízie vývoja našej spoločnosti.

Na základe zistení sociologických výskumov a dostupných štatistických údajov možno však konštatovať, že občianska kultúra na Slovensku sa nevyznačuje iba pasivitou a nezáujmom občanov participovať na spravovaní verejných záležitostí. Popri mierne podštandardnej miere priamej či nepriamej politickej participácie (členstvo v politických stranách, účasť na parlamentných voľbách, voľbách do orgánov miestnej a regionálnej samosprávy, priama účasť na spravovaní verejných záležitostí, práca v mimovládnych organizáciách) sa občania Slovenska hojne angažujú v rôznych nepolitických formách starostlivosti o verejné záležitosti a verejné blaho, ako sú občianske záujmové organizácie, rôzne formy dobrovoľníctva, darcovstvo, charitatívne akcie ap. (Sopóci, Hrabovská a Bunčák, 2006). Všetky tieto aktivity sa považujú za súčasť vytvárania a posilňovania sociálnej súdržnosti a dôvery v spoločnosti, za súčasť vytvárania jej sociálneho kapitálu, sú teda dôležitou súčasťou spoločenského potenciálu nevyhnutného na úspešnú realizáciu vízie vývoja spoločnosti.

2. HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE OBČANOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Metodologické východiská

Cieľom tejto časti štúdie je ukázať aktuálny stav vnímania hodnôt v slovenskej populácii. Aktuálny preto, lebo hodnotový systém sa jednoducho skladá z hodnôt, ktoré majú nadčasový charakter, a súčasne je neustále obohacovaný novými prvkami. Okrem toho sa v rôznych obdobiach môžu dostávať do centra záujmu rôzne skupiny hodnôt.

Už správa Rímskeho klubu pre UNESCO za rok 1987 konštatovala, že hodnotový systém je skupina vzájomne pospájaných hodnôt, čím sa zosilňuje ich účinok. Tento systém obsahuje jednoducho vysoko materializované skutočnosti, ako sú produkty, ceny, služby, jednoducho abstraktné, nehmatateľné a nemerateľné hodnoty, ako sú napríklad sloboda, mier, právo, rovnosť. Publikované zoznamy hodnôt sú rozsiahle a obsahujú stovky položiek. Zároveň panuje nejednoduchosť v definovaní hodnôt. Nadnárodná spoločnosť Union of International Associations vo svojom projekte o ľudských hodnotách uvádza spomedzi množstva existujúcich pätnásť definícií hodnôt. Zdalo by sa teda, že táto sféra je ťažko uchopiteľná. Napriek tomu nikto nevyjadril pochybnosť o tom, že hodnoty zohrávajú v reálnom živote mimoriadne dôležitú úlohu.

O hodnotách sa často tvrdí, že sú nemerateľné – existuje však pomerne veľký súbor techník, ktoré ich merajú, alebo sa o to pokúšajú. Známe sú napríklad medzinárodné projekty World Order Models Project, European Values Survey, Futuribles International Survey a v marketingovej oblasti VALS projekt. Rozsiahle empirické skúsenosti máme s technikou autorov Allport, Vernon a Lindsey, ktorá sa v slovenskej verzii nazýva Dotazník na meranie dominantných záujmov osobnosti, ďalej s dotazníkom Charlesa Morrisa a dotazníkom hodnôt Sh. H. Schwartza. Spôsob merania hodnôt je (s výnimkou techniky Allporta, Vernona a Lindseyho) založený na priradovaní čísel jednotlivým hodnotám, teda na číselnom „hodnotení hodnôt“. Taktýto postup však vyvoláva oprávnené pochybnosti o tom, či ľudia pri hodnotových úvahách v reálnom živote používajú čísla. Na naše účely sme preto pripravili pôvodnú techniku využívajúcu iný druh merania.

Výber položiek – hodnôt sme realizovali tak, aby podľa možnosti reprezentatívne pokrýval nielen tzv. európsku hodnotovú triádu (trvalý rozvoj, ľudské práva, demokracia), o ktorú sa opierame vo východiskách celého výskumu, ale aj aktuálne spoločenské témy na Slovensku. Hodnoty sme pritom chápali i formulovali ako dynamické veličiny, ktorých

hodnota sa môže meniť aj pod vplyvom činnosti zainteresovaných ľudí. Chápanie hodnôt ako nemenných abstraktných kategórií totiž sťažuje hľadanie ich miesta v súčasnom reálnom živote. Validitu tohto prístupu sme overovali prostredníctvom otvorených otázok, v ktorých mali respondenti vlastnými slovami opísať to, čo treba urobiť, aby sa ľudia mali lepšie, ako aj to, čoho sa najviac obávajú v budúcnosti.

Konečná verzia časti dotazníka zameraného na skúmanie hodnôt obsahuje 60 položiek:

Kvalitné vzdelávanie	Prijímanie na školy bez protekcie
Slobodná a spravodlivá hospodárska súťaž	Lepší bankový systém
Stabilné manželstvo	Vyspelá kultúra a umenie
Bezplatný vzdelávací systém	Rovnomerne rozvinuté regióny
Znalostná spoločnosť	Účasť občanov na spravovaní verejných záležitostí
Viac právomocí samospráve	Zníženie nerovnosti medzi ľuďmi
Zníženie továrenských emisií	Vykonávanie politických a verejných funkcií
Zníženie daní	Zmenšenie vplyvu politických strán
Udržiavanie kultúrnych pamiatok	Vyššie výdavky na armádu
Ochrana práv a slobôd občanov	Nezávislosť médií v spoločnosti
Posilnenie národného povedomia Slovákov	Dokončenie reformy zdravotníctva
Zavádzanie moderných technológií	Vysoká životná úroveň väčšiny obyvateľstva
Ozajstná rovnosť pred súdom	Dobré vzťahy so susednými štátmi
Dobré medzilľudské vzťahy	Dobrá športová reprezentácia
Dobrá starostlivosť v chorobe	Nezvyšovanie cien
Odluka cirkvi od štátu	Zabezpečenie dôstojnej staroby
Väčšia podpora vedy	Vysoká miera starostlivosti o starších občanov
Zvyšovanie platov	Rovnoprávne postavenie menšín
Internetizácia školstva	Dobre zabezpečená rodina
Vysoká miera sociálnych istôt občanov	Významné postavenie SR v medzinárodných organizáciách
Zdravé životné prostredie	Obmedzovanie kriminality
Dobre fungujúca verejná doprava	Potláčanie korupcie
Vysoká miera politickej demokracie	Prijatie eura
Dobre fungujúci právny štát	Viac peňazí na kultúru
Rozvoj diaľničnej siete	Kvalitné zdravotníctvo
Slobodné rozhodovanie o interrupciách	Vysoká miera bezpečnosti občanov
Celoživotné vzdelávanie	Budovanie športovísk
Pravdivé informovanie občanov	Rast produktivity práce
Zachovanie dôchodkového veku	Výkonná a dobre fungujúca ekonomika.
Dobre fungujúca štátna správa	
Odstraňovanie rasovej a národnostnej diskriminácie	

Hodnotami sú ovplyvnení všetci ľudia, napriek tomu je na naše účely potrebné identifikovať aktérov celého procesu tvorby, vyhľadávania a výberu hodnôt, ktorým môžeme pripisovať iné preferencie, ako sú naše vlastné. Preto sme v našej technike dali respondentom za úlohu priradiť, ktoré hodnoty sú dôležité pre nich, ktoré považujú za dôležité pre iných ľudí, ktoré považujú za dôležité pre málokoho, ktoré považujú za dôležité pre politikov, a nakoniec, ktoré nevedia adresovať. Dôležitou okolnosťou je to, že respondenti nepriradili k jednotlivým hodnotám čísla. Keďže tento spôsob merania hodnôt vyvoláva veľmi často pochybnosti a kritiku, zvolili sme prirodzenejší (kvalitatívny) spôsob výberu.

Na spracovanie empirických údajov sme použili korešpondenčnú analýzu, ktorá nám umožnila zobrazit' štruktúru vnímania hodnôt v našej populácii. (Korešpondenčná analýza je založená na tzv. *singular value decomposition* východiskovej matice počtu priradení hodnôt k aktérom.) Výsledok je prezentovaný v grafickej forme a možno ho chápať ako kognitívnu mapu hodnôt slovenskej populácie. Je uvedená na obrázku 2.1. V niektorých prípadoch je umiestnenie položiek jemne posunuté oproti originálu preto, aby boli názvy čitateľné. Spôsob interpretácie mapy je takýto: vzdialenosti medzi hodnotami priamo udávajú ich súvis; čím menšia je ich vzdialenosť, tým sú si hodnoty bližšie, tým tesnejšie súvisia – a naopak. Podobne to platí aj o adresátoch hodnôt (pre mňa, pre iných atď.). V oboch prípadoch možno priamo vypočítať a následne porovnávať euklidovské vzdialenosti.

Blízkosť hodnôt a adresátov svedčí o tom, ako sú hodnoty s adresátmi asociované. Napríklad miera asociácie pri hodnotách dôležitých „pre mňa“ klesá v poradí: zvyšovanie plátov, vysoká miera sociálnych istôt občanov, vysoká miera bezpečnosti občanov, zníženie daní, pravdivé informovanie občanov atď. Priestorová blízkosť hodnôt k adresátovi predstavuje rebríček jeho hodnôt, a to z pohľadu celej populácie. Hodnoty umiestnené medzi dvomi adresátmi sú asociované s oboma adresátmi. Mapa takýmto spôsobom umožňuje bezprostredný syntetický pohľad na celú hodnotovú štruktúru.

Základom interpretácie je línia: *pre mňa – pre iných ľudí – pre málokoho*. Je to hlavná os hodnotového rebríčka. Úplne vľavo sú hodnoty, ktoré sú maximálne dôležité „pre mňa“. Koniec osi predstavuje určitú vágnu, neurčitú hodnotovú zónu, definovanú priradeniami „pre málokoho“, ale aj „nevie“. Hodnoty, ktoré sa vyskytujú v tejto oblasti, sú na okraji záujmu respondenta a strácajú aj presne zaraditeľné kontúry.

Výrazne oddelenou zónou sú zaradenia „pre politikov“. Toto zaradenie spolu s okolitými hodnotami (ide najmä o vykonávanie politických a verejných funkcií) vytvorilo druhú dimenziu mapy. Možno to interpretovať nasledovne: respondenti vnímajú politikov ako výlučnú skupinu ľudí mimo bežnej populácie.

Obrázok 2.1
 Mapa hodnôt slovenskej populácie

Hodnotový rebríček

Na ilustráciu uvádzame rebríček hodnôt pre jednotlivca. Zatiaľ čo mapa hodnôt poskytuje syntetický obraz o celej sústave hodnôt aj adresátov, rebríček hodnôt predstavuje usporiadanie na jednej dimenzii podľa celkového počtu priradení dôležité „pre mňa“:

1. Dobrá starostlivosť v chorobe	11. Vysoká miera sociálnych istôt občanov
2. Dobre zabezpečená rodina	12. Zníženie daní
3. Dobré medziľudské vzťahy	13. Pravdivé informovanie občanov
4. Nezvyšovanie cien	14. Vysoká miera starostlivosti o starších občanov
5. Kvalitné zdravotníctvo	15. Zachovanie dôchodkového veku
6. Zabezpečenie dôstojnej staroby	16. Vysoká životná úroveň väčšiny obyvateľstva
7. Zdravé životné prostredie	17. Ochrana práv a slobôd občanov
8. Stabilné manželstvo	18. Dobre fungujúca verejná doprava
9. Vysoká miera bezpečnosti občanov	19. Kvalitné vzdelávanie
10. Zvyšovanie plátov	20. Obmedzovanie kriminality.

Validita najdôležitejších hodnôt je pritom významne podporená voľnými odpoveďami na dve otázky. Na otázku „*Čo by bolo treba urobiť na Slovensku, aby sa ľudia ako vy mali lepšie?*“ výskum zistil takéto poradie odpovedí (uvedené sú prvé tri miesta):

1. 20,06 % odpovedí bolo na tému zvýšiť mzdy (zvýšiť platy aj robotníkom, mzdy na úrovni plátov v EÚ...);
2. 18,59 % odpovedí odporučilo zvýšiť zamestnanosť (zabezpečiť nové pracovné príležitosti, zabezpečiť prácu pre všetkých, zabezpečiť dobré pracovné podmienky...);
3. 16,78 % odpovedí odporučilo zlepšiť kvalitu sociálneho zabezpečenia (podporovať ľudí so zníženou pracovnou schopnosťou, zvýšiť dôchodky, rodičovské príspevky, podporovať mladé rodiny, zabezpečiť domáce rekreácie, budovať sociálny štát...).

Na otázku „*Čoho sa najviac obávate v budúcnosti?*“ boli témy voľných odpovedí nasledovné:

1. 22,21 % odpovedí sa týka choroby, staroby, nevládnosti, zhoršenia zdravotného stavu (zníženia zdravotnej starostlivosti, nedostatku prostriedkov na lieky a zdravotné ošetrovanie...);
2. 15,79 % sa vzťahuje k neistote, nedostatku peňazí na obživu, obavy, či sa dá vyžiť z dôchodku, nízkym dôchodkom;
3. 14,76 % odpovedí sa týka straty zamestnania (neschopnosť nájsť si zamestnanie...).

Prvé priečky hodnotového rebríčka teda obsadzujú hodnoty, ktoré zodpovedajú základným ľudským potrebám, ako ich poznáme z Maslowovej hierarchie. Ide o potreby bezpečnosti – najmä ochrana v chorobe, starobe a pred chudobou – a v prípade manželstva a rodiny o potreby lásky a spolupatričnosti. V tejto súvislosti je pozoruhodné relatívne vysoké umiestnenie hodnoty „pravdivé informovanie občanov“. Naliehavé pociťovanie dôležitosti pravdivých informácií svedčí o tom, že ľudia ich nedostatok môžu vnímať ako ohrozenie. Z vyšších úrovní potrieb sa do rebríčka dostalo kvalitné vzdelávanie – hodnota, ktorá sa viaže k potrebe sebaocenenia, úspechu.

V mape hodnôt sú však dôležité nielen poradie a vzťahy medzi hodnotami, ale aj vzťahy medzi adresátmi. Vážnym zistením sú vzdialenosti adresátov „pre politikov“ od adresátov „pre mňa“, „pre iných ľudí“ a „pre málokoho“. Izolované postavenie „pre politikov“ je dôkazom toho, že ľudia vyjadrujú značný odstup medzi sebou a politikmi. Voľné odpovede na uvedené otázky podporujú platnosť týchto zistení. Pri otázke „Čo by bolo treba urobiť na Slovensku, aby sa ľudia ako vy mali lepšie?“ sa štvrté miesto (6,50 % odpovedí) týkalo práve tejto témy a odpovede boli: rekonštrukcia vlády a parlamentu (vymeniť vládu, vymeniť všetkých, kontrolovať prácu poslancov v parlamente, aby politici mysleli aj na iných ľudí ap.). Môžeme sa domnievať, že odstup medzi politikmi a občanmi, tak často proklamovaný v rámci Európskej únie, je možno na Slovensku vnímaný ako ešte väčší. V každom prípade tento odstup zabraňuje efektívne spravovať spoločnosť. Na druhej strane sa tým uvoľňuje veľký priestor pre cirkev, občianske aktivity, ale zároveň aj pre extrémistické skupiny.

V tejto súvislosti treba spomenúť aj dosť veľký odstup hodnoty prijatie eura od adresáta „pre mňa“. Tento odstup je spôsobený obavami z prijatia eura u časti populácie, čoho dôkazom sú aj voľné odpovede na otázku „Čoho sa najviac obávate v budúcnosti?“ Na štvrtom mieste (7,10 % odpovedí) je obava zo zavedenia eura (obava z ekonomickej situácie po zavedení eura, neschopnosť užiť rodinu po zavedení eura...). Euro sa tu chápe ako ohrozenie, a preto ho treba z hľadiska spravovania spoločnosti považovať za rizikové.

Univerzálny vplyv vzdelania

Všetkých šesťdesiat uvedených položiek je dôležitých pre kvalitu života v dobre spravovanej spoločnosti. Z tohto hľadiska ich mohli ako dôležité klasifikovať všetci respondenti. V skutočnosti počet odpovedí, že hodnota je dôležitá „pre mňa“, je značne rozdielny. Napríklad 28 spomedzi 1 126 respondentov nezradilo žiadnu hodnotu ako dôležitú „pre mňa“, resp. neodpovedalo. Naopak, 4 respondenti klasifikovali všetkých 60 hodnôt ako dôležitých

„pre mňa“. Celkovo možno konštatovať, že v odpovediach, čo je dôležité „pre mňa“, sú veľké individuálne rozdiely. Dôkazom je množstvo individuálnych kombinácií sledu odpovedí – individuálnych hodnotových profilov – všetkých 60 položiek. Až 28 respondentov má sled 60 nulových odpovedí a 4 respondenti majú sled 60 odpovedí, že je to pre nich dôležité. Od zostávajúcich 1 094 respondentov sme dostali 1 080 rozličných hodnotových profilov. Tieto veľké intraindividuálne rozdiely vedú k dvom otázkam. Existuje vôbec nejaký faktor (pre-menná), ktorý v hodnotovom priestore predstavuje zjednocujúcu alebo usmerňujúcu veličinu? Druhou otázkou je, či v tomto priestore môžeme nájsť všeobecne akceptovateľné hodnoty.

Odpoveď na prvú otázku vychádza z chápania toho, čo predstavuje počet takých odpovedí, v ktorých respondent deklaruje, že konkrétna hodnota je pre neho dôležitá. Čím viac takýchto odpovedí uviedol, tým viac hodnôt je pre neho dôležitých. Tento počet predstavuje jeho hodnotovú náročnosť. Dôležitou otázkou v tejto súvislosti je, či ide o výsostne osobnú vec, ktorá sa dá sledovať len na individuálnej úrovni, alebo existuje nejaká všeobecnejšia sociografická premenná, resp. premenné ovplyvňujúce hodnotovú náročnosť. Pokiaľ by bolo možné nájsť takú premennú, bolo by možné hľadať aj nástroje na vhodnú intervenciu za podmienky, že táto intervencia môže zlepšiť kvalitu života ľudí. Pri hľadaní takých premenných sme použili analýzu variancie.

Najdôležitejším faktorom ovplyvňujúcim hodnotovú náročnosť je vzdelanie. Porovnanie priemerov množstva použitých odpovedí „pre mňa“ v štyroch základných vzdelanostných skupinách potvrdilo štatisticky významné rozdiely (ANOVA $F = 7,306$; sig. 0,000075). Respondenti so základným vzdelaním mali priemer 20,24; vyučení a so stredným vzdelaním bez maturity 20,30; s úplným stredným s maturitou 23,97 a s vysokoškolským 26,02. Tento jednoznačný výsledok je podporený podobne jednoznačným výsledkom testovania priemerov počtu odpovedí „neviem“, či určitá hodnota je dôležitá pre mňa alebo pre ostatných adresátov. Respondenti so základným vzdelaním mali priemer 5,98; bez maturity 4,24; s maturitou 3,00 a s vysokou školou 1,84; čo sú opäť vysoko významné rozdiely (ANOVA $F = 16,102$; sig. 0,000000). Môžeme teda konštatovať, že vzdelanie „zosilňuje“ hodnotovú náročnosť.

Druhým dôležitým faktorom ovplyvňujúcim hodnotovú náročnosť je príjem. Rozdiely v priemeroch hodnotovej náročnosti podľa čistého mesačného príjmu domácnosti, aj podľa čistého osobného mesačného príjmu sa štatisticky významne líšia: čím vyšší je príjem, tým viac je odpovedí „pre mňa“, a zároveň tým menej je odpovedí „neviem“. Napríklad v skupine do 4 600 Sk čistého mesačného príjmu domácnosti je priemer odpovedí „pre mňa“ 17,0 a „neviem“ 6,9; na druhej strane, v príjmovej skupine 50 001 Sk a viac je priemer odpovedí „pre mňa“ 27,0 a „neviem“ 2,2. So zvyšujúcim sa bohatstvom teda rastie aj hodnotová náročnosť.

Oba faktory – vzdelanie a príjem – nie sú nezávislé. Ich súvislosť sa potvrdzuje vo všetkých empirických výskumoch. V tomto výskume vyšiel kontingenčný koeficient 0,423 pre vzťah medzi vzdelaním a čistým mesačným príjmom domácnosti a 0,495 medzi vzdelaním a čistým osobným mesačným príjmom. Oba koeficienty sú vysoko významné. Vzhľadom na tieto výsledky môžeme konštatovať, že vzdelanie univerzálne rozširuje možnosti jedinca v plánovacej oblasti (širšie hodnotové orientácie) aj v realizačnej sfére (viac finančných prostriedkov).

Významné zdroje rozdielov vo vnímaní hodnôt

Overovali sme aj predpoklad, že okrem vzdelania a príjmu existujú i ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú rozdiely v hodnotových orientáciách. Ich vplyv nie je taký univerzálny, ale pôsobia pri preferenciách konkrétnych hodnôt alebo ich skupín.

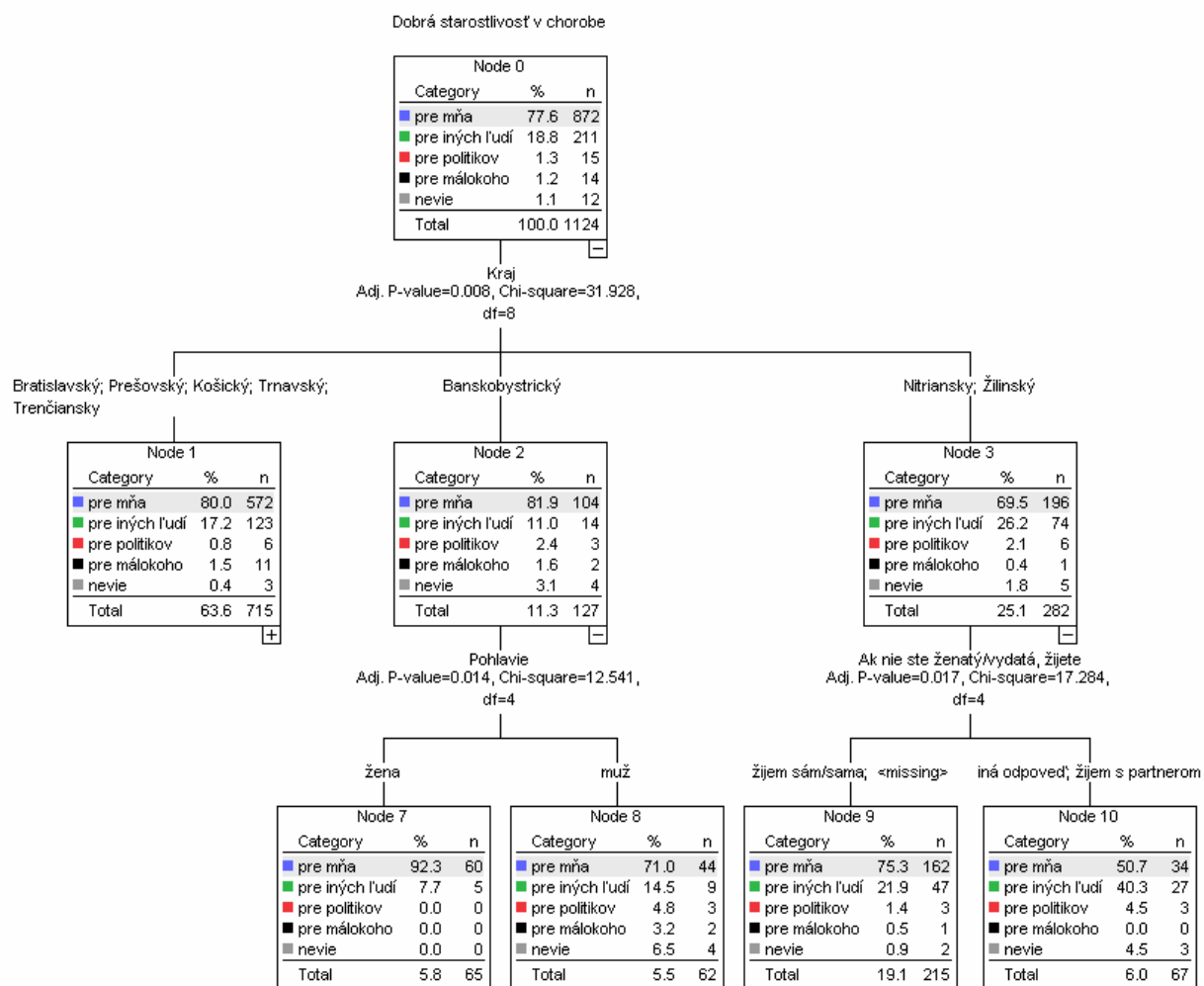
Na overovanie tohto predpokladu sme použili metódu klasifikačných stromov, konkrétne algoritmus *exhaustive CHAID*. Výber vplyvných faktorov sme uskutočňovali striktné podľa ich štatistickej významnosti. Ďalej uvádzame prehľad najdôležitejších zistení.

Rozdiely podľa regiónov. Prejavili sa pri viacerých hodnotách: obmedzovanie kriminality, dobrá starostlivosť v chorobe, zníženie nerovnosti medzi ľuďmi, účasť občanov na spravovaní verejných záležitostí, viac právomocí samospráve, vyššie výdavky na armádu.

Na ilustráciu uvádzame obrázok 2.2, ktorý ukazuje významné rozdiely v preferencii dobrej starostlivosti v chorobe v závislosti od regiónu. V Banskobystrickom kraji až 81,9 % respondentov uviedlo, že dobrá starostlivosť v chorobe je pre nich dôležitá. U žien z tohto kraja je to dokonca až 92,3 % (zdôraznené svetlo šedou farbou). Naproti tomu v Nitrianskom a Žilinskom kraji je to 69,5 % a v zostávajúcich krajoch 80,0 %. Súčasne vidno, že odpovede o dôležitosti starostlivosti v chorobe „pre málokoho“, resp. pri odpovedi „nevie“ sú veľmi nízke. Dost' prekvapujúci je fakt, že aj priradenia „pre politikov“ sú veľmi nízke. Môže to viesť k rôznym hypotetickým vysvetleniam, na ich testovanie by však bol potrebný ďalší výskum.

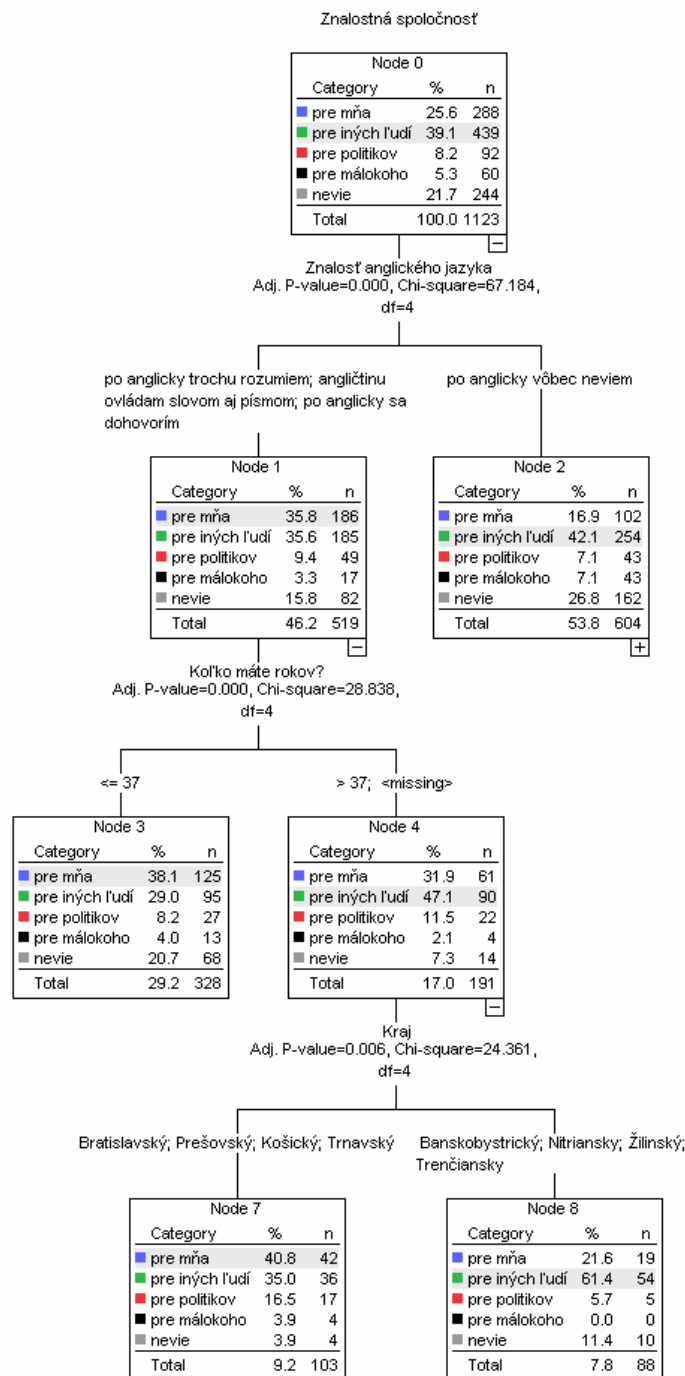
Z ďalších výsledkov možno spomenúť väčší podiel priradení „pre politikov“ pri hodnote obmedzovanie kriminality. Samostatné postavenie má Bratislavský kraj, kde uvádza dôležitosť „pre mňa“ 59,7 % a „pre politikov“ 4,9 % respondentov. Naproti tomu v Prešovskom, Košickom a Trnavskom kraji sú čísla „pre mňa“ 50,7 % a „pre politikov“ 18,9 %. V ostatných krajoch je tento pomer 37,4 % „pre mňa“ a 16,2 % „pre politikov“. Zainteresovanosť politikov pri hodnote obmedzovanie kriminality je zreteľne väčšia než pri hodnote dobrá starostlivosť v chorobe. Spolu s veľmi nízkymi percentami zaradení „pre málokoho“ a „nevie“, a okolo 30 % zaradeniami pre iných ľudí to vedie k zaradeniu tejto hodnoty ako dôležitej pre občanov aj politikov.

Obrázok 2.2
Dobrá starostlivosť v chorobe

Rozdiely pri vnímaní znalostnej ekonomiky. O jej dôležitosti pre budúcnosť Slovenska bolo formulovaných mnoho téz. V čom sa líšia pri vnímaní znalostnej ekonomiky občania, ukazuje obrázok 2.3. Najdôležitejší faktor je znalosť anglického jazyka. Z mnohých našich výskumov (napríklad Conzoomer 2003, Conzoomer 2005) a viacerých segmentačných štúdií pre rôzne firmy a spoločnosti vyplýva, že znalosť jazykov spolu so znalosťou práce s počítačom a práce s internetom je základom sekundárnej gramotnosti, ktorá tvorí nadstavbu štandardného vzdelania a významne zosilňuje jeho vplyv na správanie a životný štýl človeka. Znalosť angličtiny sa ako najdôležitejší faktor objavila napríklad aj pri položke väčšia podpora vedy. Spomedzi ľudí, ktorí po anglicky vôbec nevedia, dôležitosť väčšej podpory vedy deklarovalo 10,4 %. Z tých, ktorí po anglicky trochu rozumejú, prípadne sa dohovoria, to bolo už 23,8 % a z ľudí, ktorí angličtinu ovládajú slovom aj písmom, to bolo až 47,4 %.

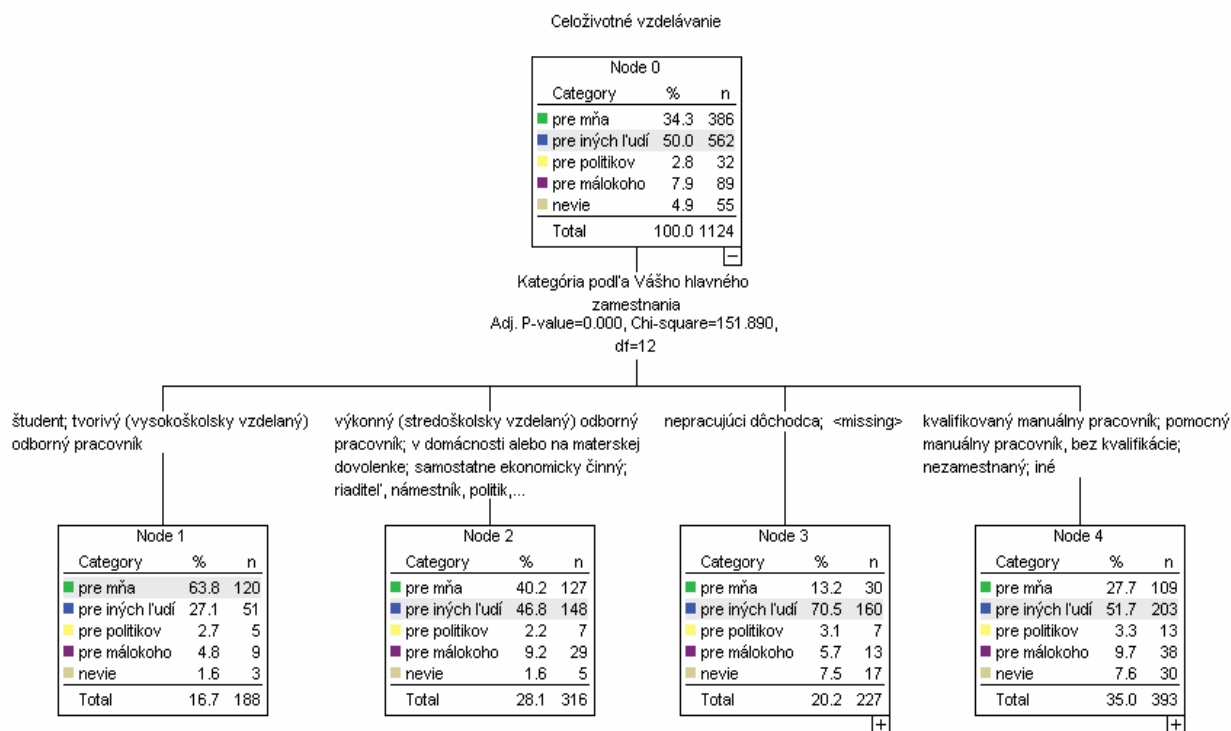
Obrázok 2.3
Znalostná spoločnosť

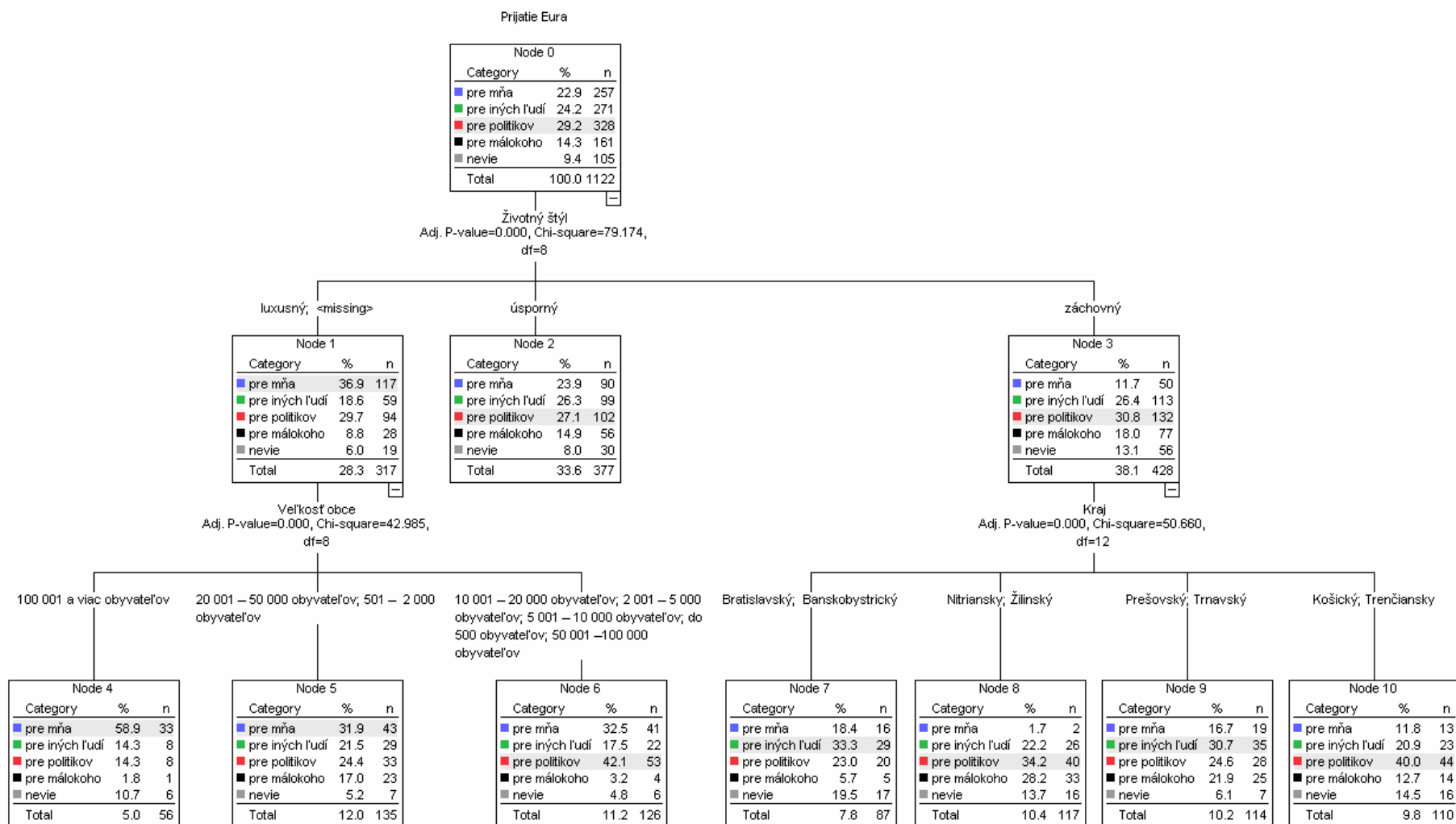
V súvislosti so znalostnou ekonomikou je príznačné i zistenie, že zo 604 respondentov, ktorí po anglicky vôbec nevedia, až 162 (26,8 %) nevedelo určiť, pre koho je znalostná ekonomika dôležitá (pozri obr. 2.3). Mladší ľudia do 37 rokov, ktorí angličtinu ovládajú, ju síce považujú za dôležitú (38,1 %), ale pomerne alarmujúci je fakt, že zároveň až 20,7 % z nich nevie, pre koho je potrebná. Ukazuje sa teda, že znalostná ekonomika je zatiaľ pomerne

vágný pojem. Jej potenciál si uvedomujú skôr mladší a vzdelanejší ľudia, obyvatelia Bratislavského, Prešovského, Košického a Trnavského kraja, ale skutočnú znalostnú ekonomiku vlastne ešte „nikto nevidel“. Čo patrí do znalostnej ekonomiky a ako prípadne merať jej účinky, je otvorená otázka nielen pre našich občanov, ale do istej miery aj pre odborníkov pracujúcich s týmto pojmom (svedčia o tom napríklad príspevky z konferencie *Advancing Knowledge and the Knowledge Economy*, usporiadanej National Academies of Science vo Washingtone v roku 2005). V súčasnosti sa intenzívne presadzuje aj nový pojem *kreatívna ekonomika*. Jej „stavebným materiálom“ sú myšlienky, resp. idey generované individuálnym, prípadne kolektívnym talentom. Hľadanie a rozvoj talentov je podmienkou budovania kreatívnej ekonomiky. Napríklad Veľká Británia presadzuje pre deti a mladých ľudí program „Nájdí svoj talent“. Ak však u nás zisťujeme diskrepanciu medzi dôležitosťou novej ekonomiky, či už znalostnej alebo kreatívnej, ako ju formulujú odborníci, a jej dôležitosťou, ako ju vníma populácia, tak je zrejmé, že za týchto okolností bude potrebné dôkladne hľadať nielen cesty budovania a uplatňovania znalostnej ekonomiky, ale aj presvedčivé komunikačné stratégie pri jej uvádzaní do reálneho života. *Celoživotné vzdelávanie*. Ak je vzdelanie také účinné, môže byť zaujímavé vnímanie dôležitosti jeho celoživotného rozvoja. Odlišnosti vo vnímaní ukazujú obrázok 2.4.

O b r á z o k 2.4
Celoživotné vzdelávanie

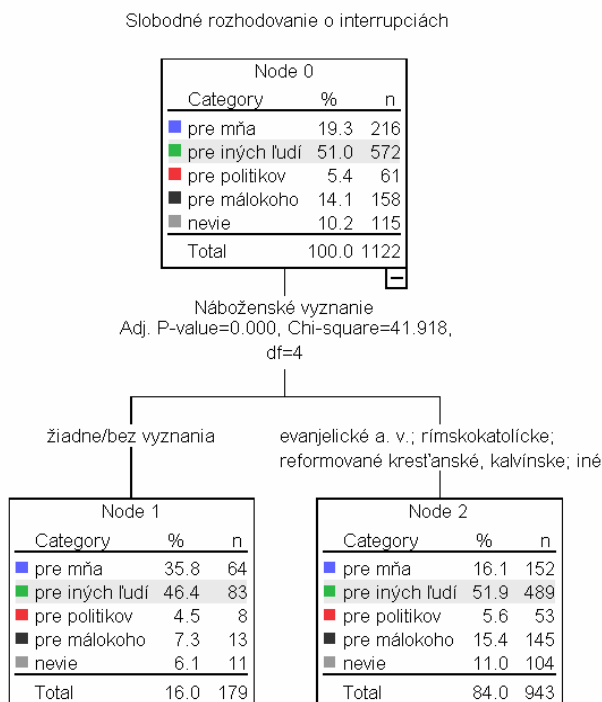
Obrázok 2.5
Prijatie eura

Je pochopiteľné, že najväčšiu dôležitosť mu pripisujú študenti a tvoriví vysokoškolsky vzdelaní pracovníci. Menej akceptovateľné je, že u ostatných zamestnaneckých kategórií je celoživotné vzdelávanie priradované iným ľuďom. Alarmujúce sú relatívne vysoké percentá priradenia „pre málokoho“ a v niektorých kategóriách aj „nevie“. Môžeme preto konštatovať, že značná časť obyvateľov Slovenska podceňuje dôležitosť vlastného celoživotného vzdelávania.

Bohatstvo. Vplyv tohto faktora sme zisťovali pomocou vytvorenia novej syntetickej premennej, nazvanej životný štýl, ktorá rozlišuje tri kategórie: luxusný, úsporný a záchovný životný štýl. Na obrázku 2.5 vidno, ako bohatstvo ovplyvňuje vnímanie prijatia eura. Akceptácia „pre mňa“ je najvyššia u respondentov s luxusným štýlom života a ďalej klesá pri úspornom štýle až k najnižšej akceptácii pri záchovnom životnom štýle. Zároveň stúpa presvedčenie, že prijatie eura je dôležité pre politikov. Ďalej tu spolupôsobia vplyvy veľkosti obce a regiónu. Výrazne najvyššiu akceptáciu vidíme u respondentov s luxusným štýlom života z veľkých miest nad stotisíc obyvateľov (58,9 %). Naopak, najnižšiu akceptáciu „pre mňa“ deklarujú respondenti so záchovným spôsobom života z Nitrianskeho a zo Žilinského kraja (1,7 %), ktorí zároveň považujú prijatie eura za dôležité „pre málokoho“ až v 28,2 %, čo je v tejto súvislosti najvyššia hodnota.

O b r á z o k 2.6

Slobodné rozhodovanie o interrupciách

Náboženské vyznanie. Vplyv na vnímanie hodnôt má predovšetkým to, či ide o veriaciho alebo bez vierovyznania. Na obrázku 2.6 vidíme tento vplyv na mieru akceptácie slobodného rozhodovania o interrupciách.

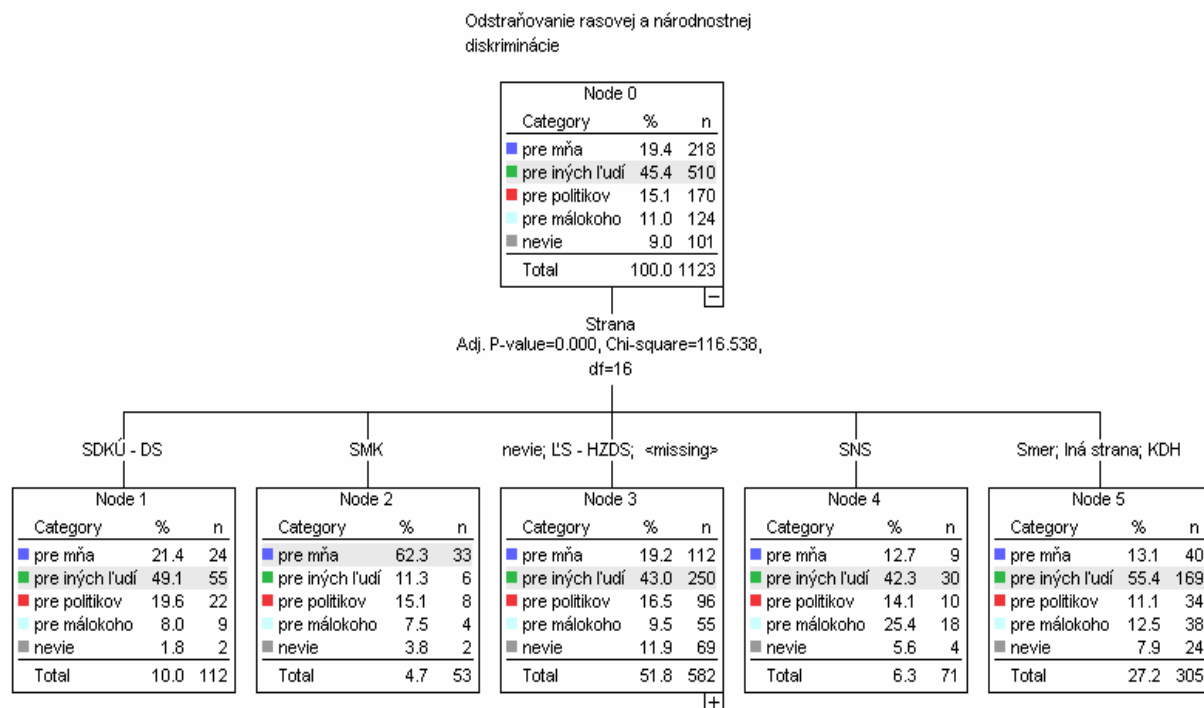
U respondentov bez vierovyznania je percentuálne dvakrát viac takých, ktorí slobodné rozhodovanie o interrupciách považujú za dôležité „pre mňa“ (35,8 %), než je to u veriacich respondentov (16,1 %). Zároveň je u ľudí bez vierovyznania dvakrát menej takých, ktorí takéto rozhodovanie považujú za dôležité pre málokoho (7,3 %), než u veriacich (15,4 %). Vidíme aj to, že všetky uvedené náboženstvá vytvorili jednu skupinu. Je to preto, lebo vnímanie slobodného rozhodovania o interrupciách sa štatisticky významne nelíši v rámci jednotlivých konfesií, líšia sa „len“ veriaci od respondentov bez vierovyznania.

Národnostné a politické rozdiely. Tieto faktory majú svoje špecifikum v tom, že v súčasnosti pôsobia akoby prepojené. Vidieť to pri niektorých hodnotách, kde sa významne uplatňujú. Na obrázku 2.7 vidno, aký významný je vplyv politického presvedčenia na odstraňovanie rasovej a národnostnej diskriminácie. Výrazné je to najmä v národnostne orientovaných stranách SMK a SNS. Najmä v prípade dôležitosti „pre mňa“ a „pre málokoho“ je vnímanie ich prívržencov úplne opačné. Bazálny vplyv národnosti je zreteľný v odpovediach na dôležitosť rovnoprávneho postavenia menšín. Dôležitosť rovnoprávnosti menšín „pre mňa“ deklaruje 14,0 % respondentov slovenskej národnosti a až 56,2 % respondentov maďarskej a inej národnosti. Tieto rozdiely vo vnímaní rovnoprávnosti menšín sú potom ďalej zosilňované u slovenských respondentov regionálne a u maďarských a iných národností politickou príslušnosťou. Združený vplyv pôsobenia faktorov národnosť a politické presvedčenie je potvrdený aj odpoveďami na dôležitosť posilnenia národného povedomia Slovákov. Táto kombinácia národnosti a politickej príslušnosti môže intenzívne zosilňovať rozdiely vo vnímaní hodnôt.

Zistené rozdiely podľa vzdelania, bohatstva, národnosti, rozdiely podľa geografickej polohy (podľa krajov), podľa politických preferencií a podľa konfesie predstavujú významný potenciál vzniku spoločenských konfliktov, najmä vtedy, keď sa ich vplyv kombinuje. Uvedli sme už súvislosť medzi vzdelaním a finančnými príjmami, aj súvislosť medzi národnosťou a politickými preferenciami. Súvislosť existuje aj medzi krajmi a finančnými príjmami. Napríklad najvyššiu kategóriu čistého mesačného príjmu domácnosti (50 001 Sk a viac) uviedlo 29 % respondentov z Bratislavského kraja, ale len 1,4 % z Banskobystrického kraja. Nižšie kategórie (od 4 600 Sk do do 20 000 Sk) uviedlo 16,3 % respondentov z Košického kraja, 15,6 % z Banskobystrického a 15,1 % z Prešovského kraja a len 9,1 % respondentov z Bratislavského kraja. Združený vplyv uvedených faktorov môže potom zosilňovať, alebo za vhodných okolností naopak zoslabovať konfliktový potenciál.

Obrázok 2.7

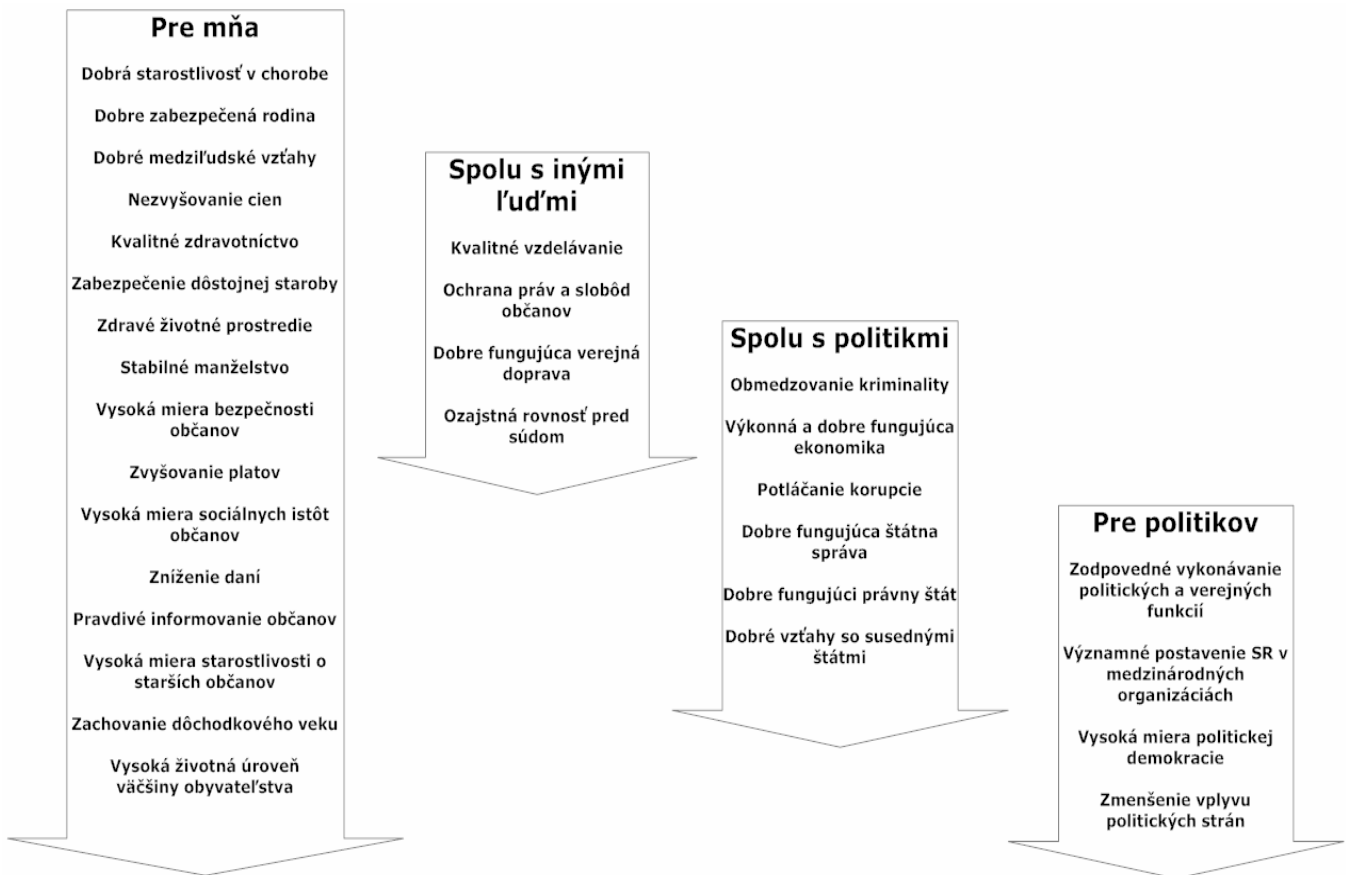
Odstraňovanie rasovej a národnostnej diskriminácie

Aké strategické dôsledky z uvedeného vyplývajú? Existujú v podstate dva základné spôsoby, resp. stratégie ovplyvňovania spoločenského diania, opierajúce sa o vnímanie hodnôt. Prvú by sme mohli nazvať „rozdeľuj a panuj“. Znamená to sústrediť sa na rozdielne vnímané hodnoty a faktory, ktoré tieto rozdiely zapríčiňujú. Táto stratégia využíva zosilňovanie, resp. udržiavanie rozdielov so špecifickým prístupom k vytvoreným uzavretým skupinám. Túto stratégiu viditeľne využívajú napríklad niektoré politické strany. Problémom však určite môže byť zmena stratégie a návrat k otvorenej štruktúre spoločnosti. Druhú stratégiu by sme mohli nazvať „zjednocuj a harmonizuj“. V nej by malo ísť o udržiavanie, a prípadne zoslabovanie rozdielov tak, aby rozdielne skupiny zostali otvorené k vzájomnému dialógu a akceptovali by spoločné hodnoty. Keďže základné možné zdroje konfliktov sme identifikovali, ostáva zistiť, ktoré hodnoty sú také, že by mohli byť bez problémov všeobecne akceptované.

Opierajúc sa o mapu hodnôt, ide o také hodnoty, ktorých vzdialenosť od hlavných adresátov – teda priradení „pre mňa“, „pre iných ľudí“, „pre politikov“ – je dostatočne malá, prípadne sú od adresátov rovnako, ale dostatočne málo vzdialené. Zároveň tieto hodnoty musia byť dostatočne ďaleko od vágnej zóny, t. j. okolia tvoreného zaradeniami „pre málokoho“ a „neviem“. Na obrázku 2.8 je uvedený hierarchicky usporiadaný a štruktúrovaný zoznam všeobecne akceptovateľných hodnôt.

Obrázok 2.8
Široko (univerzálne) akceptovateľné hodnoty

Kľúčové pre ľudí sú hodnoty v ľavom bloku, označené „pre mňa“ v poradí zhora dolu. Sú najosobnejšie a v podstate všetky sa dajú ľahko kontrolovať. Bloky smerom doprava strácajú na osobnej dôležitosti, sú aj abstraktnejšie a v kontrole sú zapojení aj ďalší adresáti. Posledný blok, označený „pre politikov“, možno považovať za odporúčajúci blok – čo by si mali politici „vybaviť medzi sebou“, keďže vzdialenosti medzi nimi a ostatnými sú veľké, ako možno vidieť na mape hodnôt. Dostupnosť kontroly sa tu zdá z hľadiska občanov iluzórna a je ponechávaná na politikov a ich interakcie. Pokým nebude vidieť pokrok v napĺňaní hodnôt z tohto bloku, nemožno zrejme očakávať približovanie politikov k občanom.

Všetky uvedené hodnoty sú z hľadiska občanov Slovenska veľmi dôležité a všeobecne akceptovateľné, takže môžu tvoriť základ ďalších strategických úvah.

3. SOCIÁLNA SÚDRŽNOSŤ A RODINA NA SLOVENSKU

Pri koncipovaní vízie vývoja Slovenska je nevyhnutné zhodnotiť súčasnú situáciu slovenskej spoločnosti a poukázať na jej možnosti a obmedzenia na základe identifikácie objektívnych vývojových trendov i vnímania tejto situácie občanmi Slovenskej republiky. Zamerali sme sa preto aj na hlbšie skúmanie hodnotenia vlastnej životnej situácie občanmi – na skúmanie ich vnímania dostatočnosti vlastného príjmu, predstáv o svojej budúcej finančnej situácii, ako aj obáv občanov, dotýkajúcich sa blízkej i vzdialenejšej budúcnosti. V tejto súvislosti sú dôležité aj zistenia výskumu o tom, ako naši občania chápu dôležitosť faktorov dosiahnutia úspechu v živote. Tieto skutočnosti vypovedajú o miere spokojnosti ľudí s vlastnou životnou situáciou i s vývojom slovenskej spoločnosti a v značnej miere determinujú súčasné, ale i do budúcnosti nasmerované stratégie a podoby správania jednotlivcov a ich domácností.

Sociálna súdržnosť (kohézia) je jednou z nevyhnutných podmienok stability politického systému, zdrojom ekonomickej výkonnosti i základom pocitu bezpečnosti a spokojnosti občanov. Rozumie sa ňou vnútorná súdržnosť, väzba, zomknutosť sociálnych skupín a celej spoločnosti, ktorá vzniká ako výsledok pôsobenia subjektov uznávajúcich spoločné ciele, hodnoty a normy pri rešpektovaní ich ekonomických, národných a etnických odlišností. Aby spoločnosť bola vhodne usporiadaná pre život a ľudia sa v nej dobre cítili a chceli v nej žiť, musí byť vnútorne súdržná, dávať možnosť identifikácie, musí pre svojich členov vytvárať vhodné prostredie, zvyšovať mieru sociálnej inklúzie, posilňovať stredné vrstvy spoločnosti, upevňovať dôveru v štátne inštitúcie i spoluobčanov, posilňovať v nich pocit spolupatričnosti, spoluzodpovednosti a ochotu spolupracovať s inými. Na vytváranie súdržnosti v spoločnosti je nevyhnutné, aby ju podporoval aj štát, najmä systémom legislatívy, exekutívy a verejnej správy. Zaujímali nás preto i okruhy problémov, ktoré poukazujú na možnosti, ale aj na obmedzenia pri zvyšovaní sociálnej súdržnosti slovenskej spoločnosti. Dôležité informácie o problematike sociálnej súdržnosti poskytujú aj zistenia výskumu o reflexii (sile) napätia medzi jednotlivými sociálnymi skupinami existujúceho v súčasnosti a predpokladaný vývoj tohto napätia o desať rokov, ako aj zistenia o tom, ktoré sociálne skupiny by mali byť podľa názoru občanov finančne podporované.

Súčasný demografický trendy nevykazujú v našich podmienkach najpozitívnejšie smerovanie. Zaujímali nás preto i názory obyvateľov Slovenska na vnímanie dôvodov odkladania založenia rodiny u mladých ľudí a možné najvhodnejšie formy podpory pre rodiny, ako aj ich názory na rodinné správanie (rodinnú solidaritu) a vnímanie príčin demografických procesov.

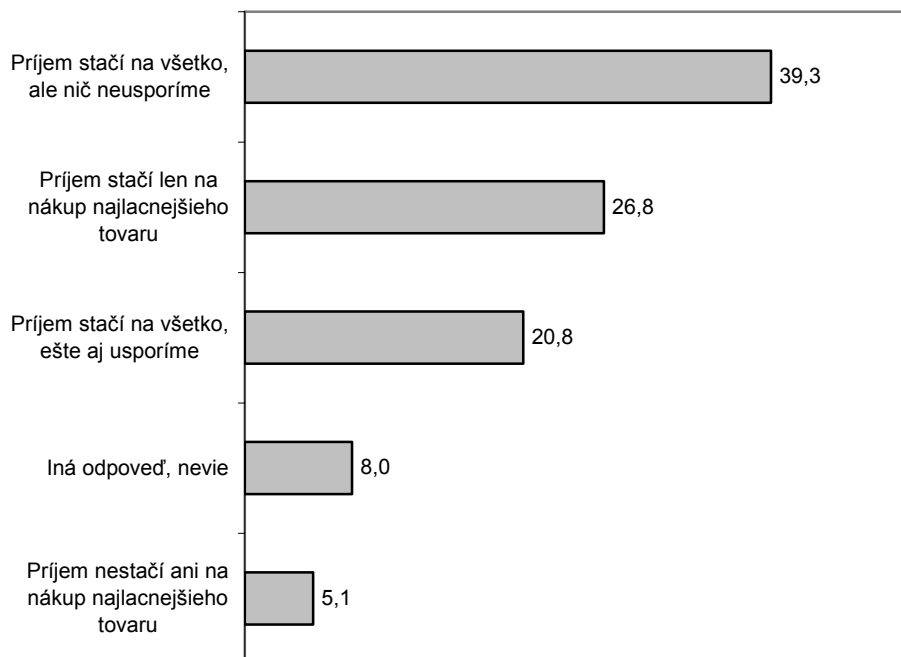
Otázka budúceho demografického správania sa stáva dôležitou súčasťou agendy súvisiacej s vývojom Slovenskej republiky, odpovede na ňu sú jednou z informácií umožňujúcich určiť stratégie jej pozitívneho ovplyvňovania.

Hodnotenie dostatočnosti príjmu domácnosti

Pri analýze sociálno-ekonomickej situácie nie sú dôležitými informáciami iba údaje o osobných príjmoch/majetku alebo príjmoch/majetku domácnosti respondenta, ale aj subjektívne vnímanie dostatočnosti príjmov domácnosti. Subjektívne spôsoby merania sociálno-ekonomickej situácie sú teda nevyhnutnou doplňujúcou podobou merania sociálno-ekonomickej situácie domácností. Ako sme už uviedli, jedna z najvyšších mier nespokojnosti (55,5 %) pri posudzovaní rôznych oblastí života súvisela s dosiahnutou životnou úrovňou/blahobytom. Bola to oblasť, s ktorou boli (po činnosti verejnej správy a úradov) respondenti najmenej spokojní.

Subjektívne hodnotenie dostatočnosti príjmu domácnosti túto situáciu výstižne dokresľuje. Viac ako 30 % opýtaných na otázku, ako vychádzajú vo svojej domácnosti so súčasným príjmom, si z ponúkaných možností, ktoré mali čo najlepšie vystihovať ich situáciu, vybralo, že príjem domácnosti stačí len na nákup najlacnejšieho tovaru, alebo že nestačí ani na to. Najčastejšou odpoveďou bolo, že príjem domácnosti stačí na všetko, ale domácnosť nedokáže nič usporiť. Na jednej strane to môže vypovedať o vysokých konzumných nárokoch a vysokej spotrebe slovenských občanov, ale na druhej strane aj o situácii, keď domácnosti nedokážu vytvárať finančné rezervy, ktoré by mohli využiť v situácii, keď domácnosť musí neočakávane vydať väčšiu čiastku finančných prostriedkov, alebo keď sa im znížia príjmy. Veľkú časť našich domácností podľa subjektívneho vyjadrenia charakterizuje záchovný alebo úsporný model spôsobu hospodárenia. Pre tieto typy je charakteristické saturovanie základných potrieb alebo zameranie na dosiahnutie a udržanie si štandardnej kvality života, prípadne na jej zvýšenie. Široké zastúpenie záchovného a úsporného modelu hospodárenia je však nežiaduce, pretože vyvoláva stagnačné reflexy v podobe obmedzovania ľudských zdrojov, dlhodobého znižovania kvality života a obmedzovania snahy o lepší spôsob života. Nedostatočné príjmy neposkytujú možnosť smerovania k rozvojovému modelu hospodárenia, pre ktorý je charakteristický vysoký podiel výdavkov na osobný rozvoj – vzdelanie, kultúru a aktivity vo voľnom čase, ako aj širšie zapájanie do sociálneho a kultúrneho života komunity. Znamená to teda investície do ľudského kapitálu pre seba, ako aj ďalších členov domácnosti a zvyšovanie celkovej kvality života. Iba asi pätine našich obyvateľov (20,8 %) príjem ich domácnosti postačuje na všetko a ešte dokážu aj usporiť.

G r a f 3.1
Subjektívne vnímanie dostatočnosti príjmu domácnosti (v %)

Príjmovú situáciu svojej domácnosti vnímali ako najmenej dostatočnú respondenti starší ako 60 rokov. Len 7 % z nich stačí príjem na všetko a aj ušetriť; 8,4 % príjem nestačí ani na nákup najlacnejšieho tovaru a až 44,2 % stačí len na nákup najlacnejšieho tovaru. Potvrďilo sa, že dosiahnuté vzdelanie je dôležitým indikátorom ovplyvňujúcim dosiahnutú životnú úroveň domácnosti. Len 11,2 % respondentov so základným, ale až 35,5 % s vysokoškolským vzdelaním uviedlo, že príjem ich domácnosti stačí na všetko a ešte aj ušetriť. A naopak, v porovnaní s 1,7 % opýtaných s vysokoškolským vzdelaním, až 10,2 % respondentov so základným vzdelaním uviedlo, že príjem ich domácnosti nepostačuje ani na nákup najlacnejšieho tovaru.

Podobné výsledky, vypovedajúce o vysokej miere pociťovanej príjmovej nedostatčnosti, prinášajú aj iné sociologické výskumy. Miera subjektívnej chudoby, keď sa za chudobné považovali domácnosti, ktoré zo škály výrokov (obsahujúcej šesť stupňov) odpovedali kladne na tvrdenie, že ich príjmy postačujú len na nákup základných potravín (piaty stupeň škály), alebo nemajú v domácnosti dosť peňazí ani na nákup týchto základných potravín (šiesty stupeň škály), bola ešte začiatkom deväťdesiatych rokov len 12,8 %, a postupne sa zvýšila až na 21,6 % v roku 2004 (Džambazovič, 2007). Aj výsledky výskumu European Social Survey umožňujú sledovať subjektívne indikátory chudoby. Na základe odpovedí na otázku, ako respondentom postačuje príjem domácnosti na jej každodenné fungovanie, sa

získali nasledujúce údaje. Variant „pohodlne vyžijeme“ zo súčasného príjmu si zvolilo najmenšie percento odpovedajúcich (len 6,1 %). K variantu „zvládame to“ sa priklonilo 40,6 % respondentov; 35,2 % respondentov sa priklonilo k názoru, že to „majú ťažké so súčasnými príjmami“ a 18,1 % vníma súčasnú finančnú situáciu svojej domácnosti ako veľmi závažnú („máme to veľmi ťažké so súčasným príjmom“). Vo výskume *Názory, postoje a skúsenosti obyvateľov SR vo vzťahu k sociálnej situácii* z rokov 2003 a 2004 sa využili niektoré otázky, ktoré zachycovali subjektívne vnímanie dostatočnosti finančnej situácie svojej domácnosti, analýza ich údajov teda dovoľuje identifikovať sociálno-demografické charakteristiky „najchudobnejších z chudobných“ (Bodnárová, Gerbery a Džambazovič, 2006, s. 224 – 226). Túto kategóriu „najchudobnejších“ tvoria respondenti a ich domácnosti, ktorí uviedli, že:

- skutočný mesačný príjem ich domácnosti je oveľa menší ako príjem, ktorý potrebujú na prežitie bez väčších problémov;
- v porovnaní s bežnou, priemernou domácnosťou na Slovensku sú na tom o niečo alebo výrazne horšie;
- ich finančnú situáciu najlepšie vystihujú varianty odpovedí: „Máme dosť peňazí len na nákup najlacnejších vecí.“ „Peniaze stačia len na najlacnejšie potraviny.“ „Nemáme dosť peňazí ani na nákup najlacnejších potravín.“

V roku 2003 tvorila táto kategória respondentov 23,6 % súboru a v roku 2004 sa ich podiel zvýšil na 26,3 %. V oboch sledovaných obdobiach nachádzame niekoľko spoločných tendencií, ktoré korešpondujú aj so zisteniami nášho výskumu. Medzi „najchudobnejšími“ boli častejšie zastúpené ženy ako muži, častejšie vdovy/vdovci a rozvedení (najmenej chudobných nachádzame medzi slobodnými). Ak ďalej sledujeme štruktúru najchudobnejších domácností, tak najčastejšie sú to domácnosti tvorené jednotlivcom, jedným rodičom a slobodným dieťaťom/deťmi, ale i manželským párom. S narastajúcim počtom nezaopatrených detí, resp. detí do 15 rokov v domácnosti narastá pocit chudoby, veľmi vysoký je však aj v prípade domácností (tvorených zväčša starými ľuďmi), ktoré nemajú žiadne nezaopatrené dieťa. Vo veku 60 a viac rokov veľká časť respondentov vnímala sociálno-ekonomickú situáciu svojej domácnosti tak, že sme ju mohli zaradiť medzi najchudobnejšie. V nami vytvorenej kategórii najchudobnejších sú častejšie zahrnutí respondenti s nízkym vzdelaním. Kým napríklad v roku 2004 bolo medzi vysokoškolsky vzdelanými iba 9,3 % najchudobnejších (v roku 2003 len 6 %), medzi ľuďmi so základným vzdelaním to bolo až 38,7 % (v roku 2003 až 39 %). Najviac sú však v skupine najchudobnejších zastúpení nezamestnaní – ide až o 43,7 % z nich, v prípade nezamestnaných dôchodcov ide o 40,2 % z nich a v prípade nekvalifikovaných manuálnych pracovníkov 36,5 % (nadpriemerné zastúpenie mali aj respondenti/respondentky v domácnosti a na materskej/

rodičovskej dovolenke – 30,3 %). Možno hovoriť aj o priestorovej diferenciacii najchudobnejších. Žijú častejšie v malých sídlach do 2 000 obyvateľov, alebo v mestách medzi 5 až 20 000 obyvateľov. Najmenej sú zastúpení vo veľkomestách (Bratislava a Košice). Z hľadiska regiónov je však v Košickom kraji najvyššie zastúpenie najchudobnejších.

Medzi ďalšie charakteristiky najchudobnejších, ktoré sa dajú rekonštruovať, patrí, že osobná skúsenosť s nezamestnanosťou alebo s nezamestnanosťou člena rodiny úzko súvisí s tým, že respondent a jeho domácnosť patrí medzi najchudobnejšie domácnosti. Podobne veľká časť tých domácností, v ktorých respondent alebo niektorý z jej členov poberá nejaký typ sociálnej dávky alebo podpory (dávku v hmotnej núdzi, aktivačný príspevok či podporu v nezamestnanosti) a tieto dávky tvoria viac ako polovicu alebo tvoria takmer celý príjem, patrí medzi najchudobnejšie. Najchudobnejší by si v situácii, keby museli v krátkom čase zaplatiť sumu, ktorá by presahovala ich mesačný príjem, zvolili stratégie, ktoré väčšina spoločnosti využíva najmenej často. Hľadali by pomoc na obecnom úrade (viac ako 70 % z tých, ktorí by tak urobili, patrí medzi najchudobnejších), požičali by si peniaze u súkromnej osoby (za úrok), založili by nejakú vec do záložne, alebo by si požičali od nebankovej spoločnosti (Džambazovič, 2007).

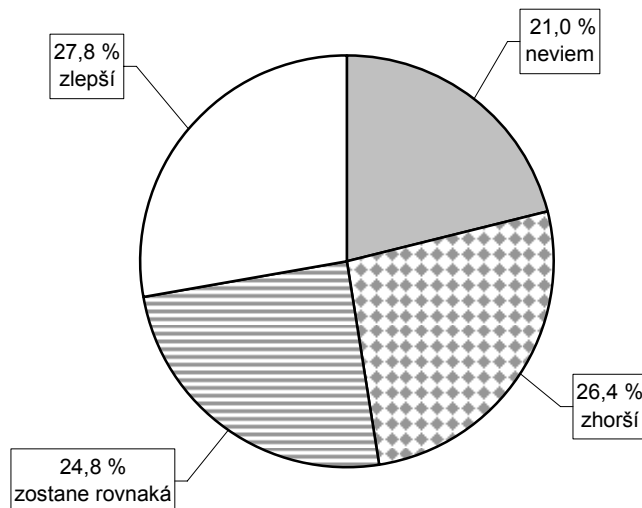
Predstavy respondentov o svojej finančnej situácii v budúcnosti

Na otázku skúmajúcu vnímanie finančnej situácie svojej domácnosti v budúcnosti sa približne rovnaký podiel respondentov vyjadril, že sa zlepší, zostane rovnaká, alebo že sa zhorší. Takmer rovnaký podiel nedokázal odhadnúť, ako sa v budúcnosti bude vyvíjať finančná situácia ich domácnosti.

Optimizmus je charakteristický najmä pre mladšie vekové kategórie respondentov, ktoré sa domnievajú, že ich finančná situácia sa v budúcnosti zlepší. S narastajúcim vekom sa znižoval podiel tých, ktorí si mysleli, že ich finančná situácia sa zlepší, a naopak, narastal podiel tých, ktorí neočakávajú v budúcnosti zlepšenie svojej finančnej situácie. Najmenej optimistickí sú nepracujúci dôchodcovia, najviac optimistickí sú študenti. Najvyššie dosiahnuté vzdelanie taktiež výrazne diferencovalo vnímanie finančnej situácie v budúcnosti. V zlepšenie finančnej situácie v budúcnosti verilo len 18 % respondentov so základným vzdelaním, a až vyše 35 % respondentov s vysokoškolským vzdelaním. Naopak, zhoršenie finančnej situácie očakávalo len 17,2 % vysokoškolsky vzdelaných, ale až 36,4 % so základným vzdelaním. Najpozitívnejšie očakávania mali obyvatelia Bratislavského kraja a obyvatelia veľkých miest nad 100 000 obyvateľov, čiže Bratislavy a Košíc.

Graf 3.2
Názor na vývoj finančnej situácie v budúcnosti

Myslíte si, že finančná situácia vaša - vašej domácnosti - sa v budúcnosti:

Obavy respondentov a ich a očakávania do budúcnosti

Na otvorenú otázku „Čoho sa najviac obávate v budúcnosti?“ najviac respondentov odpovedalo, že choroby, staroby, nevládnosti, zhoršenia zdravotného stavu, ale v rámci toho aj nedostatku prostriedkov na lieky a zdravotné ošetrovanie. Ďalšie najčastejšie odpovede sa týkali práce a situácií, ktoré priamo alebo nepriamo indikovali nevyhovujúcu finančnú situáciu:

1. neistota, nedostatok peňazí na obživu, obava, či sa dá vyžiť z dôchodku, nízke dôchodky;
2. strata zamestnania (neschopnosť nájsť si zamestnanie);
3. zavedenie eura (ekonomickej situácie po zavedení eura, neschopnosť užiť rodinu po zavedení eura);
4. zvyšovanie cien (zdražovania všetkého, zdražovanie energetiky, služieb);
5. bieda, chudoba, zvyšovanie rozdielov medzi bohatými a chudobnými.

Medzi občanmi Slovenska pretrvávajú teda obavy z budúcnosti, ktoré sú vyvolané strachom zo zhoršenia vlastnej sociálno-ekonomickej situácie. Aj ďalšie výskumy dlhodobou poukazujú na to, že obyvatelia Slovenska majú strach zo straty zamestnania, alebo z poklesu svojich príjmov pod hranicu chudoby (Džambazovič, 2007). Na otázku položenú v periodickom výskume verejnej mienky Eurobarometer, „Čo si myslíte, ktoré sú dva najdôležitejšie problémy, ktorým musí v súčasnosti čeliť vaša krajina?“, respondenti zo Slovenska (podobne

ako respondenti z iných európskych štátov) odpovedali, že sú to nezamestnanosť a ekonomická situácia. Tento výskum v roku 2007 zistil, že v nasledujúcich dvanástich mesiacoch očakáva zlepšenie života 36 % občanov SR, zhoršenie očakáva 14 % občanov SR a žiadnu zmenu neočakáva 47 % občanov SR. V porovnaní s výskumom uskutočneným v roku 2004, keď očakávalo zlepšenie 27 % a zhoršenie 21 % občanov Slovenska, možno teda identifikovať pokles negatívnych a pesimistických očakávaní.

Ešte pozitívnejšie a optimistickjšie sú očakávania občanov Slovenskej republiky týkajúce sa ekonomickej situácie na Slovensku. V celoeurópskom priemere očakáva v nasledujúcich dvanástich mesiacoch zlepšenie ekonomickej situácie vo svojej krajine iba 28 % občanov EÚ 27, na Slovensku je to 40 %. Zhoršenie situácie očakáva iba 22 % občanov Slovenska, čo je o 5 percentuálnych bodov menej ako v celoeurópskom priemere. Od prieskumu uskutočneného v roku 2004 pritom došlo k nárastu počtu občanov Slovenskej republiky, ktorí v nasledujúcich dvanástich mesiacoch očakávajú zlepšenie ekonomickej situácie na Slovensku, o 20 percentuálnych bodov, a zároveň k poklesu počtu občanov, ktorí očakávajú zhoršenie situácie, o 23 percentuálnych bodov. Obyvatelia Slovenskej republiky tak na jar roku 2007 boli v rámci krajín Európskej únie štvrtými najoptimistickjšie naladenými občanmi, pokiaľ ide o očakávania týkajúce sa ekonomickej situácie v ich krajine.

Trochu odlišná situácia je v prípade očakávaní týkajúcich sa finančnej situácie domácností. Na jednej strane síce 30 % slovenských respondentov (o 3 percentuálne body viac ako v EÚ 27) očakáva, že finančná situácia ich domácnosti sa v nasledujúcich dvanástich mesiacoch zlepší, 21 % slovenských respondentov (o 5 percentuálnych bodov viac ako v EÚ 27) však očakáva, že ich situácia sa zhorší. Výsledky sú veľmi podobné výsledkom nášho výskumu, aj keď v tomto prípade sme nekonkretizovali časové obdobie. Aj v tomto ukazovateli však dochádza na Slovensku k pozitívnemu vývoju. V porovnaní s prieskumom z roku 2004 vzrástol počet respondentov, ktorí očakávajú v nasledujúcich dvanástich mesiacoch zlepšenie finančnej situácie ich domácnosti, o 10 percentuálnych bodov. Súčasne klesol počet tých, ktorí očakávajú zhoršenie finančnej situácie, o 13 percentuálnych bodov.

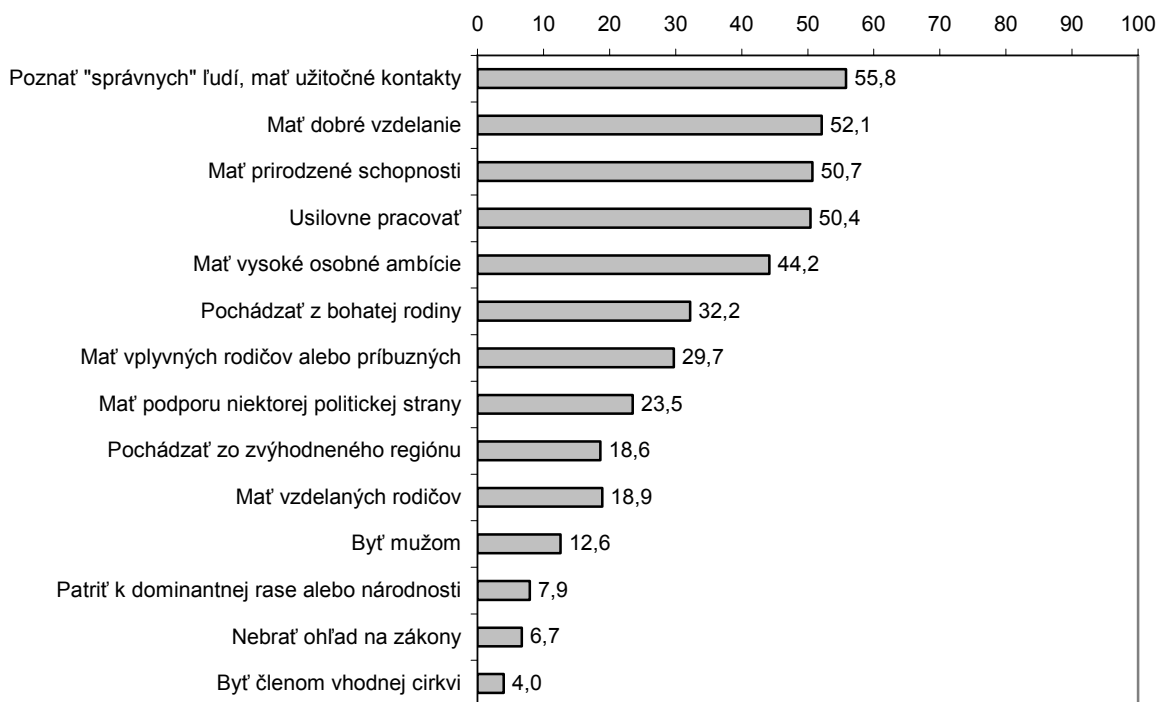
Slovenskí občania sú taktiež optimisticky naladení, pokiaľ ide o ich očakávania týkajúce sa možnosti zamestnania na Slovensku a pomerne optimistickí pokiaľ ide o očakávania týkajúce sa ich zamestnania v nasledujúcich dvanástich mesiacoch. Až 39 % občanov (o 8 percentuálnych bodov viac ako v EÚ 27) očakáva zlepšenie a iba 24 % Slovákov očakáva zhoršenie (o 3 percentuálne body menej ako v EÚ 27). Z hľadiska očakávaní týkajúcich sa zamestnania na jednej strane síce 25 % Slovákov očakáva zlepšenie v tomto smere (v porovnaní s 22 % v EÚ 27), ale zároveň 12 % očakáva zhoršenie (v porovnaní s 8 % v EÚ 27).

Skutočnosti dôležité na dosiahnutie úspechu

Na vnímanie otvorenosti spoločnosti z hľadiska dosiahnutia úspechu bola zameraná ďalšia otázka výskumu. Zaujímali nás názory respondentov na to, aké faktory považujú za dôležité, aby ľudia dosiahli úspech. Odpovede na túto otázku veľmi úzko korešpondovali s ďalšou otázkou, dotýkajúcou sa vnímania faktorov dosiahnutia vysokej životnej úrovne. Respondenti výskumu aj v tomto prípade prisúdili najväčší význam dvom okruhom skutočností: osobným a sociálnym charakteristikám jednotlivca na jednej strane, a korupcii, klientelizmu a nepotizmu na strane druhej. Z hľadiska životných šancí teda obyvatelia SR považujú slovenskú spoločnosť za spoločnosť fungujúcu na základe kombinácie spomínaných dvoch princípov: princípov meritokracie, ale aj klientelizmu a nepotizmu.

G r a f 3.3

Veľmi dôležité skutočnosti na to, aby človek dosiahol úspech (v %)

Najvyššie percento respondentov (55,8 %) označilo ako veľmi dôležité na dosiahnutie úspechu poznať „správnych“ ľudí a mať užitočné kontakty. Viac ako 50 % respondentov za veľmi dôležité označilo aj mať dobré vzdelanie, mať prirodzené schopnosti a usilovne pracovať. Vplyv príslušnosti k určitej cirkvi, vplyv dominantnej rasy alebo národnosti, vplyv pohlavia (rodu) či mať vzdelaných rodičov sa na pomyselnom rebríčku dôležitosti z hľadiska dosiahnutia úspechu umiestnili na posledných priečkach. Determinujúci vplyv „pôvodu“ ako veľmi dôležitého na dosiahnutie úspechu sa ukázal vo vysokom hodnotení skutočností pochádzať

z bohatej rodiny a mať vplyvných rodičov alebo príbuzných. Veľa respondentov sa domnieva, že na dosiahnutie úspechu je veľmi dôležitá aj podpora niektorej politickej strany.

Pri posudzovaní skutočností dôležitých na dosiahnutie úspechu sa ukázali významné rozdiely iba pri niektorých sociodemografických kategóriách. Z hľadiska vekových kategórií ide o diferencie len pri posúdení niektorých skutočností, napríklad mladí ľudia do 30 rokov považujú vo výrazne väčšej miere (52,5 %) ako ľudia nad 60 rokov (36 %) za veľmi dôležité mať vysoké osobné ambície. Študenti považujú v oveľa väčšej miere ako nepracujúci dôchodcovia za veľmi dôležité na dosiahnutie úspechu okrem spomínaných vysokých osobných ambícií aj mať dobré vzdelanie. V prípade vzdelanostných kategórií je situácia oveľa diferencovanejšia. Čím nižšie je dosiahnuté vzdelanie respondentov, tým väčší podiel z nich za veľmi dôležité považuje skutočnosti ako: pochádzať z bohatej rodiny, mať vplyvných rodičov alebo príbuzných, patriť k dominantnej rase alebo národu, byť členom vhodnej cirkvi, pochádzať zo zvýhodneného regiónu, nebrať ohľad na zákony či mať podporu niektorej politickej strany. Pre ľudí s vyšším vzdelaním sa akoby otváral väčší priestor na úspech, dosiahnuteľný vlastným pričínením. Ukazuje sa to silnejším vnímaním dôležitosti skutočností, ktoré považujú za dôležité na dosiahnutie úspechu v živote, a to je získanie dobrého vzdelania, alebo vysoké osobné ambície.

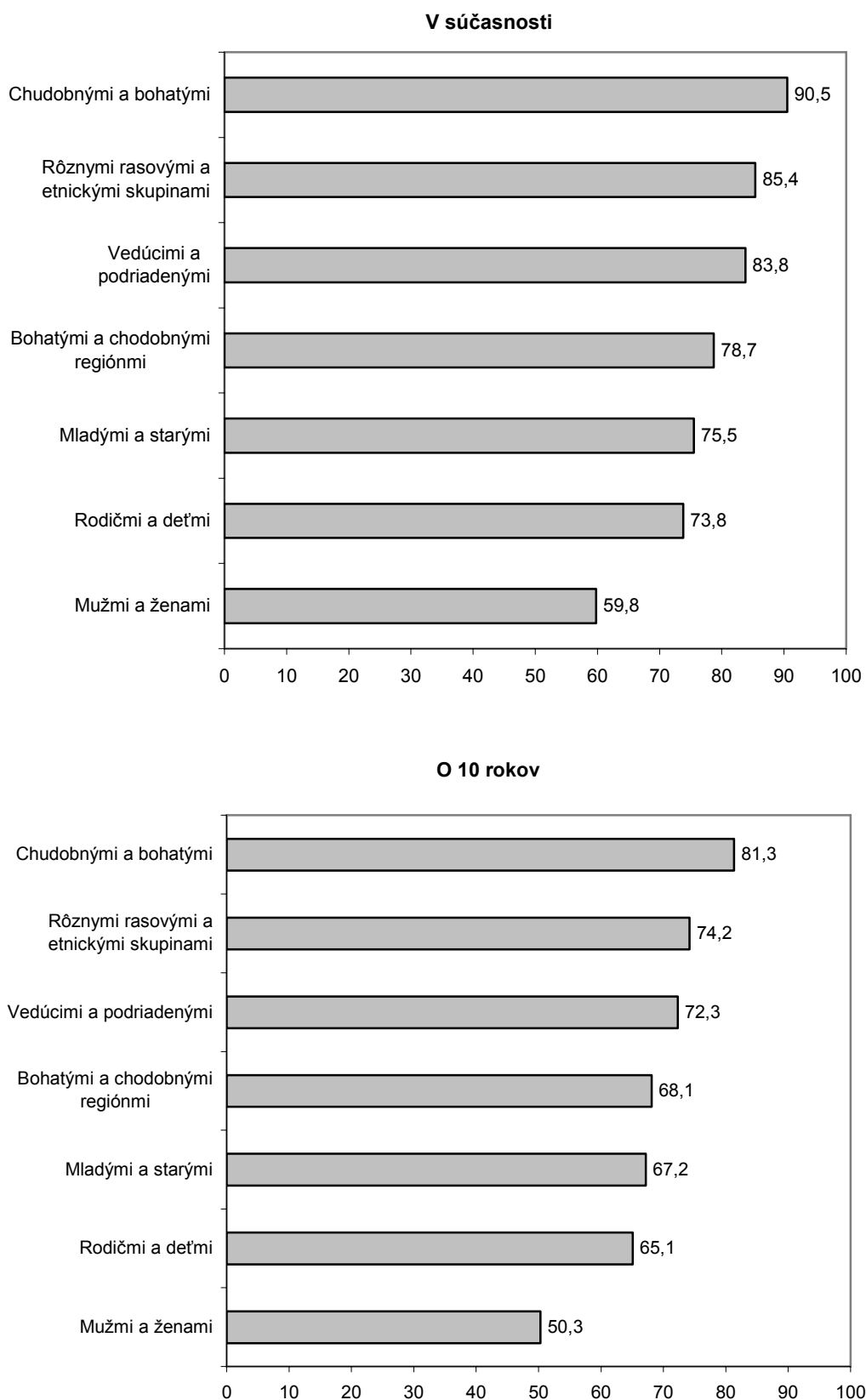
Napätie medzi sociálnymi skupinami

Vnímanie napätia medzi vybranými sociálnymi skupinami a kategóriami vypovedá o reflexii sociálnej kohézie/súdržnosti v spoločnosti. Respondentov sme sa pýtali na silu napätia medzi sociálnymi skupinami v súčasnosti a na ich predstavu o sile tohto napätia o desať rokov. V prípade oboch časových období boli najväčšie napätia vnímané medzi identickými sociálnymi skupinami. Sila napätia medzi všetkými skupinami sa však bude podľa názorov respondentov po uplynutí desiatich rokov postupne znižovať. Najväčší podiel opýtaných sa domnieva, že veľké napätie je v slovenskej spoločnosti najmä medzi chudobnými a bohatými, rôznymi rasovými a etnickými skupinami a vedúcimi a podriadenými. Najmenší podiel respondentov vníma ako veľké napätie medzi mužmi a ženami.

Za veľké považujú napätie medzi chudobnými a bohatými najmä starší ľudia vo veku nad 60 rokov. Najväčší podiel mladých ľudí (do 30 rokov) vníma veľké napätie medzi rôznymi rasovými a etnickými skupinami. Medzi vnímaním týchto dvoch vekových kategórií sa zaznamenali najvýraznejšie rozdiely. Až 37,4 % ľudí nad 60 rokov sa domnievalo, že napätie medzi mladými a starými je veľké, na rozdiel od 19,5 % ľudí vo veku do 30 rokov. Rozdiel medzi vnímaním veľkosti napätia medzi rodičmi a deťmi však v prípade starších, ako aj mladších respondentov bol podobne nízky.

Graf 3.4

Veľké napätia medzi vybranými skupinami v SR v súčasnosti a o 10 rokov (%)

V prípade vzdelanostných kategórií boli najväčšie rozdiely vo vnímaní napätia medzi chudobnými a bohatými. Vo všetkých vzdelanostných kategóriách ich respondenti vnímali ako jedny z najväčších napätí v slovenskej spoločnosti. Výrazné rozdiely však boli zaznamenané najmä medzi respondentmi so základným vzdelaním (až 64,8 % z nich vnímalo napätie medzi týmito skupinami obyvateľstva ako veľké) a respondentmi s vysokoškolským vzdelaním (47,5 %).

Významné rozdiely vo vnímaní napätia medzi chudobnými a bohatými sú v prípade ekonomicky aktívnych (52,9 %) a nepracujúcich dôchodcov (66,1 %), medzi rôznymi rasovými a etnickými skupinami v prípade nepracujúcich dôchodcov (42,4 %) a študentov (57,4 %), medzi mladými a starými v prípade nepracujúcich dôchodcov (33,9 %) a študentov (18,3 %). Je zaujímavé, že nepracujúci dôchodcovia, ani študenti v súčasnosti nemajú kontakt na trh práce, ale vnímanie veľkosti napätia medzi vedúcimi a podriadenými je diametrálne odlišné. Kým až 42,4 % nepracujúcich dôchodcov považuje napätie medzi týmito kategóriami na trhu práce za veľké, vníma to tak len 26,6 % študentov. Za veľké považuje napätie medzi vedúcimi a podriadenými 38,4 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva.

Sociálne skupiny, ktoré by mali byť finančne podporované

Na základe dostupných údajov a analýz dokážeme identifikovať na Slovensku viaceré sociálne skupiny ohrozené sociálnym vylúčením a chudobou. Sociálne vylúčenie vo všeobecnosti je nechcený proces, pretože okrem nerovnosti možností uplatňovať všetky občianske, politické a sociálne práva vedie aj k sociálnemu napätiu a z neho vyplývajúcim sociálnym rizikám (Džambazovič a Gerbery, 2005; Džambazovič, 2007). Je ohrozením sociálnej solidarity a sociálnej súdržnosti tým, že prehľbuje sociálne rozdiely, vytláča jednotlivcov a celé skupiny na okraj spoločnosti, spôsobuje stratu dôvery v spoločnosť, v seba i v budúcnosť, obmedzuje vytváranie spoločných noriem správania a zdieľania spoločných hodnôt. Sociálne vylúčenie prechádza naprieč generáciami, pretože sa netýka len samotných vylúčených, ale aj ich detí. Snaha o integrovanie a začlenenie vylúčených jednotlivcov či skupín je vzhľadom na uvedené dôvody nevyhnutná. Pre všetky tieto skupiny sa vo väčšej či menšej miere podnikajú kroky na zabezpečenie zmiernenia chudoby a snahy o ich sociálne začleňovanie. Respondentom sa ale v našom výskume nekládla otázka na vnímanie stratégií či adekvátnosti určitých foriem pomoci týmto skupinám.

Na dosiahnutie sociálnej súdržnosti je veľmi dôležité, aby došlo ku konsenzu vo vnímaní skupín obyvateľstva, ktorým by sa mali poskytnúť rôzne podoby a formy podpory,

napríklad aj poskytnutie finančnej podpory. Na to bola zameraná aj otázka nášho výskumu. Ak by respondenti mohli rozhodovať o poskytnutí finančnej podpory, tak väčšina z nich by podporila zdravotne postihnutých ľudí. Najviac by súhlasili ešte s podporou dôchodcov (starších ľudí), mladých rodín, detí zo znevýhodneného prostredia, mnohohodných či jednorodičovských rodín. Naopak, oveľa menej často sa medzi skupinami, ktorým by respondenti poskytli finančnú podporu, objavili dlhodobó nezamestnaní, ľudia liečiaci sa zo závislosti, obyvatelia rómskych osád alebo azylanti/imigranti. Ukazuje sa, že voči týmto sociálnym skupinám existuje na Slovensku aj jedna z najvyšších mier intolerancie a možno hovoriť o ich „negatívnej“ stigme v očiach verejnosti a ich symbolickom vylúčení.

T a b u l k a 3.1

Skupiny, ktorým by sa mala poskytnúť finančná podpora

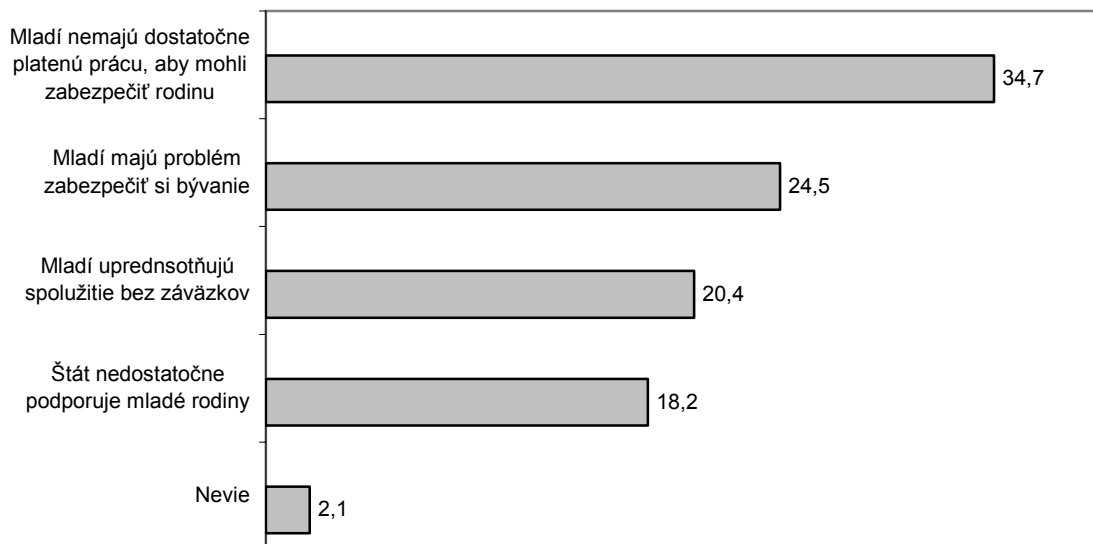
Finančná podpora	Počet odpovedí	% odpovedí
Zdravotne postihnutí ľudia	825	25,90
Starší ľudia (dôchodcovia)	540	16,95
Mladé rodiny	488	15,32
Deti zo sociálne znevýhodneného prostredia	467	14,66
Mnohohodné rodiny	277	8,70
Neúplné (jednorodičovské) rodiny	270	8,48
Dlhodobó nezamestnaní	160	5,02
Ľudia, ktorí sa liečia zo závislosti	60	1,88
Neviem posúdiť	30	0,94
Ľudia žijúci v rómskych osadách	29	0,91
Iná odpoveď	20	0,63
Azylanti/imigranti	19	0,60
Spolu	3 185	100

Dôvody odkladania založenia rodiny

V súčasnosti sa veľa diskutuje o nutnosti a o možných spôsoboch podpory mladých ľudí pri zakladaní rodiny a hľadajú sa faktory, ktoré sú možnými príčinami odkladu založenia rodiny. Demografická situácia aj na Slovensku jasne poukazuje na trend odkladu narodenia dieťaťa, čoho dôsledkom je zvyšovanie veku matky pri narodení dieťaťa, znižovanie pôrodnosti, ako aj na trend zvyšovania podielu slobodných, znižovanie sobášnosti a nárast detí narodených mimo manželstva. Mladí ľudia reagujú na vývoj sociálnej a ekonomickej situácie, na zmeny životného štýlu a pôsobenie rôznych myšlienkových prúdov, čo sa odráža aj v ich populačných zámeroch. Za hlavné príčiny odkladu založenia rodiny sa na jednej strane považujú nepriaznivé ekonomické a bytové podmienky, a na strane druhej kultúrne a hodnotové príčiny (snaha o sebarealizáciu v práci, budovanie kariéry, predĺženie štúdia, odlišná predstava o partnerskom a rodinnom živote, zodpovednejší prístup k sexualite ap.).

Väčšina opýtaných vo výskume sa priklonila k prvej skupine dôvodov a domnieva sa, že mladí ľudia nemajú dostatočne platenú prácu, aby mohli zabezpečiť rodinu, alebo majú problém zabezpečiť si bývanie. Obe tieto príčiny sú faktormi ekonomického charakteru.

Graf 3.5
Najzávažnejší dôvod odkladu založenia rodiny u mladých ľudí (v %)

Ľudia do 30 rokov a nad 60 rokov častejšie ako ostatní považujú za príčinu odkladania založenia rodiny skutočnosť, že mladí ľudia uprednostňujú spolužitie bez záväzkov. Rovnako ako všetky ostatné vekové kategórie však aj mladí ľudia vnímajú ako hlavné príčiny odkladu zakladania rodiny ekonomické príčiny (neexistenciu dostatočne platenej práce a bývania). Vyšší podiel respondentov z vekovej kategórie 45 až 60-ročných, ktorí, ak majú deti, tak budú v krátkom čase riešiť, alebo už riešili problém osamostatnenia svojich detí a zakladanie ich rodiny, vnímali ako hlavnú príčinu súčasného stavu to, že mladí ľudia majú problém so zabezpečením si bývania a to, že štát nedostatočne podporuje mladé rodiny. Významné boli rozdiely pri posudzovaní príčin odkladu zakladania rodiny z hľadiska najvyššieho ukončeného vzdelania. Respondenti so základným vzdelaním a so stredoškolským vzdelaním bez maturity sa častejšie prikláňali k názoru, že príčinou je nedostatok dobre platenej práce a nedostatočná podpora zo strany štátu, respondenti so stredoškolským vzdelaním s maturitou a vysokoškolským vzdelaním častejšie identifikovali príčiny v zabezpečení bývania a v zmene hodnôt (mladí ľudia uprednostňujú nezosobášené spolužitie). Zabezpečenie bývania vnímajú ako najzávažnejší problém ľudí z veľkých miest (nad 100 000 obyvateľov) a menší podiel z nich sa domnieva, že mladí ľudia nemajú dostatočne platenú prácu, alebo že štát málo podporuje

mladé rodiny. Vyšší podiel z nich sa taktiež domnieva, že za zmenou správania môže byť častejšia voľba nezosobášeného spolužitia. Čím sú respondenti z menších obcí, tým závažnejšou príčinou sa stáva nedostatok dobre platennej práce a malá podpora mladých rodín zo strany štátu. Z hľadiska miesta bydliska respondenta sa zistilo, že v Bratislavskom kraji sa za hlavnú príčinu považuje nemožnosť zabezpečiť si bývanie a v menšej miere ako v prípade ostatných krajov neexistencia dostatočne platennej práce.

Formy podpory pre rodiny

S odpoveďami na predchádzajúcu otázku súvisí hodnotenie foriem podpory rodiny, ktoré by štát mal uprednostňovať. Respondenti preferovali najmä podporu zlepšenia bytových podmienok pre mladé rodiny a vytváranie dobre platených miest pre všetkých. Taktiež by sa mali uprednostňovať daňové úľavy pre rodiny s deťmi či poskytnutie pôžičiek. Netradičné formy pracovných úväzkov, ani zvyšovanie priamych finančných dávok sa nepovažujú za formy podpory pre rodiny, ktoré by mal štát uprednostňovať. Môžeme predpokladať, že v prípade prvého ide o odraz slabej rozšírenosti a nízkej finančnej výhodnosti skrátených pracovných úväzkov a v prípade nízkeho ohodnotenia priamych finančných dávok ide o predstavu ich finančnej náročnosti, neefektivity či zneužívania.

T a b u ľ k a 3.2

Formy podpory pre rodiny, ktoré by mal štát uprednostňovať

Formy podpory pre rodiny	Počet odpovedí	% odpovedí
Štát by mal podporovať zlepšenie bytových podmienok pre mladé rodiny	671	25,49
Štát by mal vytvárať dostatok dobre platených miest pre všetkých	558	21,20
Štát by mal poskytovať daňové úľavy pre rodiny s deťmi	458	17,40
Štát by mal poskytovať pôžičky na založenie domácnosti	426	16,19
Štát by mal zvýšiť priame finančné dávky	283	10,75
Štát by mal umožniť rodičom s malými deťmi pracovať na skrátený úväzok	211	8,02
Nevie	17	0,65
Iná odpoveď	8	0,30
Spolu	2 632	100

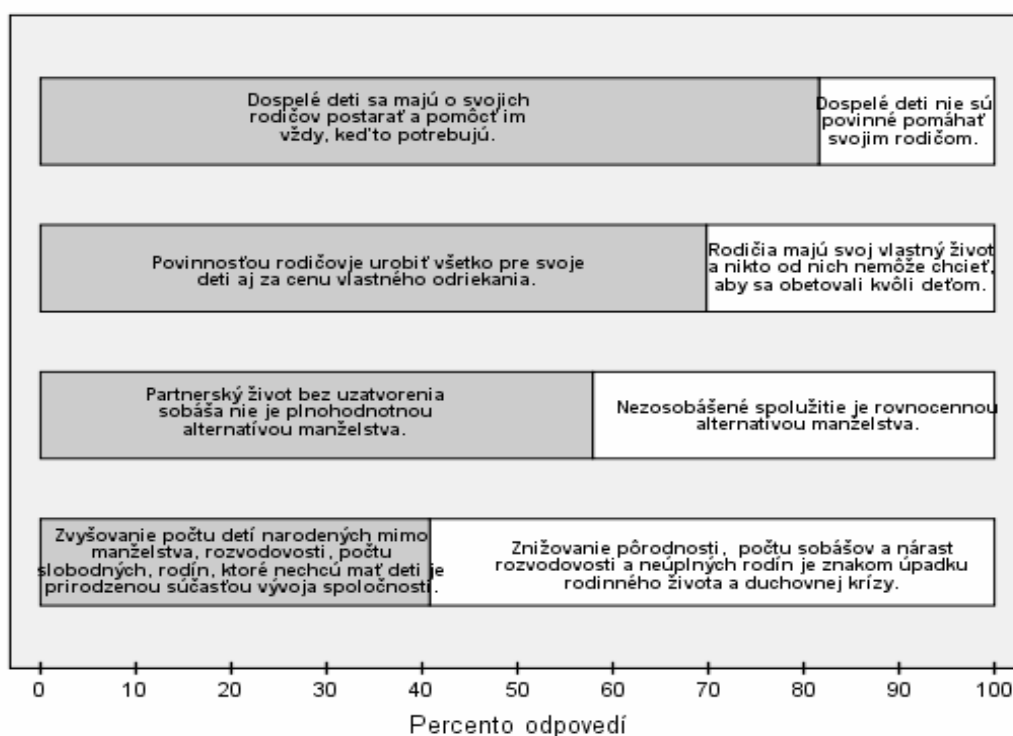
Názory na rodinné správanie a demografické procesy

V prípade výsledkov analýz mapujúcich názory o rodinnom správaní a demografických procesoch v slovenskej spoločnosti je charakteristické, že poukazovali na pomerne vysokú mieru konzervatívnosti populácie Slovenska v týchto oblastiach. Potvrdilo sa to aj v prípade tohto výskumu, keď nás zaujímali názory respondentov na niekoľko okruhov:

- povinnosti dospelých detí voči rodičom,
- povinnosti rodičov voči svojim deťom,
- vnímanie nezosobášeného spolužitia,
- vnímanie súčasných demografických trendov.

Takmer 70 % respondentov si myslí, že povinnosťou rodičov je urobiť všetko pre svoje deti aj za cenu vlastného odriekania. Ešte viac (81,6 %) respondentov sa domnieva, že dospelé deti sa majú postarať o svojich rodičov a pomôcť im vždy, keď to potrebujú. Vo vysokých podieloch ľudí prikláňajúcich sa k týmto výrokom sa jasne odráža vnímanie dôležitosti medzigeneračnej rodinnej solidarity v našich podmienkach. Na druhej strane to však môže pre rodičov, ako aj ich dospelé deti znamenať nadmernú záťaž. Preto bude nevyhnutné vytvárať podmienky na podporu rodinnej solidarity. Aj v prípade posudzovania ďalších výrokov týkajúcich sa vnímania nezosobášeného spolužitia a pri súčasných demografických trendoch sa väčšia časť respondentov prikláňa ku konzervatívnym názorom. Takmer 60 % respondentov si myslí, že partnerský život bez uzatvorenia sobáša nie je plnohodnotnou alternatívou manželstva a podobný podiel respondentov súhlasí s výrokom, že znižovanie pôrodnosti, pokles sobášnosti a nárast rozvodovosti a jednorodičovských rodín je znakom úpadku rodinného života a duchovnej krízy.

Graf 3.6
Preferované názory na rodinný život a demografický vývoj

V prípade názorov o rodinnom správaní a demografických procesoch platí: čím vyšší vek, tým konzervatívnejšie názory. Najstaršia veková kategória obyvateľstva nad 60 rokov sa domnieva, že rodičia by sa mali obetovať pre svoje deti (80,4 % na rozdiel od 61,3 % ľudí do 30 rokov) a že dospelé deti sa majú za každých okolností postarať o svojich rodičov (91,1 % a 78,1 %). Podobne až 83,2 % z nich sa domnieva, že nezosobášené spolužitie nie je plnohodnotnou alternatívou manželstva (41,6 % ľudí do 30 rokov si myslí, že je) a 73,4 %, že súčasné demografické trendy sú znakom úpadku rodinného života a duchovnej krízy (47,4 % ľudí do 30 rokov). V prípade názorov na povinnosti rodičov a dospelých detí, ako aj vnímania nezosobášeného spolužitia platí, že čím nižšie je dosiahnuté vzdelanie, tým konzervatívnejšie sú názory ľudí. Najkonzervatívnejšie názory majú obyvatelia najmenších sídiel do 2 000 obyvateľov, najmenej konzervatívni sú obyvatelia miest nad 100 000 obyvateľov.

4. ĽUDIA AKO FAKTOR MODERNIZÁCIE A PRECHODU K ZNALOSTNEJ SPOLOČNOSTI

Vo viacerých častiach *Dlhodobej vízie rozvoja slovenskej spoločnosti* sa formuluje niekoľko závažných predpokladov a požiadaviek na ľudí, predovšetkým na ich pracovnú silu. Zdôrazňuje sa nevyhnutnosť dobrého fungovania národného inovačného systému a systematické zvyšovanie investícií do ľudského kapitálu, ktorého jadrom je vzdelanie a znalosti, ktoré produkuje výskum a vývoj. Predpokladajú sa nové kvalitatívne črty pracovnej sily v podobe kvalifikácie, zručností, flexibility a trvalej schopnosti učiť sa, sprevádzanej vysokou úrovňou pracovnej etiky. Od ľudí sa vyžaduje vysoká miera mobility, ochota sťahovať sa za prácou na väčšie vzdialenosti. Ponuka pracovnej sily potrebných kvalít sa považuje za podmienku konvergencie Slovenska s ekonomicky najrozvinutejšími krajinami EÚ. Tvrdí sa, že je predovšetkým úlohou štátu, aby pre podnikateľskú prax zabezpečil výchovu odborníkov s takýmito kvalitami. Na trhu práce pre znalostnú ekonomiku by mal byť na strane dopytu dostatok ľudí s takýmito kvalitami, čo sa považuje za implicitný predpoklad prechodu k postindustriálnej znalostnej ekonomike.

Znalostná spoločnosť je vo *Vízii* definovaná ako „trvalo sa vzdelávajúca a učiac sa spoločnosť“, v ktorej je celoživotné vzdelávanie existenčnou potrebou. Postuluje sa nevyhnutnosť budovania informačno-komunikačnej infraštruktúry, individuálna vybavenosť a vybavenosť domácností informačno-komunikačnými technológiami, od ľudí sa očakáva „všeobecné porozumenie celosvetového vývoja“. V sociálnej oblasti sa tiež predpokladajú dôležité kvalitatívne zmeny v podobe postupného nahradzovania existenčných potrieb ľudí rozvojovými potrebami. Za jednu z podmienok regionálneho rozvoja Slovenska sa považuje aj adaptabilita pracovnej sily na nové potreby, predovšetkým tvárou v tvár pokračujúcemu odčerpávaniu vhodnej pracovnej sily z celého Slovenska do Bratislavského kraja.

Samotné vymenovanie požiadaviek na ľudí a ich pracovnú silu poukazuje na fakt, že budúce kvality ľudí sú kľúčovým predpokladom modernizačnej transformácie ekonomiky a spoločnosti. V tejto časti analýzy výsledkov výskumu sa preto budeme venovať najmä rozboru (ne)súladu medzi očakávaniami a požiadavkami na ľudí, ktorí majú uskutočniť transformáciu našej spoločnosti s ich súčasnými reálnymi kvalitami. Na základe toho chceme ukázať mieru očakávaní a veľkosť úloh, ktoré musí v tejto oblasti uskutočniť štát.

Individuálne predstavy o realizácii životných cieľov

Na vyjadrenie veľkosti ľudského kapitálu sa štandardne používa dosiahnutá úroveň vzdelania a kvalifikácie alebo – v peňažnej forme – súhrn nákladov štátu, rodín a zamestnávateľov na vzdelanie, udržanie zdravia, nadobudnutie pracovných zručností ľudí. Nevýhodou prvého i druhého spôsobu vyjadrenia veľkosti ľudského kapitálu je abstrahovanie od individuálnych vôľových vlastností. Predstava znalostnej ekonomiky však zdôrazňuje význam aktívnej participácie, dokonca v celoživotnom horizonte a aj v oblastiach, ktoré významne prekračujú tradičné pracovné povinnosti. To znamená, že samotná úroveň dosiahnutého vzdelania alebo výška súhrnných nákladov na prípravu ľudí nemôže vyčerpávajúcim spôsobom plniť úlohu ukazovateľa kvality pracovnej sily či veľkosti ľudského kapitálu.

Na účely skúmania predpokladov dlhodobého vývoja spoločnosti odporúčame doplniť tradičné chápanie ľudského kapitálu o charakteristiku prístupov ľudí k dosahovaniu svojich životných cieľov (aspirácií). V našom výskume sme zisťovali charakter takýchto osobných prístupov otázkou, čo robia ľudia v súčasnosti, aby v budúcnosti dosiahli vyššiu životnú úroveň. Každý respondent mal možnosť uviesť viac odpovedí. Základnú informáciu o aktivitách orientovaných na budúcnosť uvádzame v tabuľke 4.1.

T a b u ľ k a 4.1

Činnosti v prospech vyššej životnej úrovne v budúcnosti

Čo robíte v súčasnosti pre to, aby ste dosiahli vyššiu životnú úroveň?	%
Usilovne pracujem	25,6
Sporím, šetrím, investujem usparené peniaze	19,6
Vzdelávam sa, učím sa nové veci	16,7
Učím sa cudzí jazyk	10,6
Hľadám a budujem si užitočné známosti, kontakty	9,3
Podnikám a rozvíjam svoje podnikanie	3,9
Vymýšľam a navrhujem nové veci alebo postupy	3,6
Nič z uvedeného – žiadna aktivita	7,7
Iná odpoveď	3,0

Najčastejšie uvádzanou odpoveďou je „Usilovne pracujem“ a najmenej častou odpoveď „Vymýšľam a navrhujem nové veci alebo postupy“. Všetky zistené aktivity sme rozdelili do troch skupín:

1. Aktívne prístupy k budúcnosti, o ktorom svedčia odpovede „Vzdelávam sa, učím sa nové veci“, „Učím sa cudzí jazyk“, „Hľadám a budujem si užitočné známosti, kontakty“, „Podnikám a rozvíjam svoje podnikanie“, „Vymýšľam a navrhujem nové veci alebo postupy“, uvedené respondentmi buď samostatne, alebo v kombinácii s ostatnými.

2. Defenzívne prístupy k budúcnosti založené na sebaobránných aktivitách – odpovede „Usilovne pracujem“ a „Sporím, investujem usparené peniaze“, ak ich respondenti uviedli samostatne, alebo vo vzájomnej kombinácii.
3. Pasívne prístupy k budúcnosti vyjadrené odpoveďami „Nič z uvedeného“ (teda žiadna aktivita) a „Iná odpoveď“, za ktorou sa spravidla skrývajú zdôvodnenia pasivity.

Aktívne prístupy v podstate zahŕňajú rôzne podoby učenia sa, lebo aj budovanie si užitočných známostí je v podstate sociálnym učením sa – podobne ako rozvíjanie podnikania je ekonomickým učením sa. Usilovná práca a sporenie predstavujú zjavne odlišný prístup, ktorý má charakter príslovečného „uťahovania opasku“, obrany statu quo, už dosiahnutej životnej úrovne. Vymedzenie pasivity je v tomto kontexte celkom zrejmé – pasívni sú ľudia, ktorí v súčasnosti nerobia nič na dosiahnutie vyššej životnej úrovne. Rozdelenie respondentov výskumu podľa takto definovaných životných stratégií uvádzame v tabuľke 4.2.

T a b u ľ k a 4.2
Prístupy k budúcnosti

Aktivity pre lepšiu budúcnosť	%
Aktívne	51,7
Defenzívne	30,6
Pasívne	17,7

Ako vidieť z tabuľky, 51,7 % respondentov uviedlo aspoň jeden z aktívnych prístupov; 30,6 % sa prihlásilo len k „uťahovaniu opasku“, obrane dosiahnutého stavu a 17,7 % sa priznalo k úplnej pasivite.

Rozdiely v hodnotových orientáciách ľudí s aktívnym, defenzívnym alebo pasívnym prístupom k dosiahnutiu vyššej životnej úrovne sú štatisticky významné a – ako ukazuje tabuľka 4.3 – sú aj očividné.

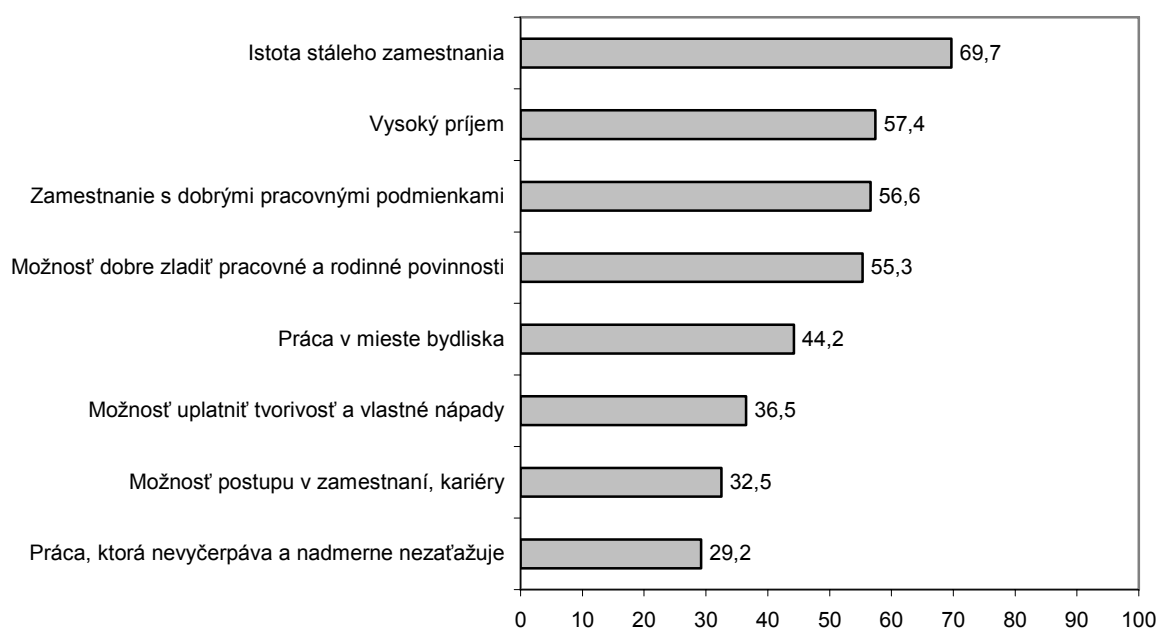
T a b u ľ k a 4.3
Hodnotové orientácie ľudí s rôznymi prístupmi k budúcnosti (v %)

Dôležité pre mňa je:	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Kvalitné vzdelávanie	64,7	31,6	16,7
Bezplatný vzdelávací systém	49,3	34,0	19,6
Celoživotné vzdelávanie	48,7	21,8	14,1
Výkonná a dobre fungujúca ekonomika	47,2	37,6	30,2
Prijímanie na školy bez protekcie	42,9	23,9	17,1
Rast produktivity práce	35,8	29,7	16,6
Znalostná spoločnosť	33,9	19,8	11,6
Internetizácia školstva	31,5	16,6	8,5
Prijatie eura	28,2	17,5	16,6

Ľuďom s aktívnym prístupom k budúcnosti je vzdelávanie v jeho rôznych súvislostiach oveľa bližšie ako ľuďom s defenzívnym prístupom a zreteľne ich oddeľuje od pasívnych. Rozdiely v ľudskom kapitáli aktívnych, defenzívnych a pasívnych ľudí môžeme vidieť v ich prístupe k výberu zamestnania. Vo všeobecnosti sa ľudia rozhodujú o výbere zamestnania podľa štyroch hlavných kritérií: istoty zamestnania, výšky príjmu, pracovných podmienok a možnosti zladit' pracovné povinnosti s rodinnými.

Keď skúmame, podľa čoho sa o výbere zamestnania rozhodujú ľudia s rôznymi osobnými prístupmi k budúcnosti, zistíme niekoľko významných rozdielov. Prístup k budúcnosti rozhoduje o tom, akú dôležitosť pripisujú ľudia možnosti kariéry v zamestnaní, možnosti uplatniť v zamestnaní tvorivosť a nápady, významu práce v mieste bydliska, možnostiam zladit' pracovné a rodinné povinnosti, ako aj pracovným podmienkam, ktoré sú spojené s určitým zamestnaním.

Graf 4.1
Kritériá uplatňované pri výbere zamestnania (v %)

Nasledujúca tabuľka 4.4 ukazuje, ako s mierou aktivity stúpa dôraz kladený na možnosť pracovnej kariéry: kým pre takmer 49 % ľudí s pasívnym prístupom je takáto možnosť málo dôležitá, málo dôležitá je iba pre 15 % ľudí s aktívnym prístupom k budúcnosti. Rovnako výrazný rozdiel je i pri posudzovaní možnosti uplatňovať tvorivosť a vlastné nápady. Naopak, kým práca v mieste bydliska je pre ľudí s pasívnou orientáciou jedným z rozhodujúcich kritérií, pre ľudí s aktívnou orientáciou je toto kritérium druhoradé. Pozornosť si zasluhuje aj fakt, že aktívni ľudia v žiadnom prípade nie sú rodinne ľahostajní, lebo práve pre takmer 95 % z nich je otázka zladenia pracovných a rodinných povinností dôležitá alebo veľmi dôležitá.

Veľký dôraz, ktorí kladú aktívni ľudia na pracovné podmienky, naznačuje, že zamestnanie posudzujú v širších súvislostiach než pasívne či defenzívne orientovaní ľudia.

Tabuľka 4.4
Skutočnosti dôležité pre výber zamestnania (v%)

Dôležitosť pri výbere zamestnania		Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
		aktívne	defenzívne	pasívne
Ekonomicky aktívni				
Možnosť postupu v zamestnaní, kariéry	veľmi dôležité	37,3	21,0	20,9
	dôležité	47,7	47,0	30,2
	málo dôležité	15,0	32,0	48,8
Možnosť uplatniť tvorivosť a vlastné nápady	veľmi dôležité	44,9	24,4	23,8
	dôležité	43,7	45,2	26,2
	málo dôležité	11,4	30,4	50,0
Práca v mieste bydliska	veľmi dôležité	38,3	49,3	55,8
	dôležité	36,5	35,4	34,9
	málo dôležité	25,1	15,2	9,3
Možnosť dobre zladiť pracovné a rodinné povinnosti	veľmi dôležité	53,9	60,8	53,5
	dôležité	40,7	31,5	25,6
	málo dôležité	5,3	7,7	20,9
Zamestnanie s dobrými pracovnými podmienkami	veľmi dôležité	60,3	51,8	54,8
	dôležité	37,2	46,4	42,9
	málo dôležité	2,5	1,8	2,4

Podstatné rozdiely medzi týmito skupinami ľudí vidieť aj v tom, čo očakávajú od štátu (tabuľka 4.5). Súhlas s výrokom „Problémy občanov by mal riešiť predovšetkým štát, a nie ľudia samotní“ výrazne koreluje s prístupom k budúcnosti. Najvyšší podiel súhlasiacich s týmto výrokom je medzi pasívne a najnižší medzi aktívne orientovanými ľuďmi.

Tabuľka 4.5
Prístupy k budúcnosti a názory na úlohu štátu (v %)

Problémy občanov by mal riešiť predovšetkým štát, a nie ľudia samotní	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Rozhodne súhlasím	16,6	27,0	32,2
Skôr súhlasím	38,6	39,6	39,7
Skôr nesúhlasím	30,2	28,3	20,7
Rozhodne nesúhlasím	14,6	5,0	7,5

Keď zhrnieme tieto zistenia, môžeme konštatovať, že z hľadiska prechodu k znalostnej ekonomike a spoločnosti existujú na Slovensku najmenej tri skupiny obyvateľstva s veľmi odlišnými predpokladmi. Len časť obyvateľstva – ľudia s aktívnym prístupom k budúcnosti dokážu uskutočňovať očakávania Dlhodobej vízie, pre ostatné dve kategórie obyvateľstva prináša znalostná ekonomika požiadavky, na ktoré nie sú pripravení.

Kto vyhovuje požiadavkám znalostnej spoločnosti?

Na základe zistení výskumu môžeme identifikovať i sociálny profil ľudí s rôznymi životnými orientáciami, a nepriamo aj cesty k podpore aktívnych prístupov. Prístupy k budúcnosti sú rovnomerne zastúpené medzi ženami i mužmi, prvým dôležitým rozlišujúcim znakom je vek (tab. 4.6).

Tabuľka 4.6
Prístupy k budúcnosti v rôznych vekových skupinách (v %)

Vek	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Do 30 rokov	41,2	15,2	11,1
31 – 44 rokov	31,6	25,4	15,2
45 – 60 rokov	22,3	35,1	21,2
Nad 60 rokov	4,8	24,3	52,5

Ľudia s aktívnou životnou orientáciou sú v rozhodujúcej miere mladší, vo veku nad 60 rokov je už aktívnych len zanedbateľne málo – znamená to varovné upozornenie pre všetky úvahy týkajúce sa možností rozširovania celoživotného vzdelávania alebo jednoduchého zvyšovania veku odchodu do dôchodku. Zdá sa, že v súčasnosti sa u nás odchod do dôchodku spája s prijatím pasívneho prístupu k vlastnému životu alebo s prijatím obrannej životnej stratégie. To je určite v hlbokom rozpore s predstavami o znalostnej spoločnosti, v ktorej sa očakáva aj aktívny vklad seniorov.

Druhým významným rozlišujúcim znakom ľudí s aktívnou, defenzívnou alebo pasívnou životnou orientáciou je dosiahnutá úroveň vzdelania (tab. 4.7)

Ľudia so základným vzdelaním najčastejšie prijímajú pasívny životný postoj, kým v prípade ľudí s vysokoškolským vzdelaním je takýto postoj výnimkou a objavuje sa až vo vyššom veku. Ľudia s úplným stredoškolským vzdelaním akceptujú učenie sa ako všeobecný prostriedok na ovládanie vlastnej budúcnosti. Toto pozorovanie nepriamo potvrdzuje dôležitosť kvalitného všeobecného vzdelania, ktorá sa zdôrazňuje v dokumentoch EÚ. Fakt, že až dve tretiny ľudí s úplným stredoškolským vzdelaním sú nositeľmi aktívneho prístupu k budúcnosti, je v tejto súvislosti veľavravný.

Tabuľka 4.7
Prístupy k budúcnosti u ľudí s rôznym vzdelaním (v %)

Najvyššie ukončené vzdelanie	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Základné	34,7	26,7	38,6
Vyučený/á, stredné bez maturity	41,7	43,1	15,2
Úplné stredné s maturitou	65,2	26,2	8,6
Vysokoškolské	79,5	16,4	4,1

Na vyššiu úroveň všeobecného vzdelania nadväzuje znalosť cudzích jazykov, u nás hlavne angličtiny a nemčiny (tabuľky 4.8 a 4.9).

Tabuľka 4.8

Prístupy k budúcnosti u ľudí s rôznou mierou znalosti angličtiny (v %)

Znalosť anglického jazyka	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Po anglicky vôbec nevie	31,0	72,4	87,9
Po anglicky trochu rozumie	31,2	20,9	9,0
Po anglicky sa dohovoria	25,2	5,5	2,0
Angličtinu ovláda slovom aj písmom	12,5	1,2	1,0

Tabuľka 4.9

Prístupy k budúcnosti u ľudí s rôznou mierou znalosti nemčiny (v %)

Znalosť nemeckého jazyka	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Po nemecky vôbec nevie	35,4	64,8	81,9
Po nemecky trochu rozumie	38,3	26,7	13,6
Po nemecky sa dohovoria	18,2	6,1	4,0
Nemčinu ovláda slovom aj písmom	8,1	2,3	0,5

Rozdiely v znalosti angličtiny a nemčiny medzi nositeľmi rôznych prístupov k budúcnosti sú priam prekvapujúco veľké a naznačujú, že na Slovensku nie je znalosť cudzích jazykov iba osobitnou zručnosťou, ale dispozíciou, ktorá spolu so všeobecným vzdelaním otvára ľuďom odlišnú životnú perspektívu, ako je perspektíva ľudí, ktorí nemajú všeobecné vzdelanie a neovládajú žiadny svetový jazyk.

Túto skutočnosť čiastočne potvrdzuje aj mierne zvýšený podiel obranných životných orientácií medzi ľuďmi, ktorí sa prihlásili k maďarskej národnosti. Z iných výskumov (Sopóci, Hrabovská a Bunčák, 2008) vieme, že výdavky príslušníkov maďarskej menšiny na kultúru sú vyššie ako výdavky majoritného obyvateľstva, problém teda nie je v úrovni všeobecného vzdelania príslušníkov menšiny, ale skôr v menšej znalosti západných cudzích jazykov, z ktorej vyplýva určitá uzavretosť vo vlastnom jazykovom kultúrnom prostredí. Rozšírené vyučovanie cudzích jazykov na Slovensku po roku 1990 prinieslo významnú aktivačnú zmenu, ktorú treba ďalej rozvíjať podporou vyučovania cudzích jazykov.

Tabuľka 4.10

Prístupy k budúcnosti u ľudí rôznej národnosti (v %)

Národnosť	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Slovenská	90,2	88,1	88,4
Maďarská	8,4	11,3	9,0
Iná	1,4	0,6	2,5

Štatisticky významná súvislosť existuje aj medzi prihlásením sa k niektorému náboženskému vyznaniu a prístupom k budúcnosti. Ľudia, ktorí sa hlásia k niektorému náboženstvu, zriedkavejšie volia aktívnu životnú stratégiu (tab. 4.11). Napriek tomu, že ide o spojenie viacerých súvislostí (napríklad k náboženstvu častejšie sa hlásia starší ľudia), tento fakt nedovoľuje na Slovensku úplne odmietnuť spojenie medzi modernizáciou a sekularizáciou spoločnosti, ktoré v industriálnej fáze rozvoja výrazne vystupovalo aj v západnej Európe. Kým v najvyspelejších západoeurópskych krajinách súvislosť medzi prechodom k vyšším fázam rozvoja a sekularizáciou obyvateľstva už zanikla, na Slovensku je nepochybne veľkou výzvou pre cirkvi, aby našli svoj špecifický aktívny prístup k modernizačnému prechodu k znalostnej spoločnosti. Reálna prax zo západnej Európy dokazuje, že veľké cirkvi si vedia vytvoriť pozitívny prístup k neustálemu obnovovaniu a dopĺňaniu kritických poznatkov. V tomto duchu by aj na Slovensku mohli cirkvi zohrať významnú úlohu.

T a b u ľ k a 4.11

Prístupy k budúcnosti u ľudí s rôznym vierovyznaním (v %)

Náboženské vyznanie	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Rímskokatolícke	48,9	32,0	19,2
Evanjelické a. v.	49,1	32,5	18,4
Reformované kresťanské, kalvínske	55,0	37,5	7,5
Iné	50,0	35,0	15,0
Žiadne/bez vyznania	64,8	21,2	14,0

V súvislosti so zistenými politickými preferenciami nositeľov rôznych životných orientácií možno (napriek spolupôsobeniu viacerých faktorov) tiež konštatovať, že aktívne orientovaní ľudia boli rozhodnutí voliť iné politické strany ako pasívni (tab. 4.12).

T a b u ľ k a 4.12

Prístupy k budúcnosti u ľudí s rôznymi politickými preferenciami (v %)

Politické preferencie	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
ĽS-HZDS	4,7	9,0	11,3
KDH	4,9	6,9	13,7
SDKÚ-DS	19,6	11,2	4,8
SNS	9,3	9,4	8,9
SMER-SD	30,6	29,2	33,9
SMK	4,7	9,4	9,7
Iná strana	2,0	2,6	2,4
Nevie	24,3	22,3	15,3

Viditeľne menej voličov z radov ľudí s aktívnym životným prístupom majú ĽS-HZDS, ale aj KDH a SMK. V prípade ľudí s aktívnou životnou orientáciou je dôležité, že spomedzi nich je najviac nerozhodnutých, čo naznačuje ich celkovo kritický postoj k politike a spoločenskej

realite. Rovnako pozoruhodné je, že ľudia s aktívnou životnou orientáciou sa nesústredujú medzi voličmi politickej ľavice alebo pravice, ale sú v podstate proporcionálne zastúpení na oboch stranách politického spektra. Treba si však všimnúť aj fakt, že ľavicový SMER-SD výrazne vedie medzi preferenciami ľudí s pasívnou životnou orientáciou, ktorých profil je veľmi vyhranený, jednoznačne stagnačný až regresívny. Pravdepodobne práve skutočnosť, že SMER-SD je ochrancom a politickým útočiskom ľudí s pasívnou životnou orientáciou, neobyčajne irituje nositeľov aktívnych životných orientácií, či už politických stúpencov alebo oponentov strany SMER-SD, ako to vidíme vo verejnej politickej diskusii.

Ekonomická aktivita a práca ako súčasť prístupov k budúcnosti

V nasledujúcej analýze sa pokúsime opísať, ako pôsobia na ekonomický život nositeľia troch identifikovaných prístupov k budúcnosti. Osobitne sa budeme venovať ekonomicky aktívnym nositeľom aktívnej životnej orientácie. Ako uvádzame v tabuľke 4.13, nositeľmi aktívnej životnej stratégie sú predovšetkým ekonomicky aktívni ľudia.

T a b u ľ k a 4.13

Prístupy k budúcnosti ekonomicky aktívnych a neaktívnych (v %)

Ekonomická aktivita	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Ekonomicky aktívni	59,7	33,7	6,6
Nepracujúci dôchodcovia	11,6	36,9	51,6
Študenti	96,3	3,7	

Medzi ekonomicky aktívnymi je takmer 60 % osôb aktívne orientovaných na dosahovanie lepšej budúcnosti, kým medzi nepracujúcimi dôchodcami je pomer medzi nositeľmi aktívnej a pasívnej životnej orientácie takmer úplne opačný. Osobitnú časť populácie predstavujú študenti, ktorých aktívny prístup vyplýva zo samotného spôsobu, akým sme ju definovali – obsahuje prvky učenia sa. Bolo by veľmi dôležité zistiť, v akom rozsahu pretrváva a akým tempom sa vytráca tento postoj v neskoršom veku, ktoré faktory podporujú jeho udržiavanie a ktoré ho potláčajú v každodennom myslení a konaní.

Prvým zjavne pôsobiacim faktorom je charakter vykonávanej práce. Údaje v tabuľke 4.14 presvedčivo dokazujú, že práca a pozícia pomocného manuálneho pracovníka bez kvalifikácie, ale aj pozícia kvalifikovaného manuálneho pracovníka nedáva veľký priestor na uplatnenie aktívnej životnej stratégie. Z toho vyplýva jasný záver, že zvyšovanie dopytu po menej kvalifikovaných a nekvalifikovaných manuálnych pracovníkoch v zásade blokuje šírenie aktívnych životných orientácií v populácii, lebo zamestnávateľia hľadajú u zamestnancov niečo iné ako vedomú aktívnu participáciu, individuálnu iniciatívu a tvorivosť. Takéto vlastnosti

sa stávajú dôležité až od pozícií odborných pracovníkov so stredoškolským vzdelaním. Aktivity vo vzťahu k budúcnosti stúpa priamo úmerne so zvyšovaním pracovnej pozície a zložitosti vykonávanej práce.

T a b u ľ k a 4.14

Prístupy k budúcnosti ľudí vykonávajúcich rôzne druhy práce (v %)

Zamestnanie	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Pomocný manuálny pracovník, bez kvalifikácie	29,5	47,7	22,7
Kvalifikovaný manuálny pracovník	47,6	46,7	5,7
Výkonný (stredoškolsky vzdelaný) odborný pracovník	67,0	28,8	4,2
Tvorivý (vysokoškolsky vzdelaný) odborný pracovník	77,8	17,3	4,9
Riaditeľ, námestník, politik...	75,0	25,0	
Samostatne ekonomicky činný	84,6	15,4	
Nepracujúci dôchodca	11,6	36,9	51,6
Študent	96,3	3,7	
V domácnosti alebo na materskej dovolenke	46,7	23,3	30,0
Nezamestnaný	46,0	18,0	36,0
Iné	34,9	37,2	27,9
Spolu	51,7	30,6	17,7

Podrobnejší pohľad na to, čo tvorí obsah aktivity na rôznych pracovných pozíciách, poskytuje podiel vzdelávania a učenia sa. Údaje v tabuľke 4.15 hovoria, že vzdeláva sa alebo cudzie jazyky sa učí len 18 % nekvalifikovaných pracovníkov a 28 % kvalifikovaných manuálnych pracovníkov.

T a b u ľ k a 4.15

Vzdelávanie sa ľudí vykonávajúcich rôzne druhy práce (v %)

Zamestnanie	Vzdeláva sa a učí sa jazyky
Pomocný manuálny pracovník, bez kvalifikácie	18,2
Kvalifikovaný manuálny pracovník	28,3
Výkonný (stredoškolsky vzdelaný) odborný pracovník	54,5
Tvorivý (vysokoškolsky vzdelaný) odborný pracovník	65,4
Riaditeľ, námestník, politik...	75,0
Samostatne ekonomicky činný	39,6
Nepracujúci dôchodca	5,3
Študent	95,4
V domácnosti alebo na materskej dovolenke	26,7
Nezamestnaný	30,0
Iné	25,6
Spolu	37,5

Vzdelávanie a učenie sa jazykov je bežné až od pracovných pozícií vyžadujúcich si aspoň stredoškolské vzdelanie. Určite je zaujímavý aj fakt, že výrazne menej často sa vzdelávajú a učia sa cudzie jazyky samostatne ekonomicky činné osoby, podnikatelia – vzdeláva a učí sa len 40 % z nich. Zvyšovanie počtu samostatne ekonomicky činných teda tiež nepodporuje mieru učenia sa v spoločnosti.

Nepochybujeme o tom, že ekonomika, v ktorej sa vzdeláva alebo sa jazyky učí len 40 % ekonomicky aktívnych ľudí a nositelia aktívnych životných prístupov k budúcnosti predstavujú len polovicu populácie, má ešte veľmi ďaleko k znalostnej spoločnosti. Problém vzdelávania má dva dôležité aspekty: ekonomicko-inštrumentálny a sociálny. Z inštrumentálneho hľadiska je rozhodujúca otázka užitočnosti či upotrebitelnosti vzdelania. Zo sociálneho hľadiska je rozhodujúca otázka spoločenskej akceptovanosti vzdelávania ako prostriedku na zlepšenie životnej úrovne a kvality života. Tí, ktorí sa sami nevzdelávajú, nemôžu vo svojom okolí vytvárať priaznivú klímu na vzdelávanie iných. Tento fenomén je dobre známy z getoizovaných oblastí chudoby a zaostalosti, do ktorých sa neobyčajne ťažko vnáša predstava o akejkoľvek užitočnosti vzdelávania. Prvá z foriem, ktorou sa v ekonomike prakticky realizuje aktívny životný prístup, je vzdelávanie a vyhľadávanie možností uplatniť získané poznatky formou iniciatívy a tvorivého prístupu k pracovným úlohám v existujúcom zamestnaní. Druhá forma, ktorou ľudia realizujú svoj aktívny prístup k budúcnosti, je rozšírenie okruhu ponuky svojej práce aj na zahraničie, vstup na medzinárodný trh práce. Tabuľka 4.16 uvádza, že v zahraničí pracovalo takmer dvojnásobne viac ľudí s aktívnou než s defenzívnou orientáciou a v pomere k pasívnym je tento rozdiel až desaťnásobný. Inými slovami, kým z aktívnych ľudí pracoval v zahraničí každý štvrtý až piaty, z pasívnych každý päťdesiaty, teda takmer nikto.

T a b u ľ k a 4.16

Prístupy k budúcnosti ľudí, ktorí pracovali alebo uvažujú o práci v zahraničí (v %)

Pracovný pobyt v zahraničí (Ekonomicky aktívni)	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	Aktívne	defenzívne	pasívne
Pracovali v zahraničí	22,1	12,1	2,3
Rozmýšľali o práci v zahraničí	49,7	30,4	13,6

Zvyšovanie počtu ľudí s aktívnou životnou orientáciou, čo je podmienkou prechodu k znalostnej ekonomike, zvyšuje zároveň podiel ľudí vstupujúcich na medzinárodný trh práce. Kompatibilita ich osobného profilu s požiadavkami znalostnej ekonomiky z nich robí potenciálnych účastníkov celoeurópskeho nadnárodného segmentu pracovného trhu znalostnej ekonomiky. V súčasnosti máme na Slovensku len veľmi málo poznatkov o vzájomnom pôsobení nášho domáceho a medzinárodného, európskeho trhu práce. Tieto súvislosti by mali byť predmetom intenzívneho skúmania. V minulosti sa tieto skutočnosti opisovali pojmom „únik mozgov“, čo je v situácii formovania celoeurópskeho trhu práce neprijateľné.

V každom prípade môžeme konštatovať, že aktívne životné prístupy k budúcnosti sa v súčasnosti vo zvýšenej miere realizujú mimo hraníc nášho národného hospodárstva. Poukazuje

to na zvláštny fenomén internacionalizácie významu individuálnych vlastností ľudí, ktorý sme doteraz pozorovali len v prípade špičkových športovcov, umelcov, modeliek a podobných profesií. Spoločne s globálnym rastom znalostnej ekonomiky bude rásť aj globálny trh práce tejto ekonomiky, z čoho bude treba vyvodit' príslušné strategické závery. Zatiaľ môžeme zostať len pri konštatovaní, že aj na Slovensku treba vytvárať podmienky na vznik a rozširovanie ponuky práce, ktorá bude dostatočne atraktívna nielen z hľadiska domáceho, ale aj európskeho pracovného trhu. Pohľad na údaje v tabuľke 4.17 ukazuje, že hlavným mechanizmom pôsobenia medzinárodného trhu práce na rozhodovanie sa ľudí o dlhodobejšom pracovnom pobyte v zahraničí je ponuka práce. Ostatné faktory majú prakticky o polovicu menší význam a s výnimkou rýdzo individuálnych rodinných situácií bude ich význam pravdepodobne ďalej klesať – či už ide o neúnosnú ekonomickú situáciu a nemožnosť nájsť primerané uplatnenie doma alebo o znalosť cudzích jazykov.

T a b u ľ k a 4.17

Faktory ovplyvňujúce rozhodnutie ľudí o dlhodobejšom pracovnom pobyte v zahraničí

Skutočnosti, ktoré rozhodujú o dlhodobejšom pracovnom pobyte v zahraničí	%
Celková výhodnosť pracovnej ponuky v zahraničí	23,9
Neúnosná ekonomická situácia doma	15,9
Nemožnosť nájsť si primerané uplatnenie doma	15,1
Rodinná situácia	14,9
Znalosť cudzieho jazyka	12,1
Vzdialenosť krajiny, kde by som mal pracovať	8,0
Prítomnosť priateľov, kolegov či známych v zahraničí	6,8
Iná odpoveď	3,4

Ľuďom bránia dlhodobo pracovať v zahraničí predovšetkým rodinné záväzky (pozri tab. 4.18), ale postupná integrácia Slovenska do Európy bude asi postupne znižovať pocit dištancu medzi pobytom „doma“ a „v zahraničí“. Je pozoruhodné, že práve u ľudí s aktívnym prístupom k budúcnosti pozorujeme mierne zvýšenú mieru pripútanosti k vlasti a domovu, čo je zrejme aj jeden zo sprievodných dôsledkov vyššej úrovne vzdelania. Otázka medzinárodnej migrácie a prepájania trhov práce zvyšuje význam pocitovanej „hodnoty štátneho občianstva“, ktorý sme zdôraznili v *Dlhodobej vízii rozvoja slovenskej spoločnosti*. Jeho riešenie si vyžaduje racionálne premyslieť, akú celkovú úroveň kvality života ponúka Slovenská republika a v čom sú prednosti jej ponuky pred ponukami iných štátov.

Treťou, najznámejšou formou praktickej realizácie aktívnej životnej orientácie sú dosahované čisté osobné príjmy. Ľudia s aktívnym prístupom k budúcnosti (s ktorým sa spája vysoký ľudský kapitál) dosahujú zásadne vyššie príjmy ako ľudia s defenzívnymi alebo pasívnymi prístupmi. Táto súvislosť je však dostatočne známa, a preto si nevyžaduje ďalší komentár.

T a b u ľ k a 4.18

Skutočnosti, ktoré ľuďom bránia vystáť sa do cudziny (v %)

Skutočnosti, ktoré bránia vystáť sa do cudziny	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Závazky k rodine a partnerovi, potreba starať sa o nich	28,8	28,7	14,3
Slabá znalosť cudzieho jazyka	14,1	19,2	24,2
Obavy z problémov v cudzom prostredí	10,6	13,2	12,1
Pripútanosť k vlasti a domovu	11,1	8,1	8,8
Možnosť uplatniť sa a urobiť kariéru aj na Slovensku	9,9	3,9	,0
Nedostatok užitočných známostí, kontaktov v cudzine	7,2	6,8	5,5
Neochota opustiť priateľov	5,0	4,1	5,5
Kultúrna odlišnosť cudzích krajín, ťažké prispôsobenie	4,4	2,5	3,3

T a b u ľ k a 4.19

Prístupy k budúcnosti u ľuďí s rôznymi príjmami (v %)

Čistý osobný mesačný príjem (Ekonomicky aktívni)	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
6 501 – 9 500	40,4	48,1	11,5
9 501 – 13 500	50,8	42,2	7,0
13 501 – 17 500	61,7	31,5	6,7
17 501 – 23 000	76,5	19,8	3,7
23 001 – 30 000	77,6	19,7	2,6
30 001 – 45 000	71,4	25,7	2,9
45 001 a viac	86,7	13,3	

Treba však upozorniť na iný dôležitý dôsledok tejto skutočnosti. Ľudia s aktívnym prístupom k budúcnosti, ktorí majú vyššie príjmy, žijú zároveň náročnejším životným štýlom. Tabuľka 4.20 ukazuje túto súvislosť. Luxusným životným štýlom žijú aktívni ľudia takmer dvojnásobne častejšie ako ľudia s defenzívnou orientáciou a viac než trojnásobne častejšie ako pasívni. Treba si však pritom uvedomiť, že údaje o životnom štýle získané metódou, ktorú sme použili v tomto prieskume, majú len veľmi približnú hodnotu. Pozornosť sme totiž venovali iným otázkam ako životnému štýlu. Môžeme ale urobiť jednoznačný záver – životný štýl je jednou z rovín, a ktorej sa realizuje osobný prístup k budúcnosti.

T a b u ľ k a 4.20

Prístupy k budúcnosti u ľuďí s rôznym životným štýlom (v %)

Životný štýl	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Luxusný	34,3	19,2	9,1
Úsporný	40,8	43,3	38,6
Záchovný	24,9	37,5	52,3

Na záver chceme poukázať na predstavy ľudí o tom, čo by bolo treba urobiť na zlepšenie životnej situácie ľudí a v čom ľudia vidia najväčšie ohrozenie svojej vlastnej budúcnosti (tab. 4.21 a 4.22). Je určite dôležité, že ľudia s aktívnym prístupom k budúcnosti považujú zvýšenie

miezd za všeliek oveľa zriedkavejšie ako ľudia s defenzívnou a pasívnou životnou orientáciou. Nositelia aktívnej životnej orientácie uvažujú aj prosociálnejšie ako nositelia ostatných postojov – napríklad častejšie zdôrazňujú dôležitosť zlepšenia kvality sociálneho zabezpečenia.

T a b u ľ k a 4.21

Názory ľudí s rôznymi prístupmi k budúcnosti na možnosti zlepšenia ich životnej situácie (v %)

Čo treba urobiť, aby sa ľudia ako vy mali lepšie? (Ekonomicky aktívni)	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	aktívne	defenzívne	pasívne
Zvýšiť mzdy	27,3	43,9	39,5
Zabezpečiť nové pracovné príležitosti	14,9	13,9	16,3
Vymeniť vládu	13,4	7,6	14,0
Zlepšiť kvalitu sociálneho zabezpečenia	10,1	8,1	4,7
Skvalitniť súdnictvo, bojovať proti korupcii, zaviesť poriadok	5,6	4,9	4,7
Celkovo zvýšiť životnú úroveň	4,1	4,9	2,3
Zlepšiť podmienky drobným živnostníkom	4,1		
Znížiť dane a odvody, znížiť ceny	3,3	1,8	
Zlepšiť medzilidské vzťahy	3,0	3,1	4,7
Poludštiť verejnú správu, bojovať proti byrokracii	2,8	1,3	2,3
Viac podporovať školstvo, vedu a kultúru	2,0	1,8	
Zlepšiť zdravotnú starostlivosť	1,5	2,2	
Vyrovnať rozdiely medzi regiónmi	1,0	0,4	2,3
Zastaviť rozkrádanie	1,0	2,2	
Nevyhnutnosť pracovať v zahraničí	1,0		
Zabezpečiť bývanie mladým rodinám	0,8		2,3
Iné	0,8	0,4	
Nevie	3,3	3,1	7,0

Na druhej strane, aktívni ľudia sú viditeľne imúnnejší voči strachu zo zvyšovania cien, celkového zníženia životnej úrovne a nemajú strach zo zavedenia eura.

T a b u ľ k a 4.22

Skutočnosti, ktorých sa obávajú ľudia s rôznymi prístupmi k budúcnosti (v %)

Čoho sa najviac obávate v budúcnosti? (Ekonomicky aktívni)	Aktivity pre lepšiu budúcnosť		
	Aktívne	defenzívne	pasívne
Choroby, staroby, nevládnosti	18,2	18,8	9,1
Straty zamestnania	17,4	22,4	18,2
Neistoty, nedostatku peňazí na obživu	17,2	15,2	15,9
Zvyšovania cien	5,6	8,1	11,4
Celkového zníženia životnej úrovne	5,3	5,8	9,1
Zavedenia eura	4,8	5,8	6,8
Zvyšovania kriminality, korupcie, Rómov	4,5	2,2	4,5
Náboženského fanatizmu, terorizmu, etnických konfliktov	4,5	2,2	4,5
Neznášanlivosti medzi ľuďmi	4,0	4,0	6,8
Biedy, chudoby	3,0	3,1	4,5
Katastrofických javov	2,5	0,9	2,3
Ohrozenia demokracie – návrat k socializmu, mečiarizmus	2,3	0,9	
Strach o deti, rodinu, blízkych	1,0	3,1	2,3
Tvrdeho kapitalizmu, ovládnutie Slovenska nadnárodnými monopolmi	0,8	0,9	
Straty bývania	0,5	0,9	2,3
Iné	2,0	1,3	2,3
Nevie	6,3	4,0	

ZÁVER

Stratégia vývoja spoločnosti musí zohľadňovať aj predstavy a názory obyvateľov Slovenska o svojej budúcnosti a budúcej podobe slovenskej spoločnosti. Výskum *Názory občanov na budúcnosť Slovenska* priniesol zistenia a poznatky, ktoré umožňujú pri tvorbe stratégie zohľadniť aj predstavy obyvateľstva SR o budúcnosti, a zároveň jej tvorcom ukazujú možnosti a príležitosti, ale aj riziká a ohrozenia realizácie strategických zámerov.

V našej štúdii sme prezentovali výskumom zistené skutočnosti zo štyroch hľadísk, ktoré považujeme za relevantné pre tvorbu vízie a stratégie vývoja slovenskej spoločnosti. Prvé hľadisko sa zameriava na hodnotenie stavu spoločnosti SR občanmi a na ich predstavy o budúcnosti. Druhé hľadisko sa sústreďuje na hodnotové orientácie našich občanov. Tretie hľadisko si všima najmä sociálnu súdržnosť a život na mikroúrovni spoločnosti. Štvrté hľadisko sa sústreďuje na podmienky sociálnej modernizácie a na vzdelávanie ako faktor rozvoja spoločnosti. Najdôležitejšie zistenia a poznatky výskumu možno z uvedených hľadísk zhrnúť takto.

Hodnotenie stavu spoločnosti SR občanmi a ich predstavy o budúcnosti. Východiskom každej úvahy o budúcnosti je zhodnotenie súčasného stavu vývoja spoločnosti, a to tak z hľadiska objektívnych kritérií, ako aj z hľadiska hodnotenia tohto vývojového stavu členmi spoločnosti. Dosaiahnutý stav vývoja spoločnosti sa bezprostredne dotýka života jej členov, ktorí ho reflektujú a hodnotia najčastejšie vo forme vyjadrovania svojej spokojnosti so stavom spoločnosti, alebo jej jednotlivých súčastí. Výskum zistil, že väčšina občanov je nespokojných so stavom relevantných oblastí života spoločnosti (životná úroveň, hospodárstvo, fungovanie štátu, stav demokracie, kvalita medziľudských vzťahov), čo zodpovedá ich reálnej životnej skúsenosti. Predstavy ľudí o optimálnej podobe našej spoločnosti sú v značnom rozpore so súčasnou realitou. O nespokojnosti občanov vypovedajú aj zistenia výskumu, týkajúce sa názoru ľudí na faktory úspechu človeka v živote: v súčasnosti sú na Slovensku podľa nich dvomi rozhodujúcimi faktormi úspechu na jednej strane vlastnosti, charakteristiky a výkon jednotlivca, a na druhej strane korupcia, klientelizmus a nepotizmus. Obyvatelia SR teda považujú slovenskú spoločnosť z hľadiska životných šancí jednotlivca za spoločnosť fungujúcu na základe kombinácie princípov meritokracie a korupcie. Napriek tomu, že ľudia dostatočne jasne vidia nedostatky a kriticky hodnotia dosaiahnutý stav vývoja spoločnosti, viac ako dve tretiny z nich sú hrdí na to, že sú občanmi Slovenskej republiky.

V súlade so svojím reflektovaním spoločenskej situácie na Slovensku naši občania ako spôsoby zlepšenia svojej materiálnej životnej situácie najčastejšie využívajú podávanie vysokého pracovného výkonu, šetrnosť, sporenie a zvyšovanie či rozširovanie si vzdelania a kvalifikácie – no aj hľadanie, resp. budovanie si užitočných známostí a kontaktov. Obyvatelia SR sú pritom vcelku pomerne spokojní so svojím životom – respondenti výskumu vyjadrili túto mieru spokojnosti v priemere 70 percentami.

Napriek tomu, že radoví občania spravidla nemajú k dispozícii poznatky potrebné na vytváranie vízií a prognóz spoločenského vývoja, na základe svojich životných skúseností a poznatkov dokážu sformulovať svoju predstavu optimálneho vývoja, alebo žiaducej (ideálnej) podoby našej spoločnosti v budúcnosti. Predstava ideálnej či žiaducej spoločnosti, vymedzenej rámcom niekoľkých základných princípov, je podľa názoru väčšiny obyvateľov Slovenska takáto:

- je to spoločnosť, ktorá sa orientuje skôr na dosiahnutie vysokej technickej vyspelosti než na duchovný rozvoj;
- približne rovnaký podiel na rozhodovaní o verejných záležitostiach by v nej mali mať odborníci i laici;
- mala by sa skôr usilovať zabezpečiť ľuďom pokojný život, ako sa snažiť dosahovať maximálnu ekonomickú výkonnosť;
- mala by dbať skôr na zaistenie poriadku a disciplíny než na poskytovanie čo najväčšej voľnosti ľuďom;
- rovnomerný rozvoj všetkých občanov by mala uprednostňovať pred podporovaním najnadanejších ľudí.

Treba pritom upozorniť, že v populácii SR existuje časť ľudí, uprednostňujúca technicistickú orientáciu a riadenie spoločnosti odborníkmi, orientáciu na dosahovanie ekonomickej výkonnosti, na poskytovanie čo najväčšej miery voľnosti ľuďom a na prednostnú podporu talentovaných ľudí. Iná časť obyvateľov preferuje skôr zabezpečenie pokojného života ľudí, duchovného rozvoja, poriadku a disciplíny a rovnostárstvo. Väčšia časť obyvateľstva SR pritom preferuje skôr princípy riadenia garantujúce pohodlnú, pevne regulovanú, rovnosť a pokojný život ľudí zabezpečujúcu a na názory verejnosti prihliadajúcu spoločnosť, ktorá je pritom i vysoko technicky vyspelá. Ideálom väčšiny obyvateľov SR je teda konzumná spoločnosť fungujúca na základe vysokej technickej vyspelosti, udržiavania poriadku a disciplíny, rovnostárstva a zohľadňovania názorov radových občanov pri rozhodovaní o verejných záležitostiach. Nositeľom orientácie viac vyhovujúcej potrebám modernizácie a vytvárania

znalostnej spoločnosti, ktorá je na Slovensku menej početne zastúpená, je najmä mladšia, ekonomicky produktívna a vzdelanejšia časť populácie SR.

Odpoveď na otázku, aký podiel na realizácii tohto modelu ideálnej spoločnosti očakávajú občania od štátu a akú mieru svojej spoluúčasti na jej vytváraní pripúšťajú, je nejednoznačná. Štát podľa názoru väčšiny obyvateľov Slovenska zohráva v spoločnosti hlavnú úlohu, a úlohu štátu si dokonca želajú posilniť. Naši občania sú pritom, paradoxne, aj za posilnenie vplyvu radových občanov, aj za posilnenie vplyvu štátu, resp. štátnych inštitúcií (prezident, vláda, parlament, štátna správa). Posilňovanie vplyvu občanov však pritom nespájajú s posilnením vplyvu občianskych organizácií, ani vplyvu politických strán či svojej angažovanosti v orgánoch miestnej samosprávy. V tejto oblasti teda existuje paradox občianskej participácie – naši občania si na jednej strane želajú, aby sa viac rešpektovali ich potreby, požiadavky a názory na fungovanie a vývoj spoločnosti, na druhej strane však nie sú ochotní občiansky alebo politicky sa angažovať v prospech presadzovania svojich predstáv a požiadaviek týkajúcich sa spravovania verejných záležitostí. Silu pôsobenia tejto občianskej pasivity pritom ešte zdôrazňuje volanie občanov po posilnení vplyvu štátu pri správe verejných vecí a ovplyvňovaní budúcnosti našej spoločnosti.

Veľká väčšina nášho obyvateľstva sa podľa zistení výskumu domnieva, že Slovensko by malo mať vypracovanú víziu, resp. predstavu svojho vývoja, s ktorou by sa mohli stotožniť. Nevyhnutné zmeny našej spoločnosti, vyplývajúce z celosvetového vývoja, z meniacich sa vývojových podmienok a z nevyhnutnosti reagovať na tieto zmeny, by sa teda podľa drviwej väčšiny našich občanov mali uskutočňovať na základe obyvateľstvom SR široko akceptovanej vízie, ktorú by prijala za svoju väčšina ľudí. Zistenia výskumu súčasne ukazujú, že jedným z hlavných ohrození, resp. rizík realizácie tejto vízie sa môžu stať niektoré negatívne črty občianskej a politickej kultúry obyvateľov SR, najmä také súčasti ich hodnôt, postojov a orientácií, ako sú štátny paternalizmus, rovnostárstvo a pasivita, spájaná s nereálnymi očakávaniami od štátu a iných spoločenských subjektov.

Zistenia výskumu prinášajú aj informácie o predstavách obyvateľov Slovenska o ich vlastnej budúcnosti – o životných cieľoch našich občanov. Obyvatelia SR najčastejšie preferujú tri hlavné, navzájom sa podmieňajúce životné ciele: šťastie a pohodu v rodinnom živote, zdravie a dlhý život, finančné a materiálne zabezpečenie. Po týchto cieľoch s istým odstupom nasleduje dosiahnutie vysokej životnej úrovne, úspešná pracovná a profesionálna kariéra a zaujímavý a pestrý život. Medzi najmenej preferované životné ciele patrí: byť prospešným pre iných ľudí a pre spoločnosť, mať bohatý spoločenský život a dobré vzťahy s ľuďmi a dosiahnutie významného postavenia vo verejnom živote.

Úspešné uskutočnenie akejkoľvek kolektívnej stratégie si vyžaduje, aby jej realizátori verili v jej úspech, boli pripravení a schopní ju realizovať a boli aj ochotní na jej uskutočnenie niečo obetovať. Na úspešné koncipovanie vízie a stratégie vývoja slovenskej spoločnosti preto treba brať do úvahy aj informácie o ochote obyvateľstva SR plniť úlohy a požiadavky, ako aj znášať nevyhnutné náklady spojené s realizáciou týchto plánov ovplyvňovania budúceho vývoja spoločnosti.

Väčšina občanov deklaruje ochotu podporiť, resp. podieľať sa na realizácii vízie budúcej spoločnosti iba zvýšením svojej aktivity v oblasti ďalšieho vzdelávania a zvyšovania si kvalifikácie, zvýšením svojho pracovného výkonu, absolvovaním menších zmien vo svojej práci alebo na pracovisku, ako aj väčšou mierou pomoci iným. Občania nie sú však ochotní podporiť realizáciu tejto vízie, ak by si to od nich vyžadovalo absolvovanie väčších zmien v živote (dochádzanie za prácou na väčšiu vzdialenosť alebo presťahovanie sa za prácou do nového bydliska, menej času pre rodinu, oddych a záľuby), ekonomické obete (zvýšené dane, pokles príjmu a životnej úrovne, dočasná strata sociálnych istôt), zväčšenie sociálnych rozdielov a zvýšenie miery prísťahovalectva.

Najväčším rizikom a ohrozením realizácie stratégie vývoja SR, ktoré vyplývajú z existujúcej miery pripravenosti a ochoty obyvateľov plniť úlohy a požiadavky tohto procesu, je teda rozhodné odmietanie možných negatívnych dôsledkov väčšinou obyvateľstva. Za príležitosť možno považovať deklarovanú ochotu väčšiny obyvateľov aktívne podporiť realizáciu vízie a stratégie vývoja SR svojím aktívnym prístupom k zvyšujúcim sa nárokom v oblasti práce a vzdelávania – pokiaľ to nespôsobí výrazné zmeny v spôsobe ich života a pokles životnej úrovne. V tejto súvislosti treba upozorniť aj na skutočnosť, že pri porovnaní vyjadrenej ochoty občanov podporiť realizáciu vízie budúcej spoločnosti s ich súčasnou činnosťou vykonávanou s cieľom zlepšiť si život, existuje značný rozdiel medzi deklarovanou ochotou konať a aktuálnym konaním ľudí.

Priaznivé predpoklady úspešnej participácie občanov na realizácii vízie vývoja našej spoločnosti nepredstavujú ani také súčasti politickej a občianskej kultúry, ako sú miera dôvery a viera v ochotu ľudí pomáhať iným, v schopnosť ľudí spolupracovať a navzájom si pomáhať. O niečo lepšia situácia je v oblasti angažovanosti ľudí v rôznych nepolitických formách starostlivosti o verejné záležitosti a verejné blaho, ako sú občianske záujmové organizácie, rôzne formy dobrovoľníctva, darcovstvo, charitatívne akcie ap. Všetky tieto aktivity sa považujú za súčasť vytvárania a posilňovania sociálnej súdržnosti a dôvery v spoločnosti, za súčasť vytvárania jej sociálneho kapitálu; sú teda dôležitou súčasťou spoločenského potenciálu nevyhnutného na úspešnú realizáciu vízie vývoja spoločnosti.

Hodnotové orientácie občanov SR. Vnímanie hodnôt slovenskou populáciou sme skúmali pomocou pôvodnej techniky vypracovanej na účely tejto štúdie. Výber položiek – hodnôt – sme realizovali tak, aby reprezentatívne pokrýval nielen európsku hodnotovú triádu (trvalý rozvoj, ľudské práva, demokracia), o ktorú sa opierame vo východiskách celého výskumu, ale aj aktuálne spoločenské témy na Slovensku. Respondenti priradzovali šesťdesiat hodnôt podľa toho, či sú dôležité pre nich, pre iných ľudí, pre málokoho, pre politikov, prípadne deklarovali, že konkrétnu hodnotu nevedia zaradiť. Z týchto údajov bola pomocou korešpondenčnej analýzy získaná kognitívna mapa hodnôt slovenskej populácie. Uvedená mapa poskytuje nielen rebríček hodnôt, ale aj ich štruktúru.

Základným výsledkom je rebríček hodnôt. Prvé priečky hodnotového rebríčka obsadzujú hodnoty, ktoré sa týkajú základnej zabezpečnosti človeka – najmä ochrana v chorobe, starobe, pred chudobou a obmedzovanie kriminality. Relatívne vysoké umiestnenie hodnoty pravdivé informovanie občanov svedčí o tom, že ľudia môžu vnímať nepravdivé informácie ako ohrozenie. Vysoko umiestnená ochrana práv a slobôd občanov a kvalitné vzdelávanie sú v súčasnosti aj v ohnisku záujmu Európskej únie. Validitu najdôležitejších hodnôt významne podporili aj voľné odpovede.

Z miesta hodnoty na mape, a súčasne z miesta adresátov, ktorým sa hodnoty pripisovali, môžeme odvodiť, pre koho sú ktoré hodnoty dôležité, a zároveň aký je ich vzájomný vzťah. Z toho hľadiska je najdôležitejším zistením na hodnotovej mape veľký odstup politikov od ostatných ľudí.

Použitie novej techniky a hlbšia analýza priniesli niekoľko nových zistení. Prvým sú veľké intraindividuálne rozdiely vo vnímaní hodnôt. Dôkazom je množstvo individuálnych kombinácií sledu odpovedí na 60 položiek – individuálnych hodnotových profilov. Z týchto profilov bola zistená hodnotová náročnosť každého respondenta. Analýza variancie potvrdila významný vplyv vzdelania a príjmu domácnosti na hodnotovú náročnosť. To spolu s už známym faktom, že vyššie vzdelanie je sprevádzané vyšším príjmom, dovoľuje konštatovať univerzálny vplyv vzdelania v hodnotových orientáciách.

Ďalšie zistenie sa týka vplyvu niektorých sociodemografických premenných na vnímanie hodnôt. Tento vplyv bol ilustrovaný na nasledovných vybraných hodnotách: dobrá starostlivosť v chorobe, znalostná spoločnosť, celoživotné vzdelávanie, prijatie eura, slobodné rozhodovanie o interrupciách, odstraňovanie rasovej a národnostnej diskriminácie. Pomocou klasifikačných stromov boli preukázané vplyvy vzdelania, bohatstva, národnosti, geografickej polohy, politických preferencií a konfesie. Rozdiely v hodnotových orientáciách sú teda determinované nielen individuálnymi rozdielmi, ale aj niektorými vonkajšími faktormi.

Prostredníctvom týchto faktorov je potom možné zosilňovať, alebo naopak zoslabovať hodnotové konfrontácie a napätia.

Pri interpretácii rozdielov vo vnímaní znalostnej spoločnosti, kde sa ako rozhodujúci faktor ukázala znalosť anglického jazyka, sme využili poznatky z predchádzajúcich výskumov (Conzooomer 2003 a 2005) a viacerých segmentačných štúdií pre firmy a spoločnosti. Z nich vyplýva, že do vzdelania je potrebné začleniť aj tzv. sekundárnu gramotnosť, ktorej jednou zložkou je znalosť jazykov.

Na základe vzdialeností v kognitívnej mape hodnôt boli identifikované štyri hodnotové bloky, ktoré sú široko a univerzálne akceptovateľné bez toho, aby tvorili zdroj napätia. Bloky a hodnoty v nich sú uvedené v poradí od najdôležitejších k najmenej dôležitým.

1. blok: Dobrá starostlivosť v chorobe, dobre zabezpečená rodina, dobré medzil'udské vzťahy, nezvyšovanie cien, kvalitné zdravotníctvo, zabezpečenie dôstojnej staroby, zdravé životné prostredie, stabilné manželstvo, vysoká miera bezpečnosti občanov, zvyšovanie plátov, vysoká miera sociálnych istôt občanov, zníženie daní, pravdivé informovanie občanov, vysoká miera starostlivosti o starších občanov, zachovanie dôchodkového veku, vysoká životná úroveň väčšiny obyvateľstva.
2. blok: Kvalitné vzdelávanie, ochrana práv a slobôd občanov, dobre fungujúca verejná správa, ozajstná rovnosť pred súdom.
3. blok: Obmedzovanie kriminality, výkonná a dobre fungujúca ekonomika, potlačanie korupcie, dobre fungujúca štátna správa, dobre fungujúci právny štát, dobré vzťahy so susednými štátmi.
4. blok: Zodpovedné vykonávanie politických a verejných funkcií, významné postavenie SR v medzinárodných organizáciách, vysoká miera politickej demokracie, zmenšenie vplyvu politických strán.

Sociálna súdržnosť a rodina na Slovensku. Pozornosť sme nezamerali iba na hodnotenie dosiahnutého stavu spoločnosti, ale aj osobnej životnej situácie občanov. Skúmali sme ich vnímanie dostatočnosti príjmu, predstavy o vlastnej finančnej situácii v budúcnosti a očakávania v blízkej i vzdialenejšej budúcnosti. Oblasť dosiahnutej životnej úrovne/blahobytu je jednou z oblastí, s ktorými sa spája najvyššia miera nespokojnosti. Hodnota dobre zabezpečenej rodiny je pritom jednou z najdôležitejších.

Pri hodnotení dostatočnosti príjmu domácnosti takmer tretina respondentov odpovedala, že príjem domácnosti im stačí len na nákup najlacnejšieho tovaru, alebo nestačí ani na to. Najčastejšou odpoveďou (39,3 % respondentov) bolo, že príjem domácnosti stačí na všetko,

ale domácnosť nedokáže nič usporiť. Iba pre pätinu opýtaných poskytuje príjem domácnosti možnosť hospodáriť bez obmedzenia a ešte aj usporiť. Výsledky môžu poukazovať na vysoké konzumné nároky a vysokú mieru spotreby občanov SR, ale aj na situáciu, že domácnosti nedokážu vytvárať finančné rezervy. Práve tie sú však nevyhnutné na zvládnutie stavu, keď domácnosť musí neočakávane vydať väčšiu čiastku finančných prostriedkov, alebo sa jej znížia príjmy. Veľkú časť domácností teda podľa subjektívneho vyjadrenia charakterizuje záchovný alebo úsporný model spôsobu hospodárenia. Pre tieto typy je charakteristické saturovanie len základných potrieb, alebo zameranie sa na dosiahnutie a udržanie si štandardnej kvality života, prípadne na jej zvýšenie. Široké zastúpenie záchovného a úsporného modelu hospodárenia je však nežiaduce, pretože vyvoláva stagnačné reflexy v podobe obmedzovania ľudských zdrojov, dlhodobého znižovania kvality života a obmedzovania snahy o lepší spôsob života. Nedostatočné príjmy neposkytujú možnosť smerovania k rozvojovému modelu hospodárenia, pre ktorý je charakteristický napríklad vysoký podiel výdavkov na osobný rozvoj – vzdelanie, kultúru a aktivity vo voľnom čase, ako aj širšie zapájanie do sociálneho a kultúrneho života komunity. Znamená teda investície do seba i ďalších členov domácnosti a zvyšovanie celkovej kvality života.

Na otázku o vnímaní finančnej situácie vlastnej domácnosti v budúcnosti sa približne rovnaký podiel respondentov vyjadril, že sa zlepší, zostane rovnaká, alebo že sa zhorší. Výsledky potvrdili, podobne ako v prípade vnímania dostatočnosti príjmu domácnosti, že s narastajúcim vekom sa znižuje podiel tých, ktorí si myslia, že ich finančná situácia sa zlepší, a naopak, narastá podiel tých, ktorí neočakávajú v budúcnosti zlepšenie. Najvyššie dosiahnuté vzdelanie taktiež výrazne diferencovalo vnímanie aktuálnej finančnej situácie aj očakávania do budúcnosti. Svoju budúcu finančnú situáciu vnímali najpozitívnejšie obyvatelia Bratislavského kraja a obyvatelia veľkých miest.

S hodnotením dosiahnutej životnej úrovne slovenskej spoločnosti, spokojnosti so svojou životnou situáciou či hodnotením predpokladanej budúcej finančnej situácie súvisia obavy z budúcnosti, ktoré majú podobu strachu z choroby, staroby, nevládnosti, zhoršenia zdravotného stavu, nedostatku prostriedkov na lieky a zdravotné ošetrovanie, a najmä strachu zo situácií, ktoré priamo alebo nepriamo indikujú nevyhovujúcu a nedostatočnú finančnú situáciu (nízky dôchodok, strata zamestnania, zvyšovanie cien, strach z chudoby). Aj výsledky ďalších výskumov potvrdzujú, že obyvatelia SR vnímajú problémy nezamestnanosti a vývoja ekonomickej situácie ako jedny z najzávažnejších.

Pri určovaní faktorov, ktoré považujú za dôležité na dosiahnutie úspechu v živote, respondenti výskumu odpovedali podobne ako pri určovaní faktorov dôležitých na dosiahnutie

vysokej životnej úrovne. Najväčší význam prisúdili dvom okruhom skutočností: osobným a sociálnym charakteristikám jednotlivca na jednej strane, a korupcii, klientelizmu a nepotizmu na strane druhej. Najvyššie percento respondentov (55,8 %) označilo ako veľmi dôležité na dosiahnutie úspechu poznať „správnych“ ľudí a mať užitočné kontakty.

Poznatky výskumu o reflektovaní napätia medzi sociálnymi skupinami v súčasnosti a predpokladanom vývoji tohto napätia o desať rokov, ako aj vnímania sociálnych skupín, ktoré by mali dostať finančnú podporu, ukazujú možnosti a obmedzenia zvyšovania súdržnosti slovenskej spoločnosti. Najväčší podiel opýtaných sa domnieva, že veľké napätie je v súčasnosti najmä medzi chudobnými a bohatými, rôznymi rasovými a etnickými skupinami a medzi vedúcimi a podriadenými. Sila napätia medzi všetkými skupinami sa však bude podľa názorov respondentov počas desiatich rokov postupne znižovať.

Na dosiahnutie sociálnej súdržnosti je veľmi dôležité, aby došlo ku konsenzu vo vnímaní skupín obyvateľstva, ktorým by sa mali poskytnúť rôzne podoby a formy podpory. Keby respondenti výskumu mohli rozhodovať o poskytnutí finančnej podpory, väčšina z nich by podporila zdravotne postihnutých ľudí, dôchodcov (starších ľudí), mladé rodiny, deti zo znevýhodneného prostredia, mnohohodné i jednorodičovské rodiny. Naopak, oveľa menej často sa medzi skupinami, ktorým by respondenti poskytli finančnú podporu, objavili dlhodobí nezamestnaní, ľudia liečiaci sa zo závislosti, obyvatelia rómskych osád alebo azylanti/imigranti. Voči týmto sociálnym skupinám existuje na Slovensku vysoká miera intolerancie a môžeme hovoriť o ich „negatívnej“ stigme v očiach verejnosti a o ich symbolickom vylúčení.

Naše súčasné demografické trendy nemajú pozitívne smerovanie a ich vývoj v budúcnosti je dôležitým determinujúcim faktorom vo vývoji Slovenska. Zaujímali nás preto názory obyvateľov Slovenska na vnímanie dôvodov mladých ľudí na odkladanie založenia rodín, názory na najvhodnejšie formy podpory pre rodiny, ako aj názory na rodinné správanie (rodinnú solidaritu) a vnímanie príčin demografických procesov. Väčšina opýtaných vo výskume sa domnieva, že mladí ľudia nemajú dostatočne platenú prácu, aby mohli zabezpečiť rodinu, alebo majú problém zabezpečiť si bývanie. Spomedzi foriem podpory pre rodiny by štát mal podľa respondentov uprednostňovať zlepšovanie bytových podmienok pre mladé rodiny a vytváranie dobre platených miest pre všetkých, ďalej daňové úľavy pre rodiny s deťmi a poskytovanie pôžičiek. Netradičné formy pracovných úväzkov, ani zvyšovanie priamych finančných dávok nie sú považované za dobré formy podpory pre rodiny. Obyvatelia SR zastávajú v oblasti hodnotenia rodinného správania a demografických procesov pomerne konzervatívne názory – takmer 70 % respondentov si myslí, že povinnosťou rodičov je urobiť všetko pre svoje deti aj za cenu vlastného odriekania, 81,6 % respondentov sa domnieva, že dospelé deti

sa majú postarať o svojich rodičov a pomôcť im vždy, keď to potrebujú. Vypovedá to ich o vysokom hodnotení dôležitosti medzigeneračnej rodinnej solidarity a úlohy najbližšej rodiny. Na druhej strane to však môže znamenať pre rodičov aj ich dospelé deti nadmernú záťaž. Preto treba vytvárať podmienky na podporu rodinnej solidarity. Aj v prípade hodnotenia nezobášaného spoluzitia a pri súčasných demografických trendoch sa väčšia časť obyvateľstva prikláňa ku konzervatívnejším názorom. Takmer 60 % respondentov si myslí, že partnerský život bez uzatvorenia sobáša nie je plnohodnotnou alternatívou manželstva a podobný podiel respondentov súhlasí s výrokom, že znižovanie pôrodnosti, pokles sobášnosti a nárast rozvodovosti a jednorodičovských rodín je znakom úpadku rodinného života a duchovnej krízy. Predstavy o tradičnej forme usporiadania rodiny a podobe partnerského správania na Slovensku ešte vždy prevládajú, ale veľká časť obyvateľov ich už opúšťa a pluralizáciu a diferenciaciu rodinných štruktúr a foriem chápe ako jeden z prejavov individualizácie životných dráh a slobodného rozhodovania jednotlivcov.

Ludia ako faktor modernizácie a prechodu k znalostnej spoločnosti. Vo vízii rozvoja slovenskej spoločnosti sa formuluje niekoľko závažných požiadaviek na ľudí a ich pracovnú silu. Zdôrazňuje sa systematické zvyšovanie investícií do ľudského kapitálu, vzdelania a znalostí. Kvalitatívne črty pracovnej sily, ako je vysoká kvalifikácia, zručnosť, flexibilita, trvalá schopnosť učiť sa a vysoká úroveň pracovnej etiky, sa považujú za nevyhnutný predpoklad prechodu k znalostnej spoločnosti. Od ľudí sa vyžaduje aj ochota sťahovať sa za prácou na väčšie vzdialenosti. Znalostná spoločnosť je definovaná ako „trvalo sa vzdelávajúca a učiaca sa spoločnosť“, v ktorej je celoživotné vzdelávanie existenčnou potrebou.

Samotné vymenovanie požiadaviek na ľudí poukazuje na skutočnosť, že kvality ľudí predstavujú kľúčový predpoklad modernizačnej transformácie. V tejto časti analýzy skúmame vzdialenosť medzi očakávaniami a požiadavkami na ľudí a ich aktuálnymi reálnymi kvalitami. Na základe toho chceme poukázať na náročnosť úloh, ktoré musí v tejto oblasti uskutočniť štát.

Vo výskume sme zisťovali typy dlhodobých životných prístupov k budúcnosti otázkou, čo ľudia robia v súčasnosti, aby dosiahli vyššiu životnú úroveň. Každý respondent mal možnosť uviesť viac odpovedí. Prístupy k budúcnosti sme rozdelili do troch typov:

1. Aktívny prístup, ktorý predstavujú odpovede „Vzdelávam sa, učím sa nové veci“, „Učím sa cudzí jazyk“, „Hľadám a budujem si užitočné známosti, kontakty“, „Podnikám a rozvíjam svoje podnikanie“, „Vymýšľam a navrhujem nové veci alebo postupy“, ak sa vyskytli v akejkoľvek kombinácii s ostatnými.

2. Defenzívny prístup, ktorý predstavujú odpovede „Usilovne pracujem“ a „Sporím, investujem usparené peniaze“, ak ich respondenti uviedli samostatne alebo vo vzájomnej kombinácii.
3. Pasívny prístup reprezentovaný odpoveďami „Nič z uvedeného“ a „Iná odpoveď“, v ktorej sa spravidla ospravedlňuje ničnerobenie.

V odpovediach 51 % respondentov uviedlo aspoň jeden prvok aktivity, 31 % má defenzívny 18 % pasívny prístup k budúcnosti.

Ľuďom s aktívnym prístupom je vzdelávanie oveľa bližšie ako ľuďom s defenzívnym postojom a diametrálne ich odlišuje od pasívnych ľudí. S aktivitou výrazne stúpa dôraz na možnosť pracovnej kariéry – kým pre takmer 49 % ľudí s pasívnym prístupom je pracovná kariéra málo dôležitá, málo dôležitá je iba pre 15 % ľudí s aktívnym prístupom. Rovnako veľký rozdiel je i pri posudzovaní možnosti uplatňovať tvorivosť a vlastné nápady. Naopak, práca v mieste bydliska je pre ľudí s pasívnym prístupom jedným z rozhodujúcich kritérií, ale pre aktívnych ľudí predstavuje len druhoradé kritérium. Súhlas s výrokom „Problémy občanov by mal riešiť predovšetkým štát, a nie ľudia samotní“ výrazne koreluje s aktívnym, defenzívnym a pasívnym prístupom k budúcnosti. Najvyšší podiel súhlasiacich s týmto výrokom je medzi pasívnymi a najnižší medzi aktívnymi ľuďmi.

Keď zhrnieme tieto zistenia, môžeme konštatovať, že z hľadiska prechodu k znalostnej ekonomike a spoločnosti existujú na Slovensku tri skupiny obyvateľstva s veľmi odlišnými predpokladmi. Len ľudia s aktívnou životnou stratégiou dokážu uskutočňovať očakávania *Dlhodobej vízie rozvoja slovenskej spoločnosti*, v prípade ostatných prináša znalostná ekonomika požiadavky, ktoré sú pre nich nespĺniteľné.

Sociálny profil ľudí s aktívnym prístupom určuje skôr vek než rodová príslušnosť, lebo nositeľmi rôznych životných stratégií sú v rovnakej miere ženy i muži. Ľudia s aktívnou životnou orientáciou sú v rozhodujúcej miere mladší, vo veku nad 60 rokov je už aktívnych len zanedbateľne málo. Zdá sa, že v súčasnosti sa prechod do dôchodku spája s akceptovaním pasívneho prístupu k vlastnému životu alebo s prijatím obranného životného postoja. To je určite v hlbokom rozpore s predstavami o znalostnej spoločnosti, v ktorej sa očakáva aj aktívny vklad seniorov.

Druhým charakteristickým znakom prijatia aktívnej, defenzívnej, alebo pasívnej orientácie je dosiahnutá úroveň vzdelania. Ľudia so základným vzdelaním najčastejšie prijímajú pasívnu orientáciu, kým v prípade ľudí s vysokoškolským vzdelaním je to len vo výnimočných prípadoch a vo vyššom veku. Úplné stredoškolské vzdelanie, resp. dobrá úroveň všeobecného stredoškolského vzdelania je spojená s akceptovaním učenia sa ako všeobecného

prostriedku na ovládanie vlastnej budúcnosti. Toto pozorovanie potvrdzuje dôležitosť kvalitného všeobecného vzdelania, ktorá sa zdôrazňuje aj v dokumentoch EÚ. Až dve tretiny ľudí s úplným stredoškolským vzdelaním sú nositeľmi aktívnej životnej orientácie. Na vyššiu úroveň všeobecného vzdelania nadväzuje znalosť cudzích jazykov, u nás hlavne angličtiny a nemčiny.

Štatisticky významná súvislosť vystupuje aj medzi prihlásením sa k niektorému náboženskému vyznaniu a prístupom k budúcnosti. Ľudia, ktorí sa hlásia k náboženstvu, zriedkavejšie volia aktívnu životnú stratégiu.

Významným faktorom, ktorý spoluurčuje životnú orientáciu, je charakter vykonávanej práce. Práca a pozícia pomocného manuálneho pracovníka bez kvalifikácie, ale aj pozícia kvalifikovaného manuálneho pracovníka nedáva veľký priestor na uplatnenie aktívneho prístupu k budúcnosti. Zvyšovanie dopytu po kvalifikovaných a nekvalifikovaných manuálnych pracovníkoch teda blokuje šírenie aktívnych životných orientácií v populácii. Takáto orientácia prevažuje až od pozície odborného pracovníka s úplným stredoškolským vzdelaním. So zvyšovaním pracovnej pozície a zložitosťou práce stúpa podiel aktívnych ľudí.

Vzdeláva sa alebo učí sa cudzie jazyky, podľa zistení výskumu len 18 % nekvalifikovaných pracovníkov a len 28 % kvalifikovaných manuálnych pracovníkov. Spoločnosť, v ktorej sa vzdeláva alebo učí sa jazyky len 40 % ekonomicky aktívnych a len polovicu predstavujú nositelia aktívnych životných orientácií, má ešte veľmi ďaleko k znalostnej spoločnosti. Problém prechodu k znalostnej ekonomike a rastu dynamiky vzdelávania má dva dôležité aspekty: ekonomicko-inštrumentálny a sociálny. Z inštrumentálneho hľadiska je rozhodujúca otázka užitočnosti či upotrebitelnosti vzdelania. V súčasnej ekonomike je príliš vysoký podiel pracovných miest, ktoré nekladú dôraz na vysokú úroveň kvalifikácie a vzdelania. Zo sociálneho hľadiska je rozhodujúca otázka spoločenskej akceptovanosti vzdelávania ako prostriedku na zlepšenie svojho postavenia. Tí, ktorí sa sami nevzdelávajú – a takých je 40 % – nemôžu vytvárať priaznivú klímu na vzdelávanie iných vo svojom okolí.

LITERATÚRA

BODNÁROVÁ, B. – GERBERY, D. – DŽAMBAZOVIČ, R. (2006): Reflexia zmien v sociálnej politike očami verejnosti. In: BODNÁROVÁ, B., FILADELFIOVÁ, J., GERBERY, D., DŽAMBAZOVIČ, R. a KVAPILOVÁ, E.: Premeny sociálnej politiky. Bratislava: IVPR, s. 205 – 227.

DŽAMBAZOVIČ, R. (2007): Chudoba na Slovensku. Diskurz, rozsah a profil chudoby. [Monografia.] Bratislava: Univerzita Komenského.

FAHEY, T. et al. (2004): Quality of Life in Europe. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

HRABOVSKÝ, M. (2001): Aplikácia štatistických a učiacich sa algoritmov pri tvorbe typológie. In: PRASTAN 2001. [Zborník z konferencie SŠDS a ČSS.] Bratislava : Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, s. 82 – 85.

HRABOVSKÝ, M. et al. (1996): Communication – A Concept Central to the Humanities and Social Sciences. In: GAŠPARÍKOVÁ, J., BAKOŠ, V., PILLAY, N. a PRINSLOO, C. (eds.): Methodological Challenges of Interdisciplinary Research in the Social Sciences. Pretoria: HSRC Publishers, s. 229 – 238.

HRABOVSKÝ, M. – TIMORACKÝ, M. (2003): Conzoomer 2003. Bratislava: United Consultants.

HRABOVSKÝ, M. – TIMORACKÝ, M. (2005): Conzoomer 2005. Bratislava: United Consultants.

MINÁR, P. – HRABOVSKÝ, M. – TIMORACKÝ, M. (1999): Slovenský spotrebiteľ na prahu 3. tisícročia. Bratislava: Publicis Knut.

POTŮČEK, M. a kol. (2003): Putování českou budoucností. Praha: Univerzita Karlova, CESES.

SOPÓCI, J. – HRABOVSKÁ, A. – BUNČÁK, J. (2006): The State of Local Democracy in Slovakia. In: SOOS, G. (ed.): The State of Local Democracy in Central Europe. Budapest: OSI/LGI, s. 353 – 471.

SOPÓCI, J. – BUNČÁK, J. – HRABOVSKÁ, A. (2008): Monitoring výsledkov implementácie nástrojov kultúrnej politiky v oblasti kultúrneho povedomia občanov SR. Bratislava: NOC.

ŠIKULA, M. a kol. (2008): Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti. Bratislava: EÚ SAV.

PRÍLOHA

Dotazník použitý vo výskume *Názory občanov na budúcnosť Slovenska*

**NÁRODNÉ OSVETOVÉ CENTRUM BRATISLAVA – Kabinet výskumu kultúry
DOTAZNÍK V 1/2008, máj**

Dovoľte, aby som Vám položil/a niekoľko otázok, ktoré sa týkajú Vášho života, Vašich plánov do budúcnosti a názorov na ďalší vývoj Slovenska.

1. Ako ste spokojný so stavom nasledujúcich oblastí života na Slovensku?

		Kód	
A	Stav hospodárstva, ekonomiky		POKYN PRE ANKETÁRA: <i>Pri každej položke kódujte podľa tohto kľúča:</i> 1 <i>spokojný</i> 2 <i>ani spokojný, ani nespokojný</i> 3 <i>nespokojný</i>
B	Stav demokracie		
C	Kultúrny, vedecký a intelektuálny život		
D	Kvalita medziľudských vzťahov		
E	Blahobyť, životná úroveň		
F	Činnosť verejnej správy, úradov		

2. Čo by bolo treba urobiť na Slovensku, aby sa ľudia, ako ste Vy, mali lepšie? Povedzte svoj názor, skúste jednou vetou.

.....

.....

3. Teraz Vám budem čítať dvojice zásad, ktoré sa týkajú riadenia spoločnosti. Z každej dvojice vyberte tú, s ktorou viac súhlasíte. (ANKETÁR, číslo vybranej odpovede – 1 alebo 2 – zapíšte vždy do voľného políčka).

A	1. Dosiahnutie vysokej technickej vyspelosti	2. Dosiahnutie duchovného rozvoja	
B	1. Dosahovanie čo najvyššej ekonomickej výkonnosti	2. Zabezpečenie pokojného života ľudí	
C	1. Podpora najnadanejších, talentovaných ľudí	2. Podpora rozvoja všetkých ľudí	
D	1. Poskytnutie čo najväčšej voľnosti ľuďom	2. Vnášanie poriadku a disciplíny do života ľudí	
E	1. Rozhodovanie podľa názorov odborníkov	2. Rozhodovanie podľa názorov verejnosti	

4. Boli by ste ochotný/á podporiť uplatňovanie vybraných zásad aj za cenu:

		kód	
A	Zvyšovania si vzdelania a kvalifikácie, rekvalifikovania sa		POKYN PRE ANKETÁRA: <i>Pri každej položke kódujte podľa tohto kľúča:</i> 1 <i>áno</i> 2 <i>nie</i> 3 <i>neviem</i>
B	Zvyšovania svojho výkonu v práci		
C	Zmeny práce, pracoviska či pracovného zaradenia		
D	Dochádzania za prácou na väčšiu vzdialenosť		
E	Presťahovania za prácou do nového bydliska		
F	Dočasného poklesu svojho príjmu a životnej úrovne		
G	Dočasnej straty sociálnych istôt		
H	Zvýšenej miery pomoci iným		
I	Zvýšenia počtu imigrantov v SR		
J	Zväčšenia rozdielov v príjmoch a životnej úrovni rôznych skupín obyvateľstva SR		
K	Zvýšenia daní na podporu školstva a zdravotníctva		
L	Zníženia množstva času pre rodinu, oddych a osobné záujmy		

5. Uvedte, prosím, pri všetkých cieľoch, ktoré Vám budem postupne čítať, pre koho v spoločnosti sú, podľa Vás, najdôležitejšie – či pre Vás osobne, pre iných ľudí, pre politikov alebo len pre málokoho. Pri každej položke uvedte vždy len jednu možnosť.

1	Kvalitné vzdelávanie		POKYN PRE ANKETÁRA: Pri každej položke kódujte do voľného Políčka podľa tohto kľúča: 1 pre mňa 2 pre iných ľudí 3 pre politikov 4 pre málokoho 5 nevie
2	Slobodná a spravodlivá hospodárska súťaž		
3	Stabilné manželstvo		
4	Bezplatný vzdelávací systém		
5	Znalostná spoločnosť		
6	Viac právomocí samospráve		
7	Zníženie továrenských emisií		
8	Zníženie daní		
9	Udržiavanie kultúrnych pamiatok		
10	Ochrana práv a slobôd občanov		
11	Posilnenie národného povedomia Slovákov		
12	Zavádzanie moderných technológií		
13	Ozajstná rovnosť pred súdom		
14	Dobré medziľudské vzťahy		
15	Dobrá starostlivosť v chorobe		
16	Odluka cirkvi od štátu		
17	Väčšia podpora vedy		
18	Zvyšovanie platov		
19	Internetizácia školstva		
20	Vysoká miera sociálnych istôt občanov		
21	Zdravé životné prostredie		
22	Dobre fungujúca verejná doprava		
23	Vysoká miera politickej demokracie		
24	Dobre fungujúci právny štát		
25	Rozvoj diaľničnej siete		
26	Slobodné rozhodovanie o interupciách		
27	Celoživotné vzdelávanie		
28	Pravdivé informovanie občanov		
29	Zachovanie dôchodkového veku		
30	Dobre fungujúca štátna správa		
31	Odstraňovanie rasovej a národnostnej diskriminácie		
32	Prijímanie na školy bez protekcie		
33	Lepší bankový systém		
34	Vyspelá kultúra a umenie		
35	Rovnomerne rozvinuté regióny		
36	Účasť občanov na spravovaní verejných záležitostí		
37	Zníženie nerovnosti medzi ľuďmi		
38	Vykonávanie politických a verejných funkcií		
39	Zmenšenie vplyvu politických strán		
40	Vyššie výdavky na armádu		
41	Nezávislosť médií v spoločnosti		
42	Dokončenie reformy zdravotníctva		
43	Vysoká životná úroveň väčšiny obyvateľstva		
44	Dobré vzťahy so susednými štátmi		
45	Dobrá športová reprezentácia		
46	Nezvyšovanie cien		
47	Zabezpečenie dôstojnej staroby		
48	Vysoká miera starostlivosti o starších občanov		
49	Rovnoprávne postavenie menších		
50	Dobre zabezpečená rodina		
51	Významné postavenie SR v medzinárodných organizáciách		
52	Obmedzovanie kriminality		
53	Potláčanie korupcie		
54	Prijatie eura		
55	Viac peňazí na kultúru		
56	Kvalitné zdravotníctvo		
57	Vysoká miera bezpečnosti občanov		
58	Budovanie športovísk		
59	Rast produktivity práce		
60	Výkonná a dobre fungujúca ekonomika		

6. Na koľko percent ste celkovo spokojný/á so svojím životom? Uved'te, prosím, číslo od 0 % po 100 %.

..... %

7. Povedzte, na koľko percent ste spokojný/á s nasledujúcimi skutočnosťami.

		%
A	Vaše vzdelanie	
B	Vaše súčasné zamestnanie, ak pracujete	
C	Vaša súčasná životná úroveň	
D	Vaše bývanie	
E	Váš rodinný život	
F	Vaše zdravie	
G	Váš spoločenský život	

POKYN PRE ANKETÁRA: Predložte respondentovi prílohu č. 1

8. Pred sebou máte zoznam deviatich životných cieľov, o ktoré sa ľudia zvyčajne usilujú. Zoradte ich do poradia od 1. po 9. miesto, podľa toho, aký význam im Vy osobne pripisujete. Na prvé miesto uvedte najdôležitejší.

		poradie
A	Šťastie a pohoda v rodinnom živote	
B	Finančné a materiálne zabezpečenie	
C	Zdravie a dlhý život	
D	Úspešná pracovná a profesionálna kariéra	
E	Vysoká životná úroveň	
F	Zaujímavý a pestrý život	
G	Významné postavenie vo verejnom živote	
H	Bohatý spoločenský život a dobré vzťahy s ľuďmi	
I	Byť prospešný pre iných ľudí a spoločnosť	

9. Ako dôležité pre dosiahnutie vyššej životnej úrovne sú, podľa Vás:

A	Dobré nápady		POKYN PRE ANKETÁRA: Pri každej položke kódujte podľa kľúča: 1 veľmi dôležité 2 menej dôležité 3 málo dôležité 4 nevie
B	Nadanie, talent		
C	Podnikavosť a preľikanosť		
D	Známosti a spoločenské kontakty		
E	Pracovitosť		
F	Schopnosť spolupracovať s inými		
G	Schopnosť dohovoriť sa cudzími jazykmi		
H	Vzdelanie, kvalifikácia		
I	Skromnosť, šetrnosť – uvážlivé narábanie s majetkom		
J	Snaha vyniknúť v zamestnaní		

POKYN PRE ANKETÁRA: Predložte respondentovi prílohu č. 2

10. Čo robíte v súčasnosti pre to, aby ste dosiahli vyššiu životnú úroveň? Možno uviesť viac odpovedí.

- 1 Sporím, investujem usparené peniaze
 - 2 Usilovne pracujem
 - 3 Vzdelávam sa, učím sa nové veci
 - 4 Hľadám a budujem si užitočné známosti, kontakty
 - 5 Podnikám a rozvíjam svoje podnikanie
 - 6 Učím sa cudzí jazyk
 - 7 Vymýšľam a navrhujem nové veci alebo postupy
 - 8 Nič z uvedeného
 - 9 Iná odpoveď (uvedte)
-

11. Súhlasíte alebo nesúhlasíte s názorom, že problémy občanov by mal riešiť predovšetkým štát, a nie ľudia samotní?

- 1 Rozhodne súhlasím
- 2 Skôr súhlasím
- 3 Skôr nesúhlasím
- 4 Rozhodne nesúhlasím
- 5 Iná odpoveď (uvedte)
- 6 Nevie

12. Malo by mať Slovensko vypracovanú ucelenú predstavu svojho rozvoja, s ktorou by sa mohla stotožniť väčšina obyvateľov?

- 1 Určite áno
- 2 Skôr áno
- 3 Skôr nie
- 4 Určite nie
- 5 Nevie

13. Aký vplyv na vývoj Slovenska by v budúcnosti mali mať:

A	Prezident SR		POKYN PRE ANKETÁRA: <i>Pri každej položke kódujte podľa tohto kľúča:</i> 1 väčší 2 rovnaký 3 menší 4 neviem
B	Národná rada SR (parlament)		
C	Vláda SR		
D	Štátna správa		
E	Samosprávne kraje (VÚC)		
F	Súdy		
G	Veľké slovenské investičné spoločnosti		
H	Veľké nadnárodné spoločnosti		
I	Súkromní podnikatelia		
J	Významné osobnosti z vedy a kultúry		
K	Dobrovoľné občianske organizácie		
L	Cirkvi		
M	Európska únia		
N	NATO		
O	Občania		

14. Myslíte si, že vo všeobecnosti sa dá väčšine ľudí dôverovať?

- 1 Rozhodne áno
- 2 Skôr áno
- 3 Skôr nie
- 4 Vôbec nie
- 5 Nevie

15. Myslíte si, že väčšinou sa ľudia snažia pomáhať iným?

- 1 Rozhodne áno
- 2 Skôr áno
- 3 Skôr nie
- 4 Vôbec nie
- 5 Nevie

16. Ste hrdý na to, že ste občanom Slovenskej republiky?

- 1 Áno
- 2 Nie
- 3 Je mi to jedno

17. Aké dôležité sú pre Vás pri výbere zamestnania nasledujúce skutočnosti?

A	Istota stáleho zamestnania		POKYN PRE ANKETÁRA: <i>Pri každej položke kódujte podľa kľúča:</i> <i>1 veľmi dôležité</i> <i>2 dôležité</i> <i>3 málo dôležité</i> <i>4 nevie</i>
B	Vysoký príjem		
C	Možnosť postupu v zamestnaní, kariéry		
D	Možnosť uplatniť tvorivosť a vlastné nápady		
E	Práca v mieste bydliska		
F	Možnosť dobre zladať pracovné a rodinné povinnosti		
G	Práca, ktorá nevyčerpáva a nadmerne nezaťažuje		
H	Zamestnanie s dobrými pracovnými podmienkami		

18. Boli ste už niekedy na dlhodobejšom – dlhšom ako 3 mesiace – pracovnom pobyte v zahraničí?

- 1 Áno
- 2 Nie

19. Rozmýšľali ste už niekedy o dlhodobejšom pracovnom pobyte v zahraničí?

- 1 Áno
- 2 Nie

POKYN PRE ANKETÁRA: Predložte respondentovi prílohu č. 3

20. Ktoré skutočnosti by pre Vás boli rozhodujúce pri rozhodovaní sa o dlhodobejšom pracovnom pobyte v zahraničí? Možno uviesť viac odpovedí.

- 1 Vzdialenosť krajiny, kde by som mal pracovať
 - 2 Celková výhodnosť pracovnej ponuky v zahraničí
 - 3 Neúnosná ekonomická situácia doma
 - 4 Nemožnosť nájsť si primerané uplatnenie doma
 - 5 Znalosť cudzieho jazyka
 - 6 Prítomnosť priateľov, kolegov či známych v zahraničí
 - 7 Rodinná situácia
 - 8 Iná odpoveď (uvedte)
-

POKYN PRE ANKETÁRA: Predložte respondentovi prílohu č. 4

21. Ktoré skutočnosti by Vám osobne najviac bránili vystáhnovať sa do cudziny? Možno uviesť viac odpovedí.

- Pripútanosť k vlasti a domovu
 - Možnosť uplatniť sa a urobiť kariéru aj na Slovensku
 - Závazky k rodine a partnerovi, potreba starať sa o nich
 - Slabá znalosť cudzieho jazyka
 - Neochota opustiť priateľov
 - Obavy z problémov v cudzom prostredí
 - Kultúrna odlišnosť cudzích krajín, ťažké prispôsobenie
 - Nedostatok užitočných známostí, kontaktov v cudzine
 - Môj vek
 - Iná odpoveď (uveďte)
-

22. Ako vychádzate so súčasným príjmom vo Vašej domácnosti? Vyberte jednu z možností, ktorá najlepšie vystihuje vašu situáciu.

- 1 Príjem stačí na všetko, ešte aj ušetríme
 - 2 Príjem stačí na všetko, ale nič neušetríme
 - 3 Príjem stačí len na najlacnejší tovar
 - 4 Príjem nestačí ani na nákup najlacnejšieho tovaru
 - 5 Iná odpoveď (uveďte)
-
- 6 Nevie posúdiť

23. Myslíte si, že finančná situácia Vaša – Vašej domácnosti – sa v budúcnosti:

- 1 Zlepší
- 2 Zostane rovnaká
- 3 Zhorší
- 4 Neviem

24. Aké dôležité sú nasledujúce skutočnosti na to, aby človek dosiahol úspech?

A	Pochádzať z bohatej rodiny		POKYN PRE ANKETÁRA: <i>Pri každej položke kódujte podľa tejto škály:</i> 1 <i>veľmi dôležité</i> 2 <i>dôležité</i> 3 <i>málo dôležité</i> 4 <i>nevie</i>
B	Mať dobré vzdelanie		
C	Mať vzdelaných rodičov		
D	Mať vysoké osobné ambície		
E	Mať prirodzené schopnosti		
F	Usilovne pracovať		
G	Poznať „správnych“ ľudí, mať užitočné kontakty		
H	Mať podporu niektorej politickej strany		
I	Pochádzať zo zvýhodneného regiónu		
J	Byť členom vhodnej cirkvi		
K	Patriť k dominantnej rase alebo národnosti		
L	Byť mužom		
M	Nebrať ohľad na zákony		
N	Mať vplyvných rodičov alebo príbuzných		

25. Aké silné napätia sú, podľa Vás, v súčasnosti a aké budú napätia o 10 rokov na Slovensku medzi:

		A) v súčasnosti	B) o 10 rokov	POKYN PRE ANKETÁRA:
A	Chudobnými a bohatými			Pri každej položke kódujte v oboch stĺpcoch podľa tejto škály: 1 veľké 2 malé 3 žiadne 4 nevie
B	Rôznymi rasovými a etnickými skupinami			
C	Veďúcimi a podriadenými			
D	Bohatými a chudobnými regiónmi			
E	Mladými a starými ľuďmi			
F	Mužmi a ženami			
G	Rodičmi a deťmi			

POKYN PRE ANKETÁRA: Predložte respondentovi prílohu č. 5

26. Keby ste mali možnosť o tom rozhodovať, ktorým z nasledujúcich skupín obyvateľstva by ste poskytli finančnú podporu? Možno uviesť viac odpovedí.

- Zdravotne postihnutí ľudia
- Dlhodobó nezamestnaní
- Ľudia žijúci v rómskych osadách
- Deti zo sociálne znevýhodneného prostredia
- Ľudia, ktorí sa liečia zo závislosti
- Starší ľudia (dôchodcovia)
- Mnohodetné rodiny
- Neúplné (jednorodičovské) rodiny
- Mladé rodiny
- Azylanti/imigranti
- Iná odpoveď (uveďte)
- Nevie posúdiť

27. Čo je, podľa Vás, najzávažnejšou príčinou toho, že mladí ľudia odkladajú založenie rodiny? Vyberte len jednu možnosť.

- 1 Mladí nemajú dostatočne platenú prácu, aby mohli zabezpečiť rodinu
- 2 Mladí majú problém zabezpečiť si bývanie
- 3 Štát nedostatočne podporuje mladé rodiny
- 4 Mladí uprednostňujú spolužitie bez záväzkov
- 5 Nevie

POKYN PRE ANKETÁRA: Predložte respondentovi prílohu č. 6

28. Ktoré formy podpory pre rodiny by mal štát uprednostňovať? Možno uviesť viac odpovedí.

- 1 Štát by mal zvýšiť priame finančné dávky
- 2 Štát by mal poskytovať daňové úľavy pre rodiny s deťmi
- 3 Štát by mal podporovať zlepšenie bytových podmienok pre mladé rodiny
- 4 Štát by mal umožniť rodičom s malými deťmi pracovať na skrátenej úväzok
- 5 Štát by mal poskytovať pôžičky na založenie domácnosti
- 6 Štát by mal vytvárať dostatok dobre platených miest pre všetkých
- 7 Iná odpoveď (uveďte)
- 8 Nevie

POKYN PRE ANKETÁRA: Predložte respondentovi prílohu č. 7

29. Čítajte si postupne uvedené dvojice výrokov. Z každej dvojice vyberte tú, s ktorou viac súhlasíte. (ANKETÁR, číslo vybranej odpovede – 1 alebo 2 – zapíšte vždy do voľného políčka).

A	1. Povinnosťou rodičov je urobiť všetko pre svoje deti aj za cenu vlastného odriekania.	2. Rodičia majú svoj vlastný život a nikto od nich nemôže chcieť, aby sa obetovali kvôli deťom.
B	1. Dospelé deti sa majú o svojich rodičov postarať a pomôcť im vždy, keď to potrebujú.	2. Dospelé deti nie sú povinné pomáhať svojim rodičom.
C	1. Partnerský život bez uzatvorenia sobáša nie je plnohodnotnou alternatívou manželstva.	2. Nezosobášené spolužitie je rovnocennou alternatívou manželstva.
D	1. Zvyšovanie počtu detí narodených mimo manželstva, rozvodovosti, počtu slobodných a rodín, ktoré nechcú mať deti, je prirodzenou súčasťou vývoja spoločnosti.	2. Znižovanie pôrodnosti, počtu sobášov a nárast rozvodovosti a neúplných rodín je znakom úpadku rodinného života a duchovnej krízy.

30. Čoho sa najviac obávate v budúcnosti? Skúste jednou vetou povedať svoj názor.

.....

Na záver dovoľte ešte dve otázky.

31. Predstavte si, že by sa opäť, práve tento týždeň, konali voľby do Národnej rady Slovenskej republiky. Zúčastnili alebo nezúčastnili by ste sa ich?

- 1 Určite zúčastnil/a
- 2 Asi zúčastnil/a
- 3 Asi nezúčastnil/a
- 4 Určite nezúčastnil/a
- 5 Nevie

POKYN PRE ANKETÁRA: Nasledujúcu otázku položte iba tým respondentom, ktorí by sa volieb „určite“ alebo „asi zúčastnili“.

32. Ktoej strane alebo hnutiu by ste dali svoj hlas? Uvedte len jednu odpoveď.

- 1 Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko (ĽS-HZDS)
- 2 Kresťanskodemokratické hnutie (KDH)
- 3 Slovenská demokratická a kresťanská únia – Demokratická strana (SDKÚ-DS)
- 4 Slovenská národná strana (SNS)
- 5 SMER-sociálna demokracia (SMER-SD)
- 6 Strana maďarskej koalície (SMK)
- 7 Iná strana (uvedte)
-
- 8 Nevie, koho by volil

A ešte dovoľte niekoľko osobných údajov, ktoré sú potrebné na štatistické spracovanie výsledkov výskumu.

33. Pohlavie

- 1 Muž
- 2 Žena

34. Koľko máte rokov?

.....

35. Aký je Váš rodinný stav?

- 1 Ženatý/vydatá
- 2 Vdovec/vdova
- 3 Rozvedený/á
- 4 Manželia žijúci oddelene
- 5 Slobodný/á (doteraz nikdy neuzavrel/a manželstvo)

36. Ak nie ste ženatý/vydatá, žijete sám/sama alebo v spoločnej domácnosti s partnerkou/partnerom?

- 1 Žijem sám/sama
- 2 Žijem s partnerom
- 3 Iná odpoveď (uvedte)

37. Najvyššie ukončené vzdelanie

- 1 Základné
- 2 Vyučený/á, stredné bez maturity
- 3 Úplné stredné s maturitou
- 4 Vysokoškolské

38. Znalosť anglického jazyka

- 1 Po anglicky vôbec neviem
- 2 Po anglicky trochu rozumiem
- 3 Po anglicky sa dohovorím
- 4 Angličtinu ovládam slovom aj písmom

39. Znalosť nemeckého jazyka

- 1 Po nemecky vôbec neviem
- 2 Po nemecky trochu rozumiem
- 3 Po nemecky sa dohovorím
- 4 Nemčinu ovládam slovom aj písmom

POKYN PRE ANKETÁRA: Predložte respondentovi prílohu č. 8

40. Zaradte sa, prosím, do jednej z nasledujúcich kategórií podľa Vášho hlavného zamestnania, t. j. podľa pracovnej činnosti, z ktorej máte rozhodujúci príjem peňazí.

- 1 Pomocný manuálny pracovník, bez kvalifikácie (v poľnohospodárstve, priemysle, v službách)
- 2 Kvalifikovaný manuálny pracovník (remeselník, opravár, predavač, obsluha strojov a zariadení a pod.)
- 3 Výkonný (stredoškolsky vzdelaný) odborný pracovník (pracovník v administratíve, zdravotník, vychovávateľ)
- 4 Tvorivý (vysokoškolsky vzdelaný) odborný pracovník (technik, štátny lekár, pedagóg, právnik, vedec, informatik, umelec a pod.)
- 5 Riaditeľ, námestník, politik...
- 6 Samostatne ekonomicky činný (podnikateľ, živnostník, súkromný lekár, súkromný právnik a pod.)
- 7 Nepracujúci dôchodca
- 8 Študent
- 9 V domácnosti alebo na materskej dovolenke
- 10 Nezamestnaný
- 11 Iné (uvedte)

POKYN PRE ANKETÁRA: Nasledujúcu otázku položte iba respondentom, ktorí v predchádzajúcej otázke uviedli kód 6.

41. Máte zamestnancov? Ak áno, uveďte počet ľudí, ktorých zamestnávate:

- 1 Počet zamestnancov
- 2 Nemám zamestnancov

42. Povedzte prosím, aký je v súčasnosti Váš osobný čistý mesačný príjem, keď do neho zahrniete svoju mzdu, sociálne dávky, dôchodok, hodnotu stravných lístkov a všetky ostatné príjmy?

- 1 Do 3 000 Sk
- 2 3 001 – 4 500
- 3 4 501 – 6 500
- 4 6 501 – 9 500
- 5 9 501 – 13 500
- 6 13 501 – 17 500
- 7 17 501 – 23 000
- 8 23 001 – 30 000
- 9 30 001 – 45 000
- 10 45 001 a viac
- 11 Iná odpoveď (uveďte)

43. Teraz sa chceme opýtať na príjem Vašej domácnosti. Povedzte, prosím, aký je čistý mesačný príjem všetkých členov vašej domácnosti spolu, keď do neho zahrniete ich mzdy, dôchodky, hodnotu stravných lístkov a ostatné príjmy.

- 1 Do 4 600 Sk
- 2 4 601 – 7 800
- 3 7 801 – 10 000
- 4 10 001 – 15 000
- 5 15 001 – 20 000
- 6 20 001 – 25 000
- 7 25 001 – 30 000
- 8 30 001 – 40 000
- 9 40 001 – 50 000
- 10 50 001 a viac
- 11 Iná odpoveď (uveďte)

44. Koľko osôb, vrátane Vás, žije vo Vašej domácnosti?

.....

45. Koľko nezaopatrených detí žije vo Vašej domácnosti?

.....

46. Aké je Vaše náboženské vyznanie?

- 1 Rímskokatolícke
- 2 Evanjelické a. v.
- 3 Reformované kresťanské, kalvínske
- 4 Iné (uveďte, ktoré)
- 5 Žiadne/bez vyznania

47. K akej národnosti sa hlásite?

- 1 Slovenskej
- 2 Maďarskej
- 3 Inej (uveďte)

48. Veľkosť obce:

- 1 100 001 a viac obyvateľov
- 2 50 001 – 100 000 obyvateľov
- 3 20 001 – 50 000 obyvateľov
- 4 10 001 – 20 000 obyvateľov
- 5 5 001 – 10 000 obyvateľov
- 6 2 001 – 5 000 obyvateľov
- 7 501 – 2 000 obyvateľov
- 8 Do 500 obyvateľov

49. Kraj

- 1 Bratislavský
- 2 Trnavský
- 3 Trenčiansky
- 4 Nitriansky
- 5 Žilinský
- 6 Banskobystrický
- 7 Prešovský
- 8 Košický

Ďakujem Vám za rozhovor!

Meno **anketára** a podpis:

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV List of Publications of the Institute of Economic Research of SAS

HVOZDÍKOVÁ, V. a kol.: Riziká aktuálnych vývojových trendov vo svetovej ekonomike. Finančná, demografická, potravinová a environmentálna kríza. [*Risks of the Current Development Trends in the World Economy. Finance, Demographic, Food and Environmental Crisis.*] 2008. 150 s. ISBN 978-80-7144-170-0.

OBADI, SALEH MOTHANA a kol.: Globálna ekonomika. Nové trendy a analýzy vybraných problémov. [*Global Economy. New Trends and Analysis of Selected Issues.*] 2008. 187 s. ISBN 978-80-7144-169-4.

Kolektív autorov: Dlhodobá vízia rozvoja slovenskej spoločnosti. [*A Long-Term Vision of the Slovak Society Development.*] 2008. 274 s. ISBN 978-80-7144-168-7; ISBN 978-80-224-1050-2.

MENBERE, T. WORKIE a kolektív: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Turbulencie na finančných trhoch a dilemy hospodárskej politiky. [*Development and Perspectives of World Economy. Turbulence on the Financial Markets and Dilemmas of the Macroeconomic Policy.*] 2008. 301 s. ISBN 978-807144-166-3.

OKÁLI, I. et al.: Economic Development of Slovakia in 2007. 2008. 78 pp. ISBN 978-80-7144-164-9.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2007. [*Economic Development of Slovakia in 2007.*] 2008. 74 s. ISBN 987-80-7144-163-2.

HOŠOFF, B.: Križovatky hospodárskej politiky USA (1980 – 2005). [*Macroeconomic Policy Crossroads in the USA 1980 – 2005.*] 2007. 186 s. ISBN 987-80-7144-161-8.

MENBERE, T. WORKIE a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky – Prínos informačných technológií a hrozba klimatických zmien. [*Development and Perspectives of the World Economy – The Benefits of Information Technology and the Costs of Climate Change.*] 2007. 332 s. ISBN 978-80-7144-159-5.

OKÁLI, I. et al.: Economic Development of Slovakia in 2006. 2007. 64 pp. ISBN 978-80-7144-157-1.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2006. [*Economic Development of Slovakia in 2006.*] 2007. 63 s. ISBN 987-80-7144-144-8.

KLAS, A.: Vývoj inštitúcií vyššieho vzdelávania na Slovensku (860 – 2005). [*Development of Higher Education Institutions in Slovakia. 860 – 2005.*] 2006. 195 s. ISBN 80-7144-156-2.

JURÍČKOVÁ, V. a kol.: Podnikateľské prostredie a firemné stratégie. [*Entrepreneurial Environment and Strategies of Firms.*] 2006. 172 s. ISBN 80-7144-154-6.

ŠIKULOVÁ, I.: Konvergencia v procese európskej menovej integrácie. [*Convergence in the Process of European Monetary Integration.*] 2006. 150 s. ISBN 80-7144-155-4.

MENBERE, T. WORKIE a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Globálna konkurencie-schopnosť a energetická a demografická kríza. [*Development and Perspectives of the World Economy. Global Competitiveness and Energy and Demographic Crisis.*] 2006. 302 s. ISBN 80-7144-152-X.

ŠIKULA, M. (ed.): Konkurencieschopnosť slovenskej a českej ekonomiky – stav a perspektívy. [*Competitiveness of the Slovak and Czech Economy – State and Prospects.*] 2006. 264 s. ISBN 80-7144-148-1.

ŠIKULA, M. – HVOZDÍKOVÁ, V. (eds.): Performance and Perspective of the European Union as Seen by the New Member States. Post-Accession Monitoring Conference. 2006. 185 pp. ISBN 80-7144-151-1.

OUTRATA, R. a kol.: Globalizácia a slovenská ekonomika. [*Globalization and Slovak Economy.*] 2006. 379 s. ISBN 80-7144-150-3.

KLAS, A. a kol.: Technologický a inovačný rozvoj v Slovenskej republike. [*Technological and Innovation Development in the Slovak Republic.*] 2005. 389 s. ISBN 80-7144-147-3.

OKÁLI, I. et al.: Economic Development of Slovakia in 2005. 2006. 65 pp. ISBN 80-7144-153-8.

MORVAY, K. a kol.: Transformácia ekonomiky: skúsenosti Slovenska. [*Transition of Economy: Experience of Slovakia.*] 2005. 330 s. ISBN 80-7144-143-0.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodárska politika Európskej únie a Slovenska v EÚ. [*Macroeconomic Policy of the European Union and of Slovakia in the EU.*] 2004. 352 s. ISBN 80-7144-140-6.

OKÁLI, I. et al.: Concept Outline of Slovakia's Economic Policy at the Stage of Integration into the European Union. Summary. 2004. 30 s. ISBN 80-7144-139-2.

MENBERE, T. WORKIE a kol.: Vplyv informačných technológií na ekonomický rast a zamestnanosť: teoretické a empirické pohľady (s aplikáciou na efekty komerčného modelu Microsoft Slovakia na slovenskú ekonomiku). [*Impact of Information Technology on Growth and Employment: Theoretical and Empirical Views. With the Applications to the Effects of Commercial Model of Microsoft Slovakia on the Slovak Economy.*] 2004. 92 s. ISBN 80-7144-141-4.

OBADI, SALEH MOTHANA: Integračné zoskupenie juhovýchodnej Ázie a zahraničnoobchodné vzťahy so Slovenskom a s Európskou úniou. [*The Integration Block of Southeast Asia and Foreign Trade Relations with Slovakia and the EU.*] 2004. 84 s. ISBN 80-7144-142-2-5.

ŠIKULA, M. (ed.): Economic and Social Context of Slovakia's Integration into the EU. Summary. 2003. 47 s. ISBN 80-7144-133-3.

ŠIKULA, M. a kol.: Ekonomické a sociálne súvislosti integrácie Slovenska do Európskej únie. [*Economic and Social Context of Slovakia's Integration into the EU.*] 2003. 381 s. ISBN 80-7144-135-X.

ŠIKULA, M. a kol.: Determinanty formovania priemyselnej politiky v podmienkach globalizácie a integrácie. [*Determinants of the Industry Policy Forming in the Conditions of Globalization and Integration.*] 2003. 166 s. ISBN 80-7144-134-1.

ŠIKULA, M. (ed.): Monitoring Preparations of Transition Countries for EU – Accession. 2003. 184 s. ISBN 80-7144-132-5.

KLAS, A.: Informatizácia ako faktor rozvoja ekonomiky a spoločnosti SR. [*Informatization as a Development Factor of the Slovak Economy and Society.*] 2002. 113 s. ISBN 80-7144-124-4.

OUTRATA, R. a kol.: Ekonomické a sociálne súvislosti vstupu SR do EÚ. [*Economic and Social Context of Slovakia's EU Accession.*] 2002. 396 s. ISBN 80-7144-125-2.

MORVAY, K. a kol.: Aktuálne otázky fungovania verejných financií SR. [*Current Issues of the Functioning of Slovakia's Public Finance.*] 2002. 129 s. ISBN 80-7144-127-9.

Publikácie, ako aj Ekonomický časopis Ekonomického ústavu SAV možno objednať alebo kúpiť v kníhkupectvách v Bratislave: ELITA, ACADEMIA, VEDA, vydavateľstvo SAV, MODUL v krajoch Bratislava, Nitra a Trenčín, ako aj v Copy-centre Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

NÁZORY OBČANOV NA BUDÚCNOSŤ SLOVENSKA

Ján BUNČÁK, Roman DŽAMBAZOVIČ, Marián HRABOVSKÝ, Ján SOPÓCI

1. vydanie

Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: 00421-2-52 49 82 14; Fax: 00421-2-52 49 51 06

URL: <http://www.ekonom.sav.sk>

ISBN 978-80-71144-172-4